

ΤΟ ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

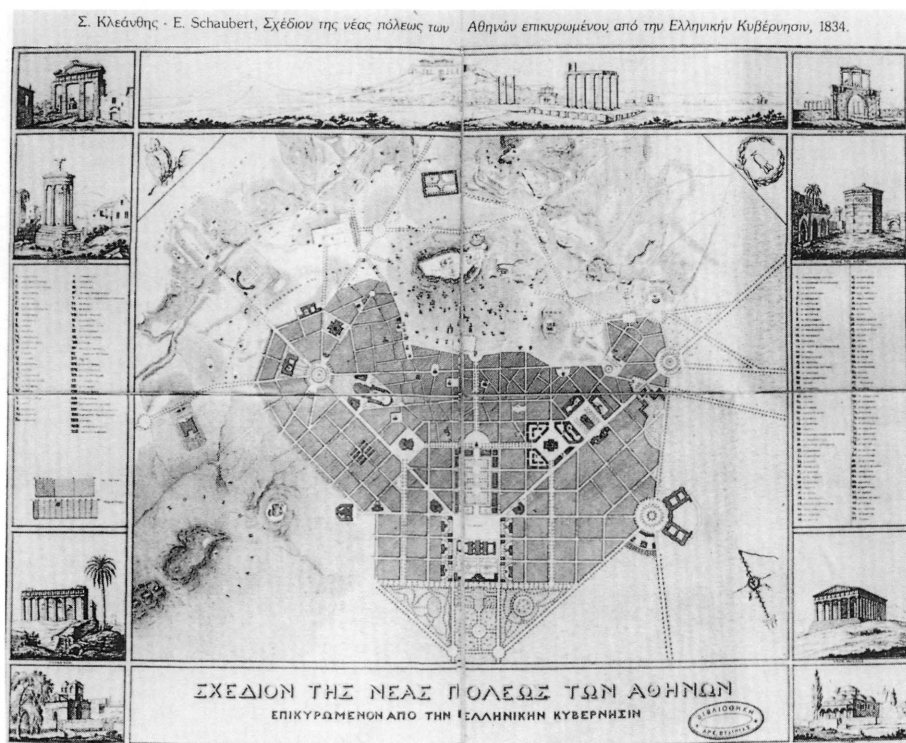

Πρόπλασμα της πόλης της Αθήνας όπως ήταν το 1842. Σχέδιο Ι. Τραυλού, εκτέλεση Ν. Γερασιμώφ, 1977-1979. Ίδρυμα Βούρου-Ευταξία, Μουσείο της Πόλεως των Αθηνών. Κάτω δεξιά φαίνεται το συγκρότημα του μεταξουργείου με το απέναντι περιβόλι.

ΤΟ ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ: ΑΠΟ ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΣΤΟ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ

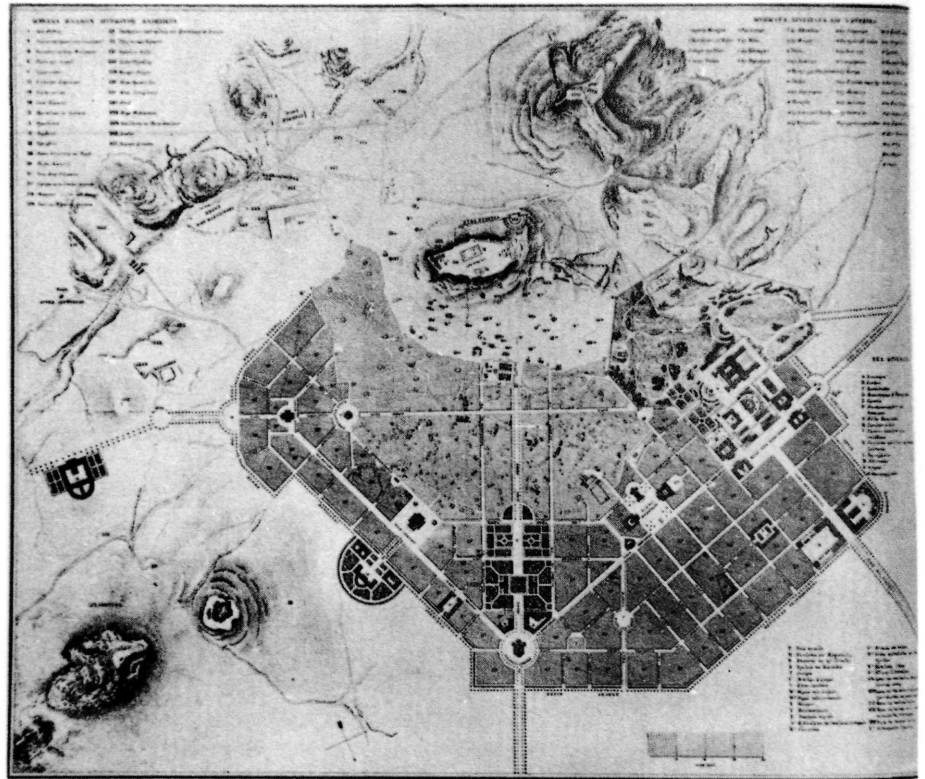
Το πρώτο πολεοδομικό σχέδιο της πόλης των Αθηνών είχε σχεδιαστεί από τους αρχιτέκτονες Σταμάτη Κλεάνθη και Εδουάρδο Σάουμπερτ (Eduard Schaubert). Το σχέδιο αυτό είχε εγκριθεί από τον Όθωνα με το ΒΔ της 29ης Ιουνίου 1833.

Σύμφωνα με το παραπάνω πολεοδομικό ο χώρος γύρω από την Ακρόπολη παρέμενε ελεύθερος κτισμάτων, τα υπάρχοντα κτίρια, σε μεγάλο βαθμό ερειπωμένα, έπρεπε να απαλλοτριωθούν και η έκταση αυτή προοριζόταν για ανασκαφικές έρευνες. Τα ανάκτορα και το διοικητικό κέντρο επρόκειτο να οικοδομηθούν εκτός των ορίων της παλιάς πόλης στη θέση της σημερινής πλατείας Ομονοίας (εικ. 1). Η εφαρμογή του πρώτου αυτού σχεδίου απεδείχθη αδύνατη και ένας από τους βασικότερους λόγους ήταν το θέμα των απαλλοτριώσεων, δεδομένου ότι δεν υπήρχαν οι απαραίτητοι πόροι για τις χρηματικές αποζημιώσεις των κατοίκων. Αποφασίστηκε τότε η τροποποίηση του σχεδίου των Κλεάνθη και Σάουμπερτ. Η όλη εργασία ανατέθηκε στον Κλέντσε (Leo von Klentze), αρχιτέκτονα του πατέρα του Όθωνα, Λουδοβίκου Α΄ της Βαυαρίας. Ο Κλέντσε έφτασε από το Μόναχο στην Αθήνα στις 20 Ιουλίου 1834.¹

1. Το πρώτο σχέδιο της πόλεως των Αθηνών των αρχιτεκτόνων Σ. Κλεάνθη και Ε. Σάουμπερτ, 1833. Ανήκει στη Βιβλιοθήκη της Αρχαιολογικής Εταιρίας. Βλ. Αθήνα ευρωπαϊκή υπόθεση (κατάλογος της έκθεσης, Αθήνα 12.10/2.12.1985), σ. 22-23).

¹ Εφημ. Αθηνά, έτος Γ', φ. 162 / 21 Ιουλίου 1834.

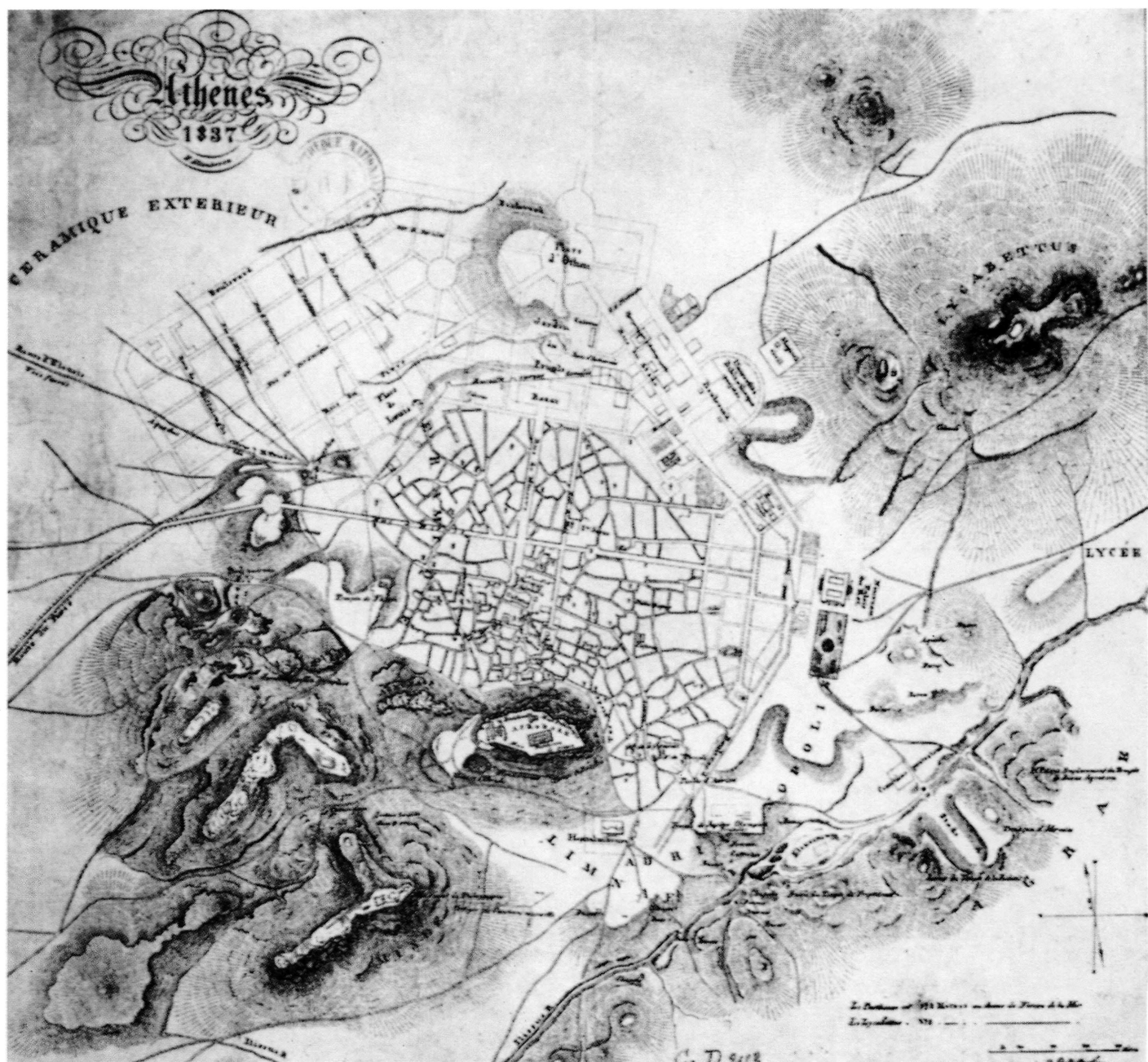

2

2. Το τροποποιημένο σχέδιο του Κλέντσε. 1834. Λιθογραφία 43X53 εκατοστών, Bayer. Staatsbibliothek, Klenzeana VIII 18 Μόναχο. (Κατάλογος της έκθεσης "Ein Griechischer Traum", Γλυπτοθήκη του Μονάχου 6.12.1985-9.2.1986, σ. 314).

Με το νέο, τροποποιημένο σχέδιο, οι αποζημιώσεις περιορίστηκαν στις απαραίτητες για τη διάνοιξη οδών και η θέση των ανακτόρων και της διοίκησης μεταφέρθηκαν στην περιοχή του αρχαίου Κεραμεικού. Το σχέδιο του Κλέντσε εγκρίθηκε από τον Όθωνα με το ΒΔ της 18/30 Σεπτεμβρίου 1834 (εικ. 2). Η περιοχή όπου προβλεπόταν να δημιουργηθεί το κέντρο της νέας πρωτεύουσας ήταν επόμενο να προκαλέσει το ενδιαφέρον πολλών πλουσίων Ελλήνων του εξωτερικού καθώς και αρκετών ξένων, οι οποίοι αγόρασαν οικοπέδα κοντά στον αρχαίο Κεραμεικό και την οδό Πειραιώς. Παράλληλα άρχισαν να κτίζονται στις εκτάσεις αυτές ιδιωτικές κατοικίες και πλούσια αρχοντικά. Αλλά ούτε το σχέδιο του Κλέντσε εφαρμόστηκε και ακολούθησαν αλλεπάλληλες τροποποιήσεις. Τελικά το κέντρο της πόλης άρχισε να αναπτύσσεται γύρω από την περιοχή όπου θεμελιώθηκαν τα ανάκτορα, στις 25 Ιανουαρίου 1836, στο ύψωμα του Αγίου Αθανασίου, πάνω από τη σημερινή πλατεία Συντάγματος. Παράλληλα παρατηρείται η εσπευσμένη ανοικοδόμηση πολλών ερειπωμένων κτισμάτων και η οικοδόμηση νέων κτιρίων.

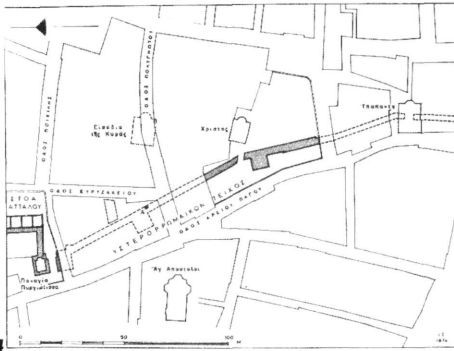
Η μετατόπιση αυτή του κέντρου της Αθήνας έγινε σε βάρος του κέντρου που είχαν προβλέψει τα προηγούμενα πολεοδομικά σχέδια. Ένας μεγάλος αριθμός από τις κατοικίες που είχαν κτιστεί στην περιοχή του Κεραμεικού και της οδού Πειραιώς εγκαταλείφθηκε και οι ιδιοκτήτες μεταφέρθηκαν στο χώρο του νέου κέντρου. Στους χάρτες των εικ. 1-3 φαίνονται οι πρώτες αυτές περιπέτειες του πολεοδομικού της Αθήνας. Στο δε σχέδιο της πόλεως του F. Altenhoven του 1837 (εικ. 3), είναι φανερό η ανά-

πτύξη του ιστού της νέας πόλης πάνω στα ίχνη της παλαιάς και στην περιοχή των ανακτόρων. Το τμήμα της οδού Πειραιώς και ο έξω Κεραμικός βρίσκονται σαφώς εκτός κέντρου.

Μεταξύ των πλουσίων Ελλήνων του εξωτερικού που εγκαταστάθηκαν στην Αθήνα μετά την απελευθέρωσή της από τους Τούρκους το 1833, ήταν και οι πρίγκιπες Καντακουζηνοί από τη Βλαχία, γόνοι της βυζαντινής φαναριώτικης οικογένειας των Καντακουζηνών. Στο διάστημα των ετών 1711-1821, μέλη της οικογένειας αυτής είχαν διατελέσει ηγεμόνες της Βλαχίας. Μετά την έκρηξη της ελληνικής Επανάστασης, οι Τούρκοι άρχι-

3. Πολεοδομικό σχέδιο της πόλεως των Αθηνών του F. Altenhoven, 1837. Λιθογραφία 33X39 εκ. Bibliothèque Nationale, Cartes et Plans, GED 2553. (Κατάλογος της έκθεσης "Αθήνα ευρωπαϊκή υπόθεση", Αθήνα 12.10-2.12.1985, σ. 99).

4. Τοπογραφικό σχέδιο της ΝΑ γωνίας της Αρχαίας Αγοράς των Αθηνών του Ι. Τραυλού. Αγγελική Κόκκου, "Το κιονόκρανο...", ό.π., σ. 108.

2. Εφημ. Αθηνά, έτος Δ', φ. 230/20 Μαρτίου 1835.
 3. Ο κόμης Joseph von Armanberg (1787-1853) διατέλεσε μέλος της Αντιβασιλείας στο διάστημα 1833-1835 και προϋπουργός της χώρας στα 1835-1837.
 4. Το μαρμάρινο ταφικό μνημείο σώζεται στο ΒΑ τμήμα του νησιού, βλ. Το Έργον της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, πανηγυρικό τεύχος 1837-1987, σ. 97.
 5. Η τοπωνυμία Χρισμένο Λιθάρι είχε προκύψει από ορόσημο κτημάτων στην αρχή της σημερινής οδού Σφακτηρίας. Στους νεότερους χρόνους είχε επικρατήσει ο τύπος Χεζολιθάρο. Διασώζονται οι τύποι Χρισμένο Λιθάρι, Χρυσή Πέτρα, Χεομένο Λιθάρι, βλ. και Κ. Μπίρης, Αι τοπωνυμια της πόλεως και των περιχώρων των Αθηνών, Αθήνα 1971, σ. 33, 118.
 6. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, Έκθεση ανεγερσαστικής κατασχεσεως, αρ. ενφ. 128, της 22ας Σεπτεμβρίου 1853, έβθεση του καταμετροτή Β. Π. Τσάζωνα. Ευχαριστώ θερμά την κ. Λιλή Σπηλιωτάκη και ιδιαίτερος τον κ. Χρήστο Ζιούλα οι οποίοι έθεσαν ένα σημαντικό μέρος των αρχείων τους στη διάθεσή μου, τον κ. Γεώργιο Καλατζάκο για την άδεια της μελέτης παλαιών συμβολαίων του αρχείου του και τον κ. Γεώργιο Κόνστα για τη δυνατότητα της έρευνας στο αρχείο του Συμβολαιογραφικού Συλλόγου Εφετείων Αθηνών, Πειραιώς, Αιγαίου και Δωδεκανήσου.
 7. Κ. Κ. Σπηλιωτάκης, "Αρχείον Μιχαήλ Ιατρού 1802-1893", Τετράδια εργασίας Κέντρον Νεοελληνιστών Ερευνών, αρ. 6, Αθήνα 1983, σ. 34.
 8. Κ. Πιττάκης, Εφημερίς Αρχαιολογική 1852, σ. 678-679. Α. Κόκκου, "Το κιονόκρανο του ναού της Σουινιάδος Αθηνάς Ε. Μ. 4478 και η συλλογή του Καντακουζηνού", Αρχαιολογική Εφημερίς 1974, σ. 106.
 9. Α. Ξυγγόπουλος, "Τα βυζαντινά και τουρνακά μνημεία των Αθηνών", Ενημέριον των μνημείων της Ελλάδος, Α. Ευφειήριον των μεσαιωνικών μνημείων, 1. Αθηνών, τεύχος Β', Αθήνα 1929, σ. 112. Δ. Γ. Καμπούρογλου, Αι Παλαιαί Αθήνα, Αθήνα 1922, σ. 148-153. Κ. Μπίρης, Αι εκκλησια των παλαιών Αθηνών, Αθήνα 1940, σ. 38, 42.

σαν να διορίζουν ως ηγεμόνες-πρίγκιπες της Βλαχίας και της Μολδαβίας μόνον εντόπιους άρχοντες. Οι Καντακουζηνοί διατηρούσαν τον τίτλο των πρίγκιπων και μετά την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα. Φαίνεται πως η κοινωνική συμπεριφορά των Καντακουζηνών ήταν ενίοτε ανάλογη με τον αυταρχισμό που υπέθαλπε τότε ο σχετικός τίτλος ευγενείας και ο τύπος της εποχής τους αποκαλεί ειρωνικά "Γραικοπρίντζιπες Καντακουζηνούς".² Σημαντικό πολιτικό έρεισμα της οικογένειας αποτέλεσε ο γάμος των δύο γιών του Αλέξανδρου Καντακουζηνού, Στεφάνου και Δημητρίου, με τις κόρες του ισχυρού άνδρα της αντιβασιλείας, κόμη Άρμανσπεργκ.³ Ο Στέφανος παντρεύτηκε τη Σοφία και ο Δημήτριος τη Λουίζα, η οποία πέθανε από πανώλη στο γαμήλιο ταξίδι και ετάφη στη νησίδα του Σαρωνικού, Ψυττάλεια.⁴

Ένας άλλος γόνος της φαναριώτικης οικογένειας των Καντακουζηνών, ο Γεώργιος, έχει συνδέσει στενά το όνομά του με την ιστορία του κτιρίου του μεταξουργείου Αθηνών. Ο πλούσιος αυτός έμπορος και επιχειρηματίας από τη Βλαχία έφτασε στην Αθήνα το καλοκαίρι του 1833 και αγόρασε κοντά στην οδό Πειραιώς, στη θέση Χρισμένο Λιθάρι,⁵ στη σημερινή συνοικία του Μεταξουργείου, ένα οικοπέδο που είχε έκταση 9.421 βασ. τετρ. πήχεις.⁶ Το οικοπέδο καταλάμβανε την περιοχή που ορίζεται σήμερα από τις οδούς Κολοκυνθούς, Μεγάλου Αλεξάνδρου, Θερμοπυλών και Λεωνίδου.⁷ Στο οικοπέδο αυτό αποφάσισε την ανέγερση ενός συγκροτήματος που θα περιελάμβανε την ιδιωτική του κατοικία και ένα μεγάλο γωνιακό οικοδόμημα με εμπορικά καταστήματα και κατοικίες των εμπόρων.

Παράλληλα ο Γεώργιος Καντακουζηνός αγόρασε μια έκταση στο χώρο της Αρχαίας Αγοράς, πίσω από τη στοά του Αττάλου, τα ακριβή όρια της οποίας δεν γνωρίζουμε. Εκείνο όμως που ξέρουμε με βεβαιότητα είναι ότι ο χώρος εκείνος λειτούργησε ως ένα είδος λατομείου, διότι με το οικοδομικό υλικό ερειπωμένων και κατεδαφισμένων κτισμάτων καθώς και με το διάσπατο αρχαίο υλικό έκτιζε το οικοδομικό του συγκρότημα. Ο έφορος αρχαιοτήτων Κυριακός Πιττάκης σε δημοσίευσμά του σχετικά με κάποια αρχαία επιγραφή μας δίνει το 1852 την εξής πληροφορία: "Η επιγραφή αυτή γέγραπται Αττικοίς γράμμασιν επί τμήματος πλακός λίθου Πεντελησίου. Ευρέθη το 1834 Μαΐου 19 εις την οικίαν του Αθαν. Σουρπιού, ήτις είναι πλησίον του Βουλευτηρίου και του Μητρούου. Την οικίαν ταύτην κατά το αυτό έτος ηγόρασεν ο Γεώργιος Καντακουζηνός, και έλαβε την ύλην όλην, καταστρέψας την οικίαν και την εν αυτή Εκκλησίαν, της Αγίας Κυράς επικαλουμένην, την μετεκόμισεν εν τη εις τον έξω Κεραμεικόν οικίαν αυτού".⁸ Η εκκλησία της Αγίας Κυράς στο νοτιοδυτικό τμήμα της οδού Πολυγνώτου, ήταν αφιερωμένη στα Εισόδια της Θεοτόκου και ανήκε παλαιότερα στην οικογένεια Καπετανάκη. Η εικόνα της Αγίας Κυράς στο εσωτερικό της εκκλησίας εθεωρείτο θαυματουργή και μετά την κατεδάφιση του ναού, το 1834, μεταφέρθηκε στους Αγίους Αποστόλους-Σολάκη, στην Αρχαία Αγορά. Ο Ξυγγόπουλος αναφέρει ότι το ίδιο εκείνο έτος κατεδαφίστηκε από τον Καντακουζηνό και η εκκλησία του Αγίου Θωμά η οποία παλαιότερα ανήκε στην οικογένεια των αθηναίων Παλαιολόγων και ήταν κτισμένη στα όρια της έκτασης που είχε αγοράσει ο πρίγκιπας, στη θέση Βρυσάκι και ανατολικά της οδού Ευρυσσακείου (εικ. 4).⁹ Αρχαιότητες βρέθηκαν και στην κατεδάφιση του Αγίου Θωμά.

Ο Πιττάκης γράφει ότι στη νέα οικοδομή του Γ. Καντακουζηνού χρησιμοποιήθηκαν 225 πώρινοι πλίνθοι, η καθεμία μήκους "τεσσάρων αγγλι-

κών ποδών και πάχους δύο ήμισυ”.¹⁰ Δεν υπάρχει επίσης καμμία αμφιβολία ότι έχουν χρησιμοποιηθεί άφθονα αρχαία μάρμαρα, τα οποία θεωρήθηκαν δευτερεύουσας αρχαιολογικής σημασίας. Η χρήση άλλωστε αρχαίων μαρμάρων ως οικοδομικού υλικού ήταν ένα πολύ συνηθισμένο φαινόμενο σε όλη τη διάρκεια του 19ου αι.¹¹

Ο Γ. Καντακουζηνός, με την παραπάνω μέθοδο των κατεδαφίσεων μέσα σε αρχαιολογικό χώρο, απέκτησε μια σημαντική αρχαιολογική συλλογή αποτελούμενη από 160 κομμάτια “κιονοκράνων, επιγραφών, αγαλμάτων και άλλων έργων γλυπτικής και αρχιτεκτονικής”.¹² Ένα μέρος της συλλογής αυτής, 40 κομμάτια, το δώρησε το 1844 στον έφορο αρχαιοτήτων Πιττάκη ο οποίος και γράφει σχετικά: “Τον καλόν τούτον καί ευγενή άνδρα κατέπεισα να μοι δώση τα λείψανα τών αρχαιοτήτων όσα ήϋρεν εις την κατεδάφιον της Εκκλησίας, της επικαλομένης Αγία Κυρά κειμένης παρά το Βουλευτήριον ης την ύλην μετεχειρίσθη εις την οικοδομή της προς β. των Αθηνών μεγάλης οικίας αυτού. Προς έπαινον δε της καλοκαγαθίας και προσφοράς αυτού θέλω δημοσιεύση την προς εμέ γαλλιστί επιστολήν αυτού, δι’ ης μοι επρόσφερε ατομικώς ταύτα, τα κατέθεσα εν τη αρχαιολογική Συλλογή τη εν τω Θησειώ...”.¹³ Το ενδιαφέρον που είχε αρχίσει να εκδηλώνεται για τις αρχαιότητες και την τύχη των αρχαιολογικών συλλογών είναι έκδηλο σε μια σειρά άρθρων στην εφημερίδα *Αιών* με τον γενικό τίτλο “Η κατάσταση των προγονικών λειψάνων”. Ο αρθρογράφος μας δίνει την πληροφορία ότι “...ο Έφορος αρχαιοτήτων κ. Πιττάκης εσημίησε φρονίμως εις 4 μέρη τας αρχαιολογικάς μας συλλογάς, εις το Θησειόν, υπό την Στοάν του Αδριανού, εις την Ακρόπολιν και εντός του Πύργου των Ανέμων...”.¹⁴

Ο Γ. Καντακουζηνός είχε προσλάβει ως αρχιτέκτονα τον Χριστιανό Χάνσεν (εικ. 5)¹⁵ ο οποίος είχε αναλάβει την επίβλεψη των κατεδαφίσεων και των εκσκαφών στα οικοπέδα του χώρου της Αρχαίας Αγοράς, τη μεταφορά του υλικού και την ανέγερση του οικοδομικού συγκροτήματος. Ως υπότροφος της αρχιτεκτονικής σχολής της Ακαδημίας Καλών Τεχνών της Κοπεγχάγης, είχε μια παιδεία η οποία είχε άμεση σχέση με την αρχαία ελληνική τέχνη. Ο σκοπός άλλωστε της υποτροφίας του ήταν η σε βάθος μελέτη της ρωμαϊκής και της κλασικής αρχαιότητας. Επομένως δεν θα πρέπει να ήταν αμέτοχος στην επιλογή των αρχαιοτήτων που αποτέλεσαν την ιδιωτική συλλογή του Γ. Καντακουζηνού. Μεταξύ των αντικειμένων της συλλογής αυτής ήταν και το κιονόκρανο του ναού της Σουινιάδος Αθηνάς, με γραπτά κοσμήματα, το οποίο έχει απασχολήσει τους αρχαιολόγους, πολλούς περιηγητές και τον τύπο της εποχής.¹⁶ Το κιονόκρανο αυτό το βρήκε ο Χριστιανός Χάνσεν τον Απρίλιο του 1834, στα θεμέλια μιας εκκλησίας την οποία δεν κατονομάζει. Στο σχέδιο που έχει κάνει σε φυσικό μέγεθος αποδίδονται τα κοκκινωπά χρώματα των κοσμημάτων όπως τα περιγράφει ο Πιττάκης το 1855 (εικ. 6): “Εν τη συλλογή ταύτη υπάρχει και κιονόκρανον Ιωνικόν, σώζον χρώματα κοκκινωπά και κοσμήματα μαιάνδρου, ώσπερ και έτερον εν Ακροπόλει Ιωνικής τάξεως και αυτό, κείμενον εν τη συλλογή των Ιωνικών κιονοκράνων”.¹⁷ Στο ίδιο κιονόκρανο έχει αναφερθεί και ο δανός ζωγράφος Μ. Ρέμπυ (Martinus Roerbye) ο οποίος επισκέφθηκε την Αθήνα την περίοδο 1835-1836: “Κάτω από την Ακρόπολη και προς την πλευρά του Θησειού έχει βρεθεί ένα υπέροχο ιωνικό κιονόκρανο με πολλές αυστηρές αναλογίες. Τα κοσμήματα είναι όπως του Παρθενώνα, δεν υποδηλώνονται με ανάγλυφα αλλά με χρώμα”.¹⁸ Η αποκα-

5

5. Προσωπογραφία του Χριστιανού Χάνσεν από τον E. Lehrmann, 1848. Σχέδιο με μολύβι 17,5X15,2 εκ. Det National Historiske Museum Paa Frederiksborg ap. ευρ. A 3306. (Κατάλογος της έκθεσης “Arkitekten Christian Hansen I. Graekenland 1833-1850” στην Ακαδημία, 12.4-4.8.1986).

10. Κ. Πιττάκης, ό.π., σ. 679, σημ. 1.

11. Α. Κόκκου, ό.π., σ. 111-112.

12. Κ. Πιττάκης, ό.π., σ. 679, σημ. 1, Α. Κόκκου, ό.π., σ. 107

13. Κ. Πιττάκης, *Εφημερίς Αρχαιολογική*, 1856, σ. 1337. Α. Κόκκου, ό.π., σ. 107.

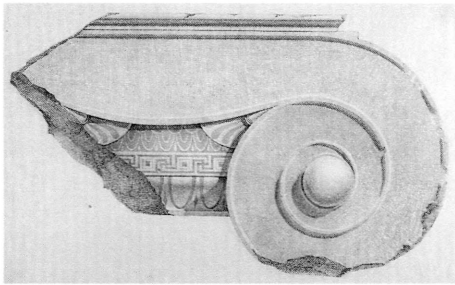
14. *Εφημ. Αιών*, έτος Ζ', φ. 569/18 Οκτωβρίου 1844, φ. 571/25 Οκτωβρίου 1844, φ. 573/2 Νοεμβρίου 1844, φ. 575/8 Νοεμβρίου 1844, φ. 578/22 Νοεμβρίου 1844.

15. Ο δανός αρχιτέκτονας Christian Hansen (1803-1883), έφτασε από την Ιταλία στην Ελλάδα, με υποτροφία της Ακαδημίας Καλών Τεχνών της Δανίας. Με κέντρο της δραστηριότητάς του την Αθήνα, παρέμεινε στη χώρα μας από το 1833-1850. Το έργο που ανέπτυξε στο διάστημα αυτό χαρακτηρίζεται από τη βαθειά μελέτη της αρχαίας τέχνης και τη συμβολή του στη δημιουργία της αθηναϊκής νεοκλασικής αρχιτεκτονικής. Πήγε ενεργό μέρος στις αρχαιολογικές εργασίες της Ακρόπολης, ήταν ο πρώτος που δίδαξε σχέδιο στο Σχολείο των Τεχνών και ως υπάλληλος στην τεχνική υπηρεσία της Γραμματείας των Εσωτερικών, εργάστηκε στη σχεδίαση, και κατασκευή δημοσίων κτιρίων. Έχει επίσης κάνει ιδιωτικά κτίρια και ταφικά μνημεία. Ανάμεσα στα γνωστότερα έργα του, εκτός από το συγκροτήμα του Καντακουζηνού συγκαταλέγονται η μετατροπή της Αγίας Ελεούσης σε αίθουσα δικαστηρίων, το Νομισματοκοπείο, το Πολιτικό Νοσοκομείο, τα λουτρά της Κίθνου, το Πανεπιστήμιο, η Αγγλικανική Εκκλησία, το Οφθαλματρείο, το ταφικό μνημείο του Μυλλέρου στο λόφο του Κολωνού.

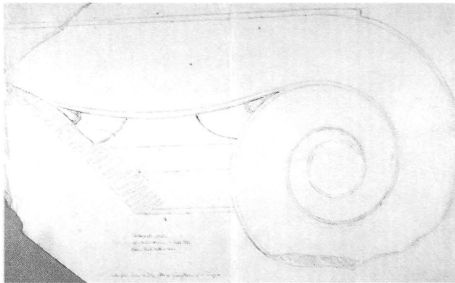
16. Βλ. σχετική μελέτη της Α. Κόκκου, ό.π. Το κιονόκρανο σχεδίασε και ο δανός αρχιτέκτονας Η. C. Stilling το 1853, έτος που επισκέφθηκε την Αθήνα, βλ. Μ. Bendtsen, De attisk ioniske kapitaeltyper indtil udgangen af 5 aarh. f. Kr., *Museum Tusulanum* 56 (1984-1986), *Klassisk Arkaeologiske Studier*, εκτ. 11.

17. Κ. Πιττάκης, *Εφημερίς Αρχαιολογική*, 1855, σ. 1260. Α. Κόκκου, ό.π., σ. 105.

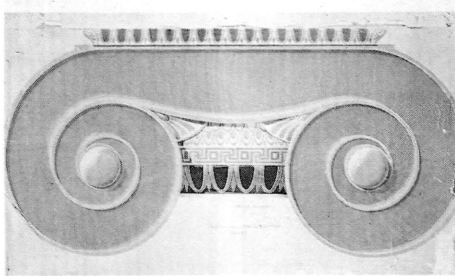
18. *Dansk Kunstblad* I, 6 Απριλ. 1836, αρ. 3, σ. 21.

6

7

8

6. Το ιωνικό κιονόκρानο από το ναό της Σουνιάδος Αθηνάς με εγχρωμο διάκοσμο, 1834. Υδατογραφία του Χριστιανού Χάνσεν, 52X76 εκ., αρ. ευρ. 14994 Β (Kunstakademiets Bibliotek, Κοπεγχάγη).

7. Το προηγούμενο ιωνικό κιονόκρानο, 1834. Σχέδιο με μολύβι του Χριστιανού Χάνσεν, 42X66 εκ., αρ. ευρ. 14994 Α (Kunstakademiets Bibliotek, Κοπεγχάγη).

8. Το ίδιο ιωνικό κιονόκρानο. Αναπαράσταση σε σχέδιο του Ε. Τσίλλερ (Εθνική Πινακοθήκη).

τάσταση των χρωμάτων που επιχείρησε ο Τσίλλερ (Ernst Ziller) τριάντα χρόνια αργότερα, απέχει σημαντικά από την αρχική χρωματική κλίμακα. Επιπλέον το ερυθρό και το πράσινο είναι τελείως υποθετικά, όπως άλλωστε αναφέρει και ο ίδιος ο Τσίλλερ σε σχετική σημείωσή του (εικ. 8).¹⁹

Παράλληλα ο Χριστιανός Χάνσεν έκανε ένα δεύτερο σχέδιο του κιονοκράνου όπου δεν συμπεριέλαβε τα κοσμήματα και στο κάτω μέρος παραθέτει την εξής σημαντική πληροφορία: “Κιονόκρानο που βρέθηκε στα θεμέλια μιας εκκλησίας στην Αθήνα τον Απρίλιο του 1834, ανήκει στον πρίγκιπα Καντακουζηνό. Στην ίδια εκκλησία, στο βάθος βρέθηκαν θεμέλιοι λίθοι αρχαίου ναού” (εικ. 7). Μας αποκαλύπτει εδώ ο χρόνος και εν μέρει ο τόπος, δεδομένου ότι δεν αναφέρεται το όνομα της εκκλησίας όπου βρέθηκε το κιονόκρानο, δύο άγνωστα ως τώρα στοιχεία. Ο Πιττάκης, όταν γράφει σχετικά με τις αρχαιότητες που του παρέδωσε ο Καντακουζηνός, προσθέτει με σαφήνεια ότι πρόκειται για “λείψανα των αρχαιοτήτων όσα εύρεν εις την κατεδάφισιν της Εκκλησίας της επικαλουμένης Αγία Κυρά”.²⁰ Ο έλληνας έφορος αρχαιοτήτων δεν αναφέρει πουθενά άλλη εκκλησία που να κατεδαφίστηκε από τον Καντακουζηνό.²¹ Η αξιοπιστία του Πιττάκη οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τόπος ανευρέσεως του κιονοκράνου ήταν η ερειπωμένη εκκλησία της Αγίας Κυράς. Ο Χριστιανός Χάνσεν έχει σχεδιάσει αρκετές εκκλησίες και ερείπια εκκλησιών από την Αθήνα. Σε μια υδατογραφία η οποία χρονολογείται το 1833 και είναι από τα πρώτα του σχέδια στην Αθήνα, εικονίζεται μια ερειπωμένη εκκλησία (εικ. 9). Το σχέδιο αυτό καθεαυτό μας δίνει την εγκάρσια τομή του ναού με τοιχογραφίες ολόσωμων αγίων στο εσωτερικό. Στον περίγυρο της εκκλησίας εικονίζονται αρχαία ερείπια και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο χριστιανικός ναός έχει θεμελιωθεί πάνω σε αρχαίο οικοδόμημα. Είναι δύσκολο να προσδιοριστεί ακόμα και ο προσανατολισμός. Εάν δεχτούμε ότι η υδατογραφία αυτή εικονίζει την Αγία Κυρά λίγο πριν κατεδαφιστεί και ότι το ιερό της εκκλησίας είναι στα δεξιά της εικόνας, στο σημείο όπου η στέγη βρίσκεται σε χαμηλότερο επίπεδο, τότε θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι η δεύτερη εκκλησία που διακρίνεται στο βάθος είναι η Παναγία η Πυργιώτισσα, κτισμένη μέσα σε πύργο του ιουστινιανείου τείχους, στο νότιο άκρο της Στοάς του Αττάλου (εικ. 4).²² Σήμερα στο ιερό της Αγίας Κυράς υπάρχει μία κόγχη-προσκυνητάρι με την τοιχογραφία της Αγίας Ματρώνας (εικ. 10), γεγονός που ενισχύει την υπόθεση ότι υπήρχε κάποια σχέση μεταξύ της Αγίας Κυράς και της Οσίας Ματρώνας της Χιοπολίτιδος, η οποία στη Χίο ονομάζεται και Αγία Κιουρά.²³

Τα σχέδια για το οικοδομικό συγκρότημα καθώς και την εκτέλεσή τους ανέθεσε ο Γεώργιος Καντακουζηνός, όπως είδαμε, στον αρχιτέκτονα Χριστιανό Χάνσεν, τον οποίο είχε γνωρίσει κατά τα τέλη Ιουλίου - αρχές Αυγούστου του 1833, ταξιδεύοντας με πλοίο από την Κέρκυρα στην Πάτρα. Η ανάθεση του έργου ακολούθησε δύο φάσεις, η πρώτη από τις οποίες αφορούσε την ιδιωτική κατοικία του Καντακουζηνού. Τις πληροφορίες αντλούμε από δύο επιστολές του ίδιου του αρχιτέκτονα, σταλμένες από την Αθήνα. Η μία απευθύνεται στον αδελφό του Πήτερ (Peter) στην Κοπεγχάγη και φέρει ημερομηνία 24 Δεκεμβρίου 1833: “...φοβόμουνα μην βρεθώ σε οικονομική δυσχέρεια σε μια ξένη χώρα, μακριά από φίλους και γνωστούς που θα μπορούσαν να με βοηθήσουν. Για καλή μου όμως τύχη συνάντησα πάνω στο πλοίο από την Κέρκυρα στην Πάτρα, έναν έλληνα πρίγκιπα που μου ζήτησε και του έκανα τα σχέδια για την ιδιωτική του κα-

19. Α. Κόζκου, *ό.π.*, σ. 103.

20. Κ. Πιττάκης, *Εφημερίς Αρχαιολογική* 1856, σ. 1336-1337.

21. Ο Δ. Γ. Καμπούρογλου, *ό.π.*, σ. 146, γράφει ότι στις 9 Ιουνίου 1834 “ο Άγιος Θωμάς εκρημνίσθη υπό του πρίγκιπος Γεωργίου Καντακουζηνού ευρέθησαν δε τινες αρχαιότητες εν τού ερειπίοις του”. Ο Ευγγόπουλος όπως είδαμε, συμφωνεί με αυτή την άποψη, ο δε Πιττάκης δίνει την πληροφορία ότι η εκκλησία του Αγίου Θωμά κατεδαφίστηκε το 1845 και το υλικό της χρησιμοποιήθηκε στην οικοδόμηση της Μητροπόλεως, Α. Ευγγόπουλος, *ό.π.*, σ. 112.

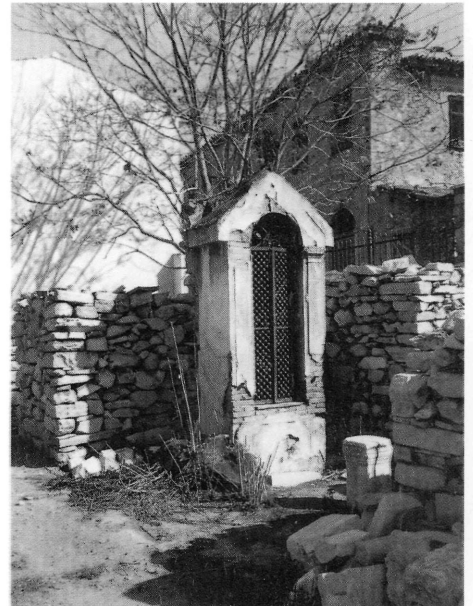

9

τοικία που ήθελε να κτίσει εδώ στην Αθήνα...”.²⁴ Η δεύτερη επιστολή φέρει ημερομηνία 8 Ιουλίου 1834 και απευθύνεται στην Ακαδημία Καλών Τεχνών της Κοπεγχάγης: “...Ήμουν πολύ τυχερός που βρήκα δουλειά αφού η υποτροφία μου του δευτέρου εξαμήνου έχει καθυστερήσει. Έκανα τα σχέδια ενός μεγάλου γωνιακού κτιρίου με καταστήματα στο ισόγειο και κατοικίες στον όροφο. Αυτόν τον καιρό είμαι απασχολημένος με την οικοδόμηση του κτιρίου...”.²⁵

Η οικία του Καντακουζηνού

Λίγα πράγματα γνωρίζουμε για το πρώτο κτίριο, που προοριζόταν για κατοικία του Καντακουζηνού. Πολύ περισσότερες είναι οι πληροφορίες για το μεγάλο γωνιακό κτίριο, δεδομένου ότι χρησιμοποιήθηκε αργότερα ως μεταξουργείο. Θα εξετάσουμε τα δύο κτίρια χωριστά, ξεκινώντας από εκείνο που κτίστηκε πρώτο, δηλαδή την κατοικία του Καντακουζηνού. Το αρχικό σχέδιο δεν υπάρχει. Στο αρχείο των σχεδίων του Χριστιανού Χάνσεν στην Ακαδημία Καλών Τεχνών της Κοπεγχάγης, υπάρχουν δύο σχέδια με μολύβι, όπου ο αρχιτέκτονας σημειώνει: “Ιδέες για την κατοικία του Καντακουζηνού στην Αθήνα, Οκτώβριος 1833” (εικ. 11). Στο *Πανόραμα* του Στάντεμαν (Stademann, εικ. 12, 13) φαίνεται η κατοικία του πρίγκιπα στην ανατολική πλευρά του συγκροτήματος, κτισμένη χωριστά από το μεγάλο επίμηκες κτίριο και αποδίδεται με τη μορφή που είχε το 1835. Παρουσιάζει δε βασικές ομοιότητες στον όγκο και την κάλυψη με την επάνω όψη του παραπάνω σχεδίου του Χριστιανού Χάνσεν. Η ανέγερση της οικίας ολοκληρώθηκε αυτό το ίδιο έτος αλλά μας είναι άγνωστο εάν και για πόσο χρονικό διάστημα κατοικήθηκε από τον Γ. Καντακουζηνό. Εκείνο που γνωρίζουμε είναι ότι η οικία αυτή είχε ενοικιαστεί ένα διάστημα, προ του 1842, στον Οθωνα Γκρόπιους²⁶ και τουλάχιστον από το 1842 στον γλύπτη Ζήγγελ.²⁷ Επειδή η οικία ήταν σχετικά μεγάλη, και οι δύο παραπάνω ενοικιαστές υπενοικίαζαν τους χώρους που δεν χρησιμοποιούσαν, σε μεμο-

10

9. Ερειπωμένη εκκλησία με λείψανα τοιχογραφιών κτισμένη στα θεμέλια αρχαίου οικοδομήματος, 1833. Υδατογραφία του Χριστιανού Χάνσεν, 11Χ17,5 εκ. αρ. ευρ. S 51 18543 σ. 36 (Kunstakademiets Bibliotek, Κοπεγχάγη).

10. Προσκυνητάρι, τμήμα του ιερού της Αγίας Κυράς με τοιχογραφία της Αγίας Ματρώνας στην οδό Πολυγνώτου, Πλάκα.

22. Α. Ξηρόπουλος, *ό.π.*, σ. 110.

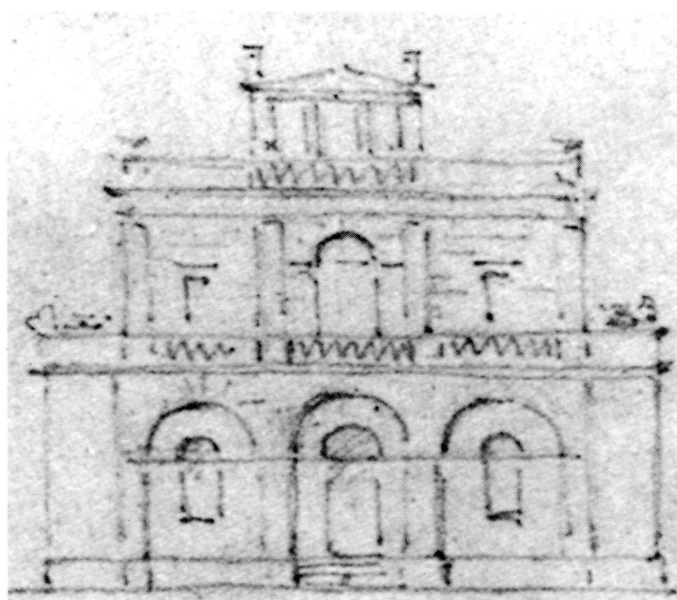
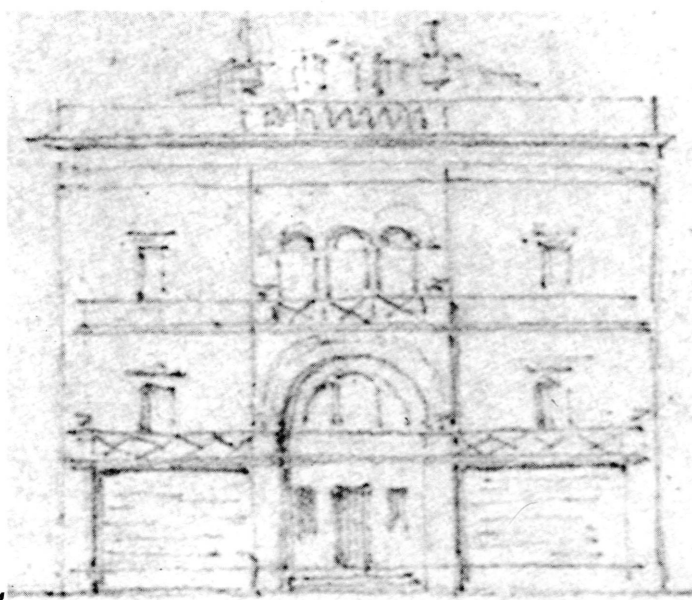
23. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, *ό.π.*, σ. 152-153.

24. Βασιλική Βιβλιοθήκη στην Κοπεγχάγη - Det Kongelige Bibliotek, Haandskriftafdelingen NKS 3954 4o.

25. Κρατικό Αρχείο της Δανίας - Rigsarkivet, KA 1.2. 16.

26. Ο Otto Gropius είχε κάνει αίτηση στον Οθωνα στις 27 Νοεμβρίου 1841 για τη σύσταση και στην Αθήνα “καταστήματος δια την ανατροφήν των μεταξοσωλήκων” πολλά σχετικά έγγραφα στα ΓΑΚ, Οθωνικό Αρχείο, Υπουργείο Εσωτερικών, φ. 252, *υφ* Seidenzucht von Otto Gropius. Το μεταξουργείο αυτό άρχισε να λειτουργεί την άνοιξη του 1843, *εφημ. Ελληνικός Παρατηρητής*, 18 Μαΐου 1843.

27. Christian Erik Siegel (1808-1883), βαναφός γλύπτης και αρχιτέκτονας εγκατεστημένος στην Ελλάδα. Το 1839 φιλοτέχνησε το Ηρώον των Βασιρών που πέθαναν από πυρετούς την περίοδο 1833-1834. Προέβηται για έναν ανάγλυφο λέοντα στον βράχο των Αγίων Πάντων, στην Πρόνοια του Ναυπλίου. Διετέλεσε καθηγητής του Πολυτεχνείου Αθηνών στα 1847-1850. Πέθανε στην Ελλάδα το 1883 και ο τάφος του βρίσκεται στο προτεσταντικό τμήμα του Α' Νεκροταφείου Αθηνών.

11

11. Δύο σχέδια-ιδέες για την κατοικία του Καντακουζηνού στην Αθήνα, Οκτώβριος 1833. Σχέδιο με μολύβι του Χριστιανού Χάνσεν 8X15,5 εκ., αρ. ευρ. S 18541 σ. 39 (Kunstakademiets Bibliotek, Κοπεγχάγη).

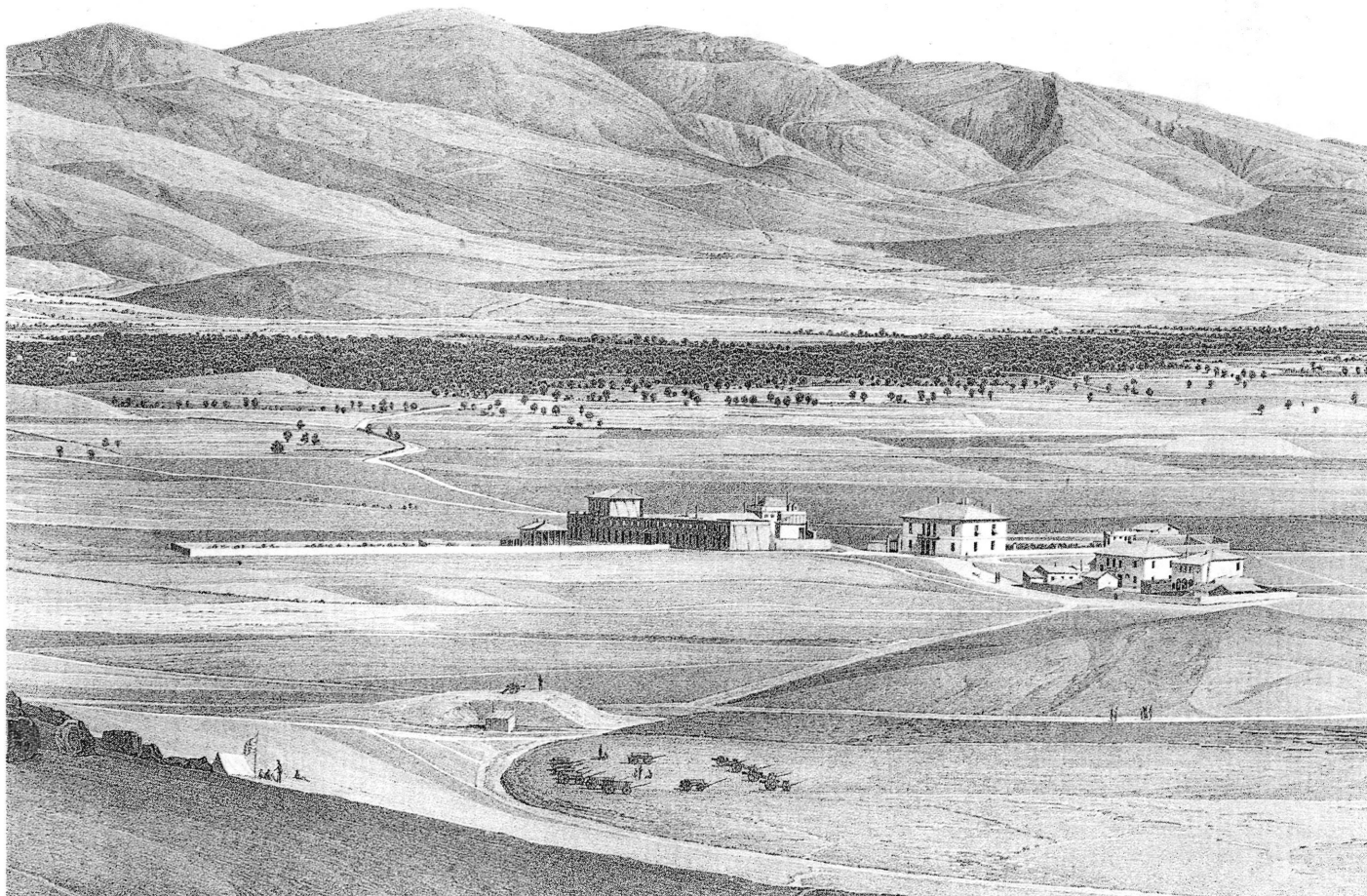
νομήνα άτομα και σε οικογένειες. Έτσι τον Σεπτέμβριο 1842 μετακόμισε στον όροφο της οικίας η οικογένεια του εφημέριου της Αμαλίας, Α. Λυτ (A.H.F. Lüth), και έμεινε στην κατοικία αυτή ως τον Μάρτιο 1843. Η σύζυγός του Χριστιάνα γράφει χαρακτηριστικά στο Σημειωματάριό της: “Την 1η Σεπτεμβρίου μετακομίσαμε πάλι... Στην πλατεία των Γυμνασίων ήταν απλόχωρα και ο αέρας καθαρός. Ο Ζήγγελ είχε νοικιάσει εκεί ένα μεγάλο σπίτι. Στο ίδιο αυτό σπίτι πήραμε μεις το πάνω πάτωμα, με πέντε δωμάτια, αρκετά μεγάλα. Δίπλα μας έμενε η γαλλίδα δούκισσα της Πλακεντίας”.²⁸ Επίσης η αδελφή της Χριστιάνας Λυτ, Χάννε, σημειώνει στις αναμνήσεις της το 1883 για την ίδια αυτή κατοικία: “Μεταξύ Σεπτεμβρίου 1842 και Μαρτίου 1843 είχαμε μετακομίσει σ’ ένα μοναχικό σπίτι κοντά στην οδό Πειραιώς, στην Πλατεία των Γυμνασίων. Το σπίτι αυτό το έλεγαν οι βαναροί ‘το Κάστρο’ (Die Burg). Μείναμε στον επάνω όροφο ενώ οι Ζήγγελ, Σλούμπεργκερ (Schlumberger) και ένας αξιωματικός έμεναν στο ισόγειο. Η κουζίνα ήταν στην αυλή”.²⁹ Είναι πολύ πιθανό το εγκαταλελειμμένο γωνιακό οικοδόμημα να είχε πάρει την προσωνυμία “το Κάστρο” λόγω του μεγέθους του και της θέσης του κοντά στη Πλατεία των Γυμνασίων.

Την πρακτική των υπενοικιάσεων μαρτυρούν και τα ίχνη που άφησε κάποια αγωγή του Ζήγγελ εναντίον του Αλβέρτου Βίττε ή Βιτ (Albrekt Witte), εκπροσώπου και διευθυντή της αγγλικής εταιρείας “A. Wrampe & Co”, για την οποία θα γίνει λόγος αμέσως πιο κάτω. Ο Ζήγγελ ήγειρε αγωγή τον Σεπτέμβριο του 1854 κατά του Βιτ, επειδή ο τελευταίος δεν είχε πληρώσει το μίσθωμα του δωματίου που του νοίκιαζε ο Ζήγγελ, από τον Φεβρουάριο 1853 ως τον Αύγουστο 1854. Είναι ενδιαφέρον ότι στην τιμή του μισθώματος συμπεριλαμβανόταν και ένα γεύμα την ημέρα “με οίνον εκλεκτόν”. Ο Ζήγγελ απαιτούσε αποζημίωση 1.080 δρχ., αλλά ο Βιτ ζητούσε απόρριψη της αγωγής διότι τα γεύματα ήταν πολύ λιτά.³⁰ Οι σχέσεις του Ζήγγελ με την εταιρεία “A.Wrampe & Co” χρονολογούνται από το 1852, όταν η εταιρεία αυτή αγόρασε το συγκρότημα του Καντακουζηνού. Από τα αποσπασματικά έγγραφα που έχουν διασωθεί φαίνεται ότι ο Ζήγγελ είχε στην ιδιοκτησία του κάποιες εκτάσεις που συνόρευαν με το κτήμα του

28. Χριστιάνα Λυτ, *Μιά Δανέζα στην Αυλή του Οθώνα*, επιμ. Α. Παπανικολάου-Κοϊστενσεν, Αθήνα 1981, σ. 76 και σχ. 36, σ. 212-213.

29. Hanne Fischer, *Familie optegnelser fra 1819-1883. Ophold i Athen 1839-1852*, Βασιλική Βιβλιοθήκη της Κοπεγχάγης, αρ. Acc 1971/188, ανέκδοτο χειρόγραφο.

30. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, “Αγωγή του Χριστιανού Ερρίκου Ζήγγελ κατοίκου Αθηνών κατά Αλβέρτου Βίττε κατοίκου οσαύτως”, Αθήνα 7 Σεπτεμβρίου 1854 και “Έγγραφο προτάσεις Αλβέρτου Βίττε διαμένοντος εν Λονδίνο κατά Χριστιανού Ερρίκου Ζήγγελ κατοίκου Αθηνών”, Αθήνα 23 Φεβρουαρίου 1855.

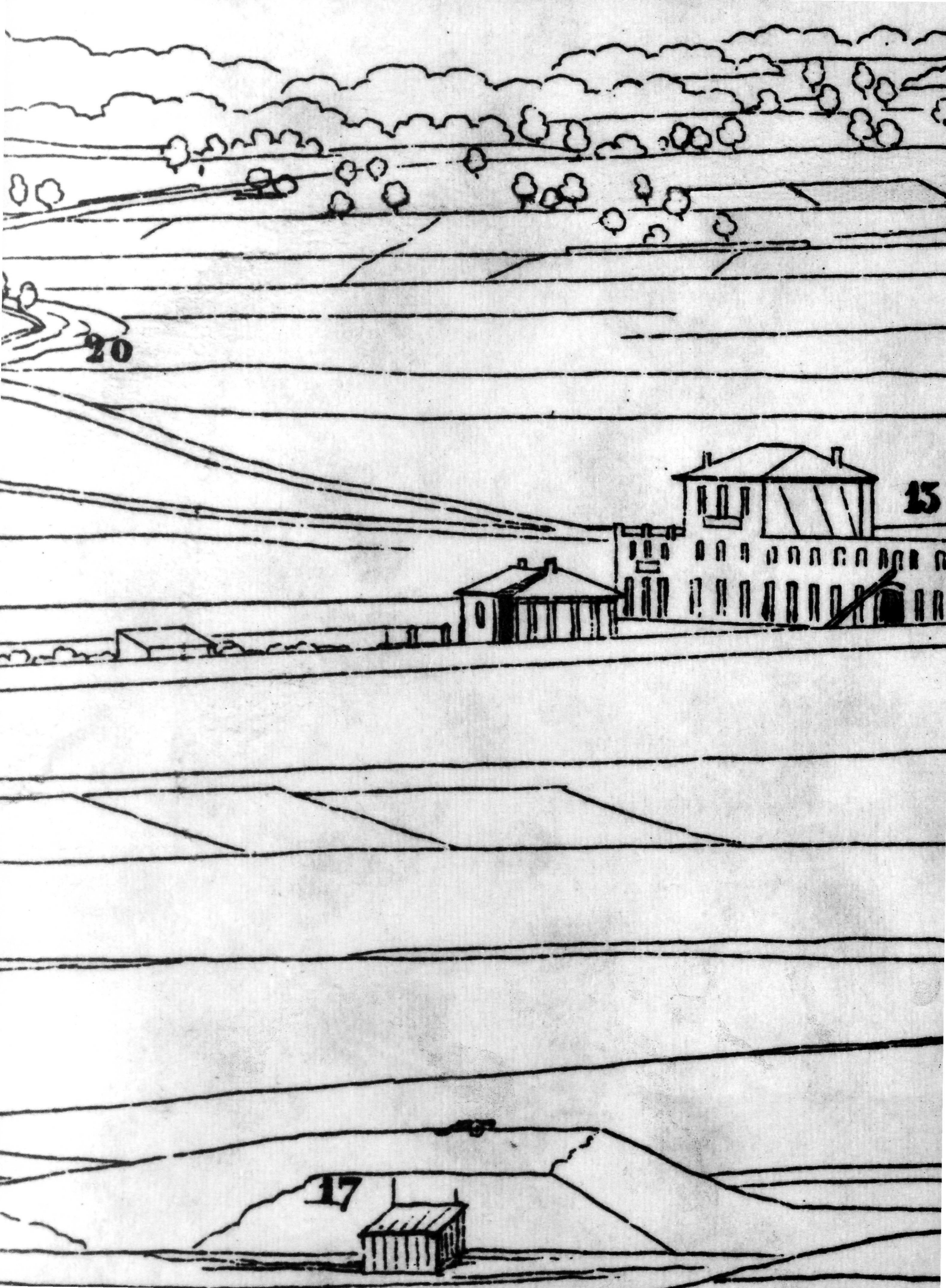

12

Καντακουζηνού, ενώ εξακολούθησε να ενοικιάζει και να υπενοικιάζει την οικία Καντακουζηνού. Έτσι στο τέλος του 1852 υπεγράφη συμβόλαιο μεταξύ του Α. Βράμπε και του Ζήγγελ, σύμφωνα με το οποίο ο τελευταίος πούλησε στον Βράμπε ένα μεγάλο περιβόλι 8,5 στρεμμάτων, απέναντι από το επίμηκες οικοδόμημα, το οποίο συνόρευε ανατολικά με την οδό Κεραμεικού. Ο Ζήγγελ πούλησε συγχρόνως το μεγαλύτερο τμήμα ενός γηπέδου, το οποίο συνόρευε στη βόρεια πλευρά του με “την πρώην οικία του Καντακουζηνού”. Το κομμάτι που κράτησε ήταν περίπου μισό στρέμμα και βρισκόταν επί της οδού Φειδίου, παλαιότερη ονομασία της οδού Κεραμεικού. Στο ίδιο αυτό συμβόλαιο υπήρχε και όρος σύμφωνα με τον οποίο ο Ζήγγελ θα διατηρούσε την κυριότητα των δωματίων “εν τη πρώην οικία του κυρίου Καντακουζηνού ήδη ανηκούση τω κυρίω Βράμπε, τα οποία άλλοτε τω είχε παραχωρήση ο Οθων Γρόπιος”. Το ενοίκιο ορίστηκε στις 1.200 δρχ. ετησίως. Το ύψος του ενοικίου δικαιολογείται από το μέγεθος της κατοικίας. Συγχρόνως ο Βράμπε αναλάμβανε την υποχρέωση να προμηθευτεί από τον Ζήγγελ ποσότητα μαρμάρου αξίας 10.000 δρχ. και στην περίπτωση που δεν θα ετηρείτο η συμφωνία αυτή ο Ζήγγελ θα είχε το δικαίωμα να διεκδικήσει “ως ιδιοκτησία του τα ως ανωτέρω πωληθέντα προς τον Α. Βράμπε κτήματα”.³¹

12. Η παλαιότερη απεικόνιση του υπό κατασκευή εμπορικού κέντρου και της οικίας του Καντακουζηνού πίσω σε χωριστό κτίριο, 1835. (Fr. Stademann, Panorama von Athen, πιν. 8 – λεπτομέρεια).

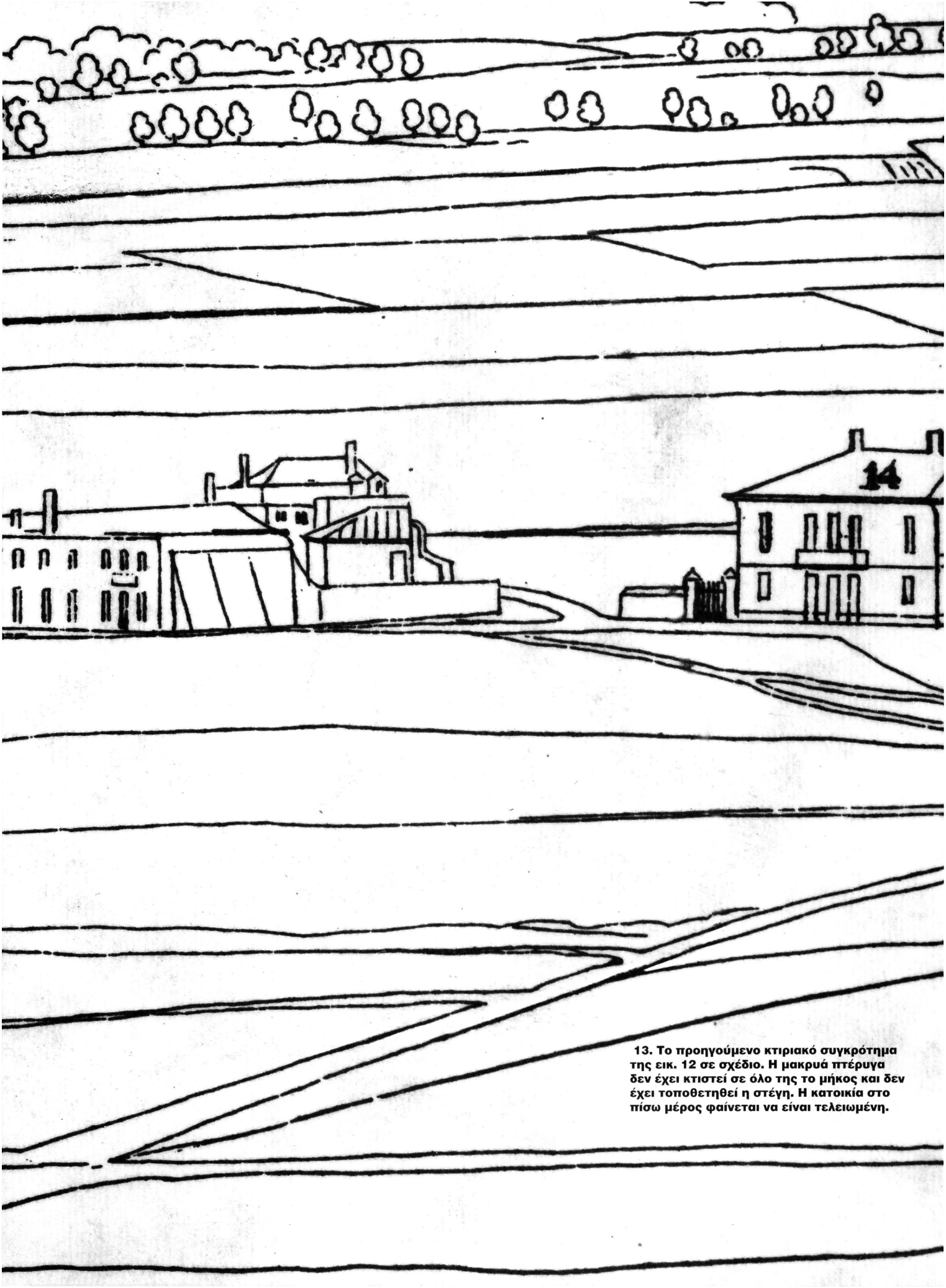
31. Μετά την πτώχευση της εταιρείας το 1854, ο Ζήγγελ άρχισε μία σειρά χρονοβόρων δικαστικών αγώνων, διεκδικώντας τα κτήματά του διότι οι όροι του παραπάνω συμβολαίου δεν είχαν τηρηθεί. Η υπόθεση έφθασε το 1867 ως τον Αρειο Πάγο, χωρίς κανένα ουσιαστικό αποτέλεσμα.

20

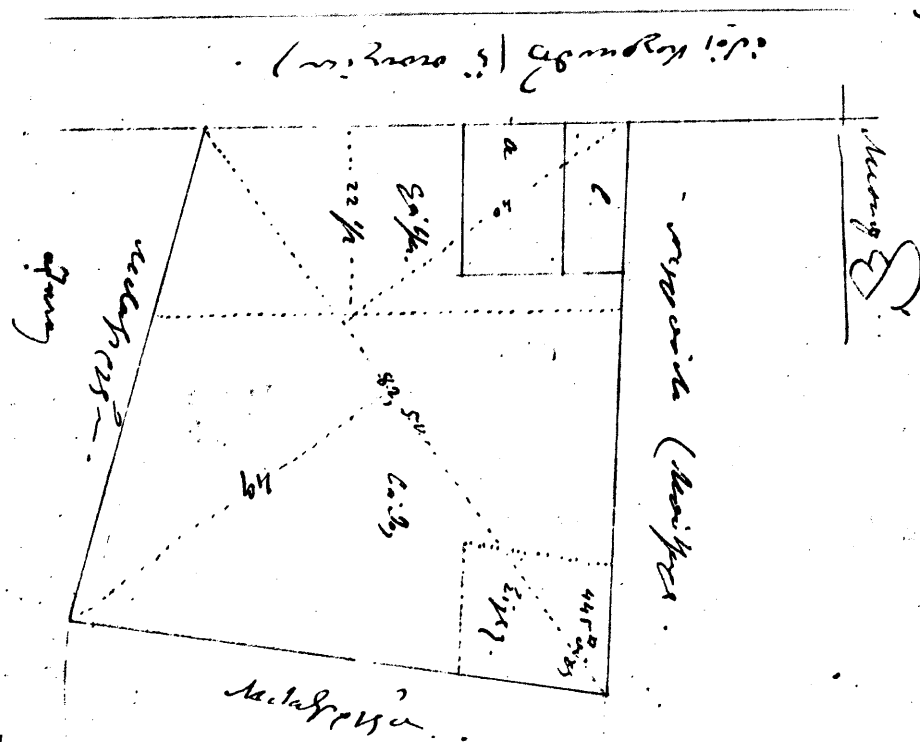
15

17

13. Το προηγούμενο κτιριακό συγκρότημα της εικ. 12 σε σχέδιο. Η μακριά πτέρυγα δεν έχει κτιστεί σε όλο της το μήκος και δεν έχει τοποθετηθεί η στέγη. Η κατοικία στο πίσω μέρος φαίνεται να είναι τελειωμένη.

14. Καταμέτρηση του οικοπέδου του Χαράλαμпу Κρητικού, που αγοράστηκε από τη Σηρική Εταιρεία· φαίνεται στα ΝΔ το οικοπέδο του Ζήγγελ. Το σκαρίφημα υπογράφεται από τον μηχανικό Δ. Ζέζο και φέρει ημερομηνία 10.10.1856 (Αρχείο Γ. Καλατζάκου).

14

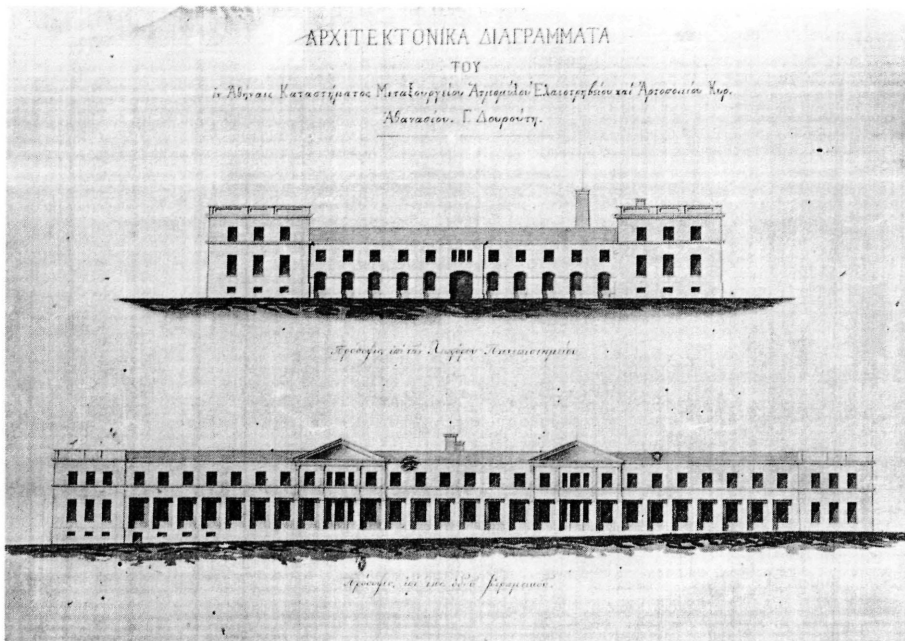
Στις αρχές του 1853 ο Ζήγγελ ζήτησε και πήρε την άδεια από την Αστυνομική Διεύθυνση Αθηνών και Πειραιώς να οικοδομήσει μαζί με κάποιον ξένο, ονόματι Χαμπ, μια οικία στο οικοπέδό του στην οδό Κεραμεικού και να κλείσει τον δρόμο μεταξύ των οικιών του Καντακουζηνού και του Νεγρεπόντη, στην ανατολική πλευρά.³² Δεν γνωρίζουμε εάν και πότε κτίστηκε η παραπάνω οικία.³³ Σε καταμέτρηση του 1856 σημειώνεται ένα οικοπέδο 445 τετρ. πήχ. ως ανήκον στον Ζήγγελ, στη θέση όπου βρισκόταν η οικία του Καντακουζηνού (εικ. 14). Αυτή δε η οικία Καντακουζηνού, “η πρώτη οικία του Καντακουζηνού” όπως αναφέρεται σε μια πράξη συμβιβασμού μεταξύ του Ζήγγελ και του Α. Δουρούτη,³⁴ πρέπει να κατεδαφίστηκε μεταξύ των ετών 1873 και 1883, χρονολογία που συμπίπτει με τον θάνατο του Ζήγγελ. Σε σχέδιο του 1868 υπάρχει η κάτοψη της οικίας, παραπλεύρως η σημείωση “κατεμετρήθη και εσχεδιάσθη εν Αθήναις τη 27η Αυγούστου 1868 υπό Γ. Κατσαρού - Αντεγράφη εν Αθήναις τη 20η Μαρτίου 1873 υπό Δ. Μαυριδοπούλου” (εικ. 15). Σε ένα άλλο σχέδιο συνοδευτικό συμβολαίου με τις οικοπεδοποιήσεις και τη χάραξη νέων οδών η οικία έχει κατεδαφιστεί. Εδώ υπάρχει η σημείωση: “Αθήναι 10 Ιουνίου 1883, Ιωάννης Δέδες. Αντεγράφη εν Αθήναις τη 17η Μαΐου 1974 υπό Χρήστου Ζιούλα. Εκ συνημμένου εις το υπ’ αριθ. 29162/1883 συμβόλαιον του ποτέ συμβολαιογράφου Αθηνών Γεωργίου Γρυπάρη” (εικ. 16). Επίσης είναι χαρακτηριστικό ότι η οικία δεν αναφέρεται ποτέ στους εκάστοτε πλειστηριασμούς που έγιναν από το 1853 και έπειτα. Η πληροφορία από δηλοποίηση πλειστηριασμού του 1865 ότι το “κατάστημα του Μεταξουργείου” συνορεύει προς νότον με “τας οικοδομάς του Δημητρίου Βότσαρη και Χριστιανού Σίγγελ”, δεν διευκρινίζει το ερώτημα αν πρόκειται για οικοδομή που είχε κτίσει ο Ζήγγελ ή για την πρώην κατοικία του Γ. Καντακουζηνού, η οποία ως ιδιοκτησία παρέμεινε στην δικαιοδοσία του.³⁵

32. Αρχείο Χ. Ζιούλα, έγγραφο αρ. 10, Αθήνα 6 Φεβρουαρίου 1853.

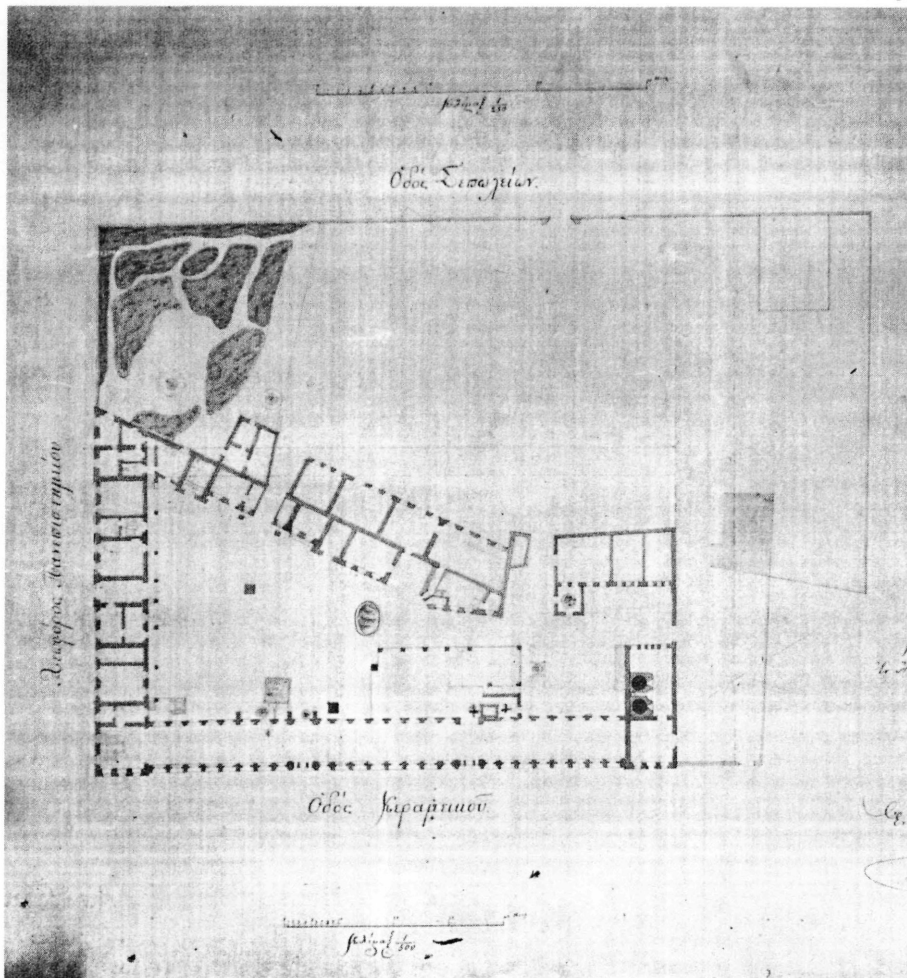
33. Αρχείο Χ. Ζιούλα, Εκτίμηση του όλου συγγροτήματος, 1869, όπου αναφέρεται ότι το συγγρότημα συνορεύει προς νότον με την οικία Ζήγγελ ή Στρατάνα του Πυροβολικού.

34. Αρχείο Χ. Ζιούλα, Απόπειρα συμβιβασμού, Αθήνα 31 Μαρτίου 1864.

35. Εφημ. Ο Δικαστικός Κλητήρ, έτος Δ', φ. 580/7 Αυγούστου 1865.

15

15. Κάτοψη και όψεις (βόρεια και δυτική) του μεταουργείου το 1868. Το σχέδιο φέρει τον τίτλο: «Αρχιτεκτονικά διαγράμματα του εν Αθήναις Καταστήματος Μεταουργείου, Ατμομόλου, Ελαιοτριβείου και Αρτοποιείου Κυρ. Αθανασίου Γ. Δουρούτη. Πρόσοψις επί της λεωφόρου Πανεπιστημίου. Πρόσοψις επί της οδού Κεραμεικού», και στο κάτω μέρος την ένδειξη: «Κατεμετρήθη και συνετάχθη εν Αθήναις τη 27 Αυγούστου 1868 υπό Γ. Κατσαρού. Αντεγράφη εν Αθήναις τη 20 Μαρτίου 1873 υπό Δ. Μαυριδοπούλου». Φωτοαντίγραφο σχεδίου, 14X18,5 εκατοστά, Αρχείο Χρ. Ζιούλα.

Παρατηρήσεις

№	ΕΙΣ ΤΕΤΡΑΓ. ΠΕΛΕΙ	ΠΕΛΕΙ
1 ^η	464,06	464,06
2 ^η	489,95	489,95
3 ^η	395,95	395,95
4 ^η	255,95	255,95
5 ^η	256,95	256,95
6 ^η	229,95	229,95
7 ^η	189,95	189,95
8 ^η	819,95	819,95
9 ^η	606,95	606,95
10 ^η	388,95	388,95
11 ^η	162,06	162,06
12 ^η	219,95	219,95
13 ^η	219,95	219,95
14 ^η	229,95	229,95

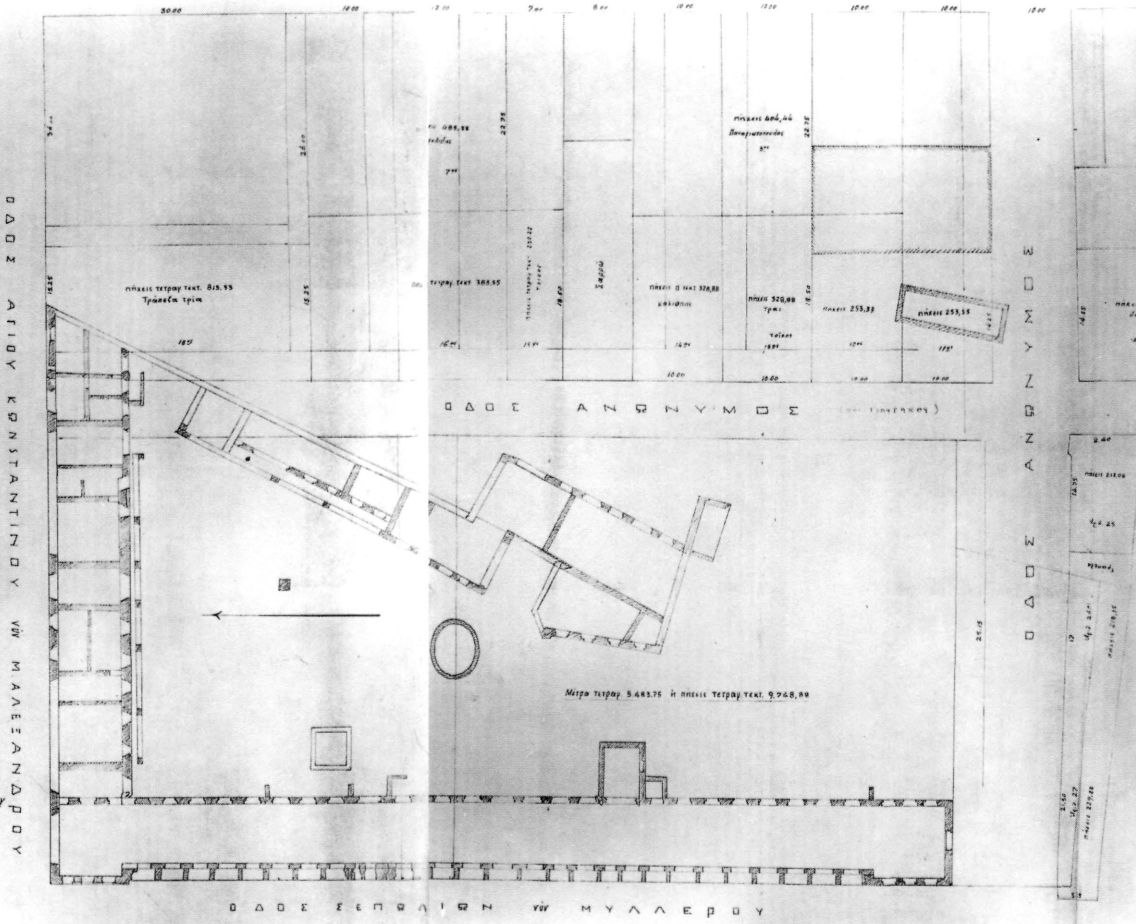
Έτος 10 Ιουνίου 1883
ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΕΔΕΣ

Μέτρον
2. Έτος 10 Ιουνίου 1883
Διά

ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ
Το παρόν σχέδιο είναι το αποτέλεσμα της μελέτης του Γ. Καντακουζηνού

Σημειώσεις του κατασκευαστή G. Kanakouzinou
Οι διαστάσεις των οικοπέδων είναι σε μέτρα και δεκάτο μέρος μέτρου
Εάν οι διαστάσεις των οικοπέδων είναι σε μέτρα και δεκάτο μέρος μέτρου
Οι διαστάσεις των οικοπέδων είναι σε μέτρα και δεκάτο μέρος μέτρου
Οι διαστάσεις των οικοπέδων είναι σε μέτρα και δεκάτο μέρος μέτρου

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΟΛΟΓΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΑΣ
ΑΘΗΝΑΣ ΤΟΥ 1836

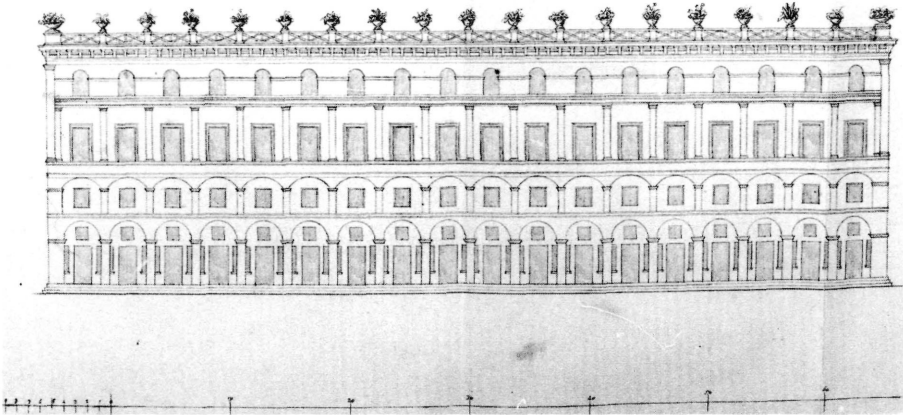
16

16. Σχέδιο-κάτοψη του Μεταξουργείου με τη νέα ρυμοτομία και τα γειτονικά οικοπέδα. "Αθήνα 10 Ιουνίου 1883 Ιωάννης Δέδες". 44Χ66 εκ. (Αρχείο Χρήστου Ζιούλα).

36. Ο γάλλος υπήκοος Francois-Théophile Feraldi (1805-1888), πλούσιος επιχειρηματίας, έφτασε στην Ελλάδα γύρω στα 1830. Ασχολήθηκε με ναυτιλιακές επιχειρήσεις και είχε δείξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την πραγματοποίηση διαφόρων μεγάλων έργων, κυρίως στην Αθήνα και τον Πειραιά. Αναφέρουμε ενδεικτικά, μία Αγορά στην Αθήνα, τη σιδηροδρομική γραμμή Αθηνών-Πειραιώς, την εγκατάσταση φωταερίου στην πρωτεύουσα, το Βαμβακουργείο στον Πειραιά και την επέκταση των επιχειρήσεών του στη Σύρο και τη Νάξο. Στον Πειραιά είχε κτίσει ένα συγκρότημα από κατοικίες και καταστήματα του οποίου την πώληση διαπραγματευόταν το 1836. Σχετικά με τις επιχειρήσεις του στην Ελλάδα υπάρχουν πληροφορίες στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, Οθων. Αρχείο, Υπ. Εσσοτ., φ. 78 και φ. 252. Βλ. και Δέσποινα Θεμελή-Κατηφόρη, *Το γαλλικό ενδιαφέρον για την Ελλάδα στην περίοδο του Καποδίστρια 1828-1831*, Αθήνα 1985.

Το Εμπορικό Κέντρο του Καντακουζηνού

Το μεγάλο γωνιακό κτίριο του συγκροτήματος του Γ. Καντακουζηνού αποτελεί την πρώτη προσπάθεια ίδρυσης στεγασμένου εμπορικού κέντρου στην πρωτεύουσα, σύμφωνα με τα πρότυπα αντίστοιχων κέντρων στις μεγάλες ευρωπαϊκές πόλεις. Την ιδέα της ίδρυσης κλειστής Αγοράς υιοθέτησε από τον Καντακουζηνό ο επιχειρηματίας Φεράλντι,³⁶ ο οποίος, τον Αύγουστο του 1834, υπέβαλε στην Αντιβασιλεία αίτηση για την ίδρυση μιας Αγοράς "τροφίμων, φρούτων και ανθέων". Το σχέδιο προέβλεπε 48 καταστήματα σε ορθογώνια διάταξη και 32 διώροφες κατοικίες για τους εμπόρους, κτισμένες σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα, ένα ευρύχωρο αίθριο δενδροφυτευμένο και συντριβάνι στο κέντρο (εικ. 18). Όσον αφορά τη θέση της Αγοράς, είχε προτείνει να είναι όσο το δυνατόν πιο κοντά στα ανάκτορα και στο κέντρο της νέας πόλης. Σύμφωνα με την πρόταση του Φεράλντι η Αγορά θα κτιζόταν σε έκταση την οποία θα αγόραζε το Δημόσιο από ιδιώτες.³⁷ Το σχέδιο που συνόδευε την πρόταση υπέστη τροποποιήσεις από την Κυβέρνηση (εικ. 19). Η βασικότερη ήταν η ενοποίηση της Αγοράς με τα λουτρά και τον Δημόσιο Κήπο, με μια στοά η οποία θα είχε καταστήματα στο ισόγειο και κατοικίες στον όροφο.³⁸ Η κάλυψη θα είχε επίπεδο δώμα, διακοσμημένο με γλάστρες (εικ. 17). Το παραπάνω σχέδιο έγινε κατορθώ

17

17. Σχέδιο της στοάς η οποία επρόκειτο να ενώσει την Αγορά με τα δημόσια λουτρά. Στο ισόγειο προβλέπονταν καταστήματα και στους ορόφους, κατοικίες για τους εμπόρους. Σχέδιο με μολύβι, 14Χ23 εκατοστά (ΓΑΚ, Οθωνικό Αρχείο, Υπ. Εσωτερικών, φ. 78).

δεκτό, προφορικά. Το φθινόπωρο του ίδιου έτους 1834 είχαν ήδη παρουσιαστεί οι δυσκολίες που οδήγησαν στη ματαίωσή του. Ο τύπος εναντιωνόταν στην αγορά οικοπέδου από το Δημόσιο, ενώ η θέση της Αγοράς είχε μετατεθεί από το κέντρο στις παρυφές της πόλης, άγνωστο σε ποιά ακριβώς σημείο, αλλά κατά τον Φεράλντι τελείως ακατάλληλο για εμπόριο.³⁹ Τελικά η πρόταση του Φεράλντι για την ανέγερση της Αγοράς δεν πραγματοποιήθηκε.

Ο Γεώργιος Καντακουζηνός δεν συνάντησε ανάλογες δυσκολίες με το εμπορικό του κέντρο δεδομένου ότι το έκτισε σε ιδιόκτητο οικοπέδο και με δικά του χρήματα. Δεν γνωρίζουμε ποιοί ήταν οι προηγούμενοι ιδιοκτήτες του οικοπέδου αλλά λαμβάνοντας υπόψη την έκτασή του, 9.748,88 βασιλικούς τετραγωνικούς πήχεις ή 5.483,75 τετρ. μέτρα, θα πρέπει να ήταν περισσότεροι από ένας.⁴⁰ Η ανέγερση του Εμπορικού Κέντρου είχε αρχίσει τον Ιούλιο του 1834 με την προοπτική ότι η οικοδομή των ανακτόρων θα γινόταν στον Κεραμεικό σύμφωνα με το τροποποιημένο σχέδιο του Κλέντσε. Το σχέδιο της οικοδομής είχε γίνει, όπως είδαμε, από τον Χριστιανό Χάνσεν, ο οποίος είχε αναλάβει και την όλη επίβλεψη. Η σχετική μαρτυρία μας δίνεται από τον ίδιο τον Χριστιανό Χάνσεν, όπως ήδη αναφέραμε προηγουμένως, στην υπό τύπον επιστολής, έκθεση των εργασιών του στην Ελλάδα προς την Ακαδημία Καλών Τεχνών στην Κοπεγχάγη, στις 7 Ιουλίου 1834. Στο κείμενο της επιστολής αυτής είναι σαφής η πληροφορία ότι ο Χριστιανός Χάνσεν είχε σχεδιάσει και είχε αναλάβει την οικοδόμηση ενός μεγάλου γωνιακού κτιρίου με καταστήματα στο ισόγειο και κατοικίες για τους εμπόρους στον όροφο.⁴¹

Στο *Πανόραμα* της Αθήνας που σχεδιάστηκε από τον Στάντεμαν το 1835 (εικ. 12, 13) εικονίζεται το υπό κατασκευή γωνιακό κτίριο με τα ανοίγματα των καταστημάτων στο ισόγειο, τις σοφίτες με τα μικρά παράθυρα και την κατοικία του διαχειριστή που διαμορφώνεται ψηλότερα σε κανονικό όροφο με παράθυρα και εξώστη.⁴² Στη διάρκεια των εργασιών δημιουργήθηκαν προβλήματα ανάμεσα στον ιδιοκτήτη και τον αρχιτέκτονα με αποτέλεσμα να παραιτηθεί ο τελευταίος από τις εργασίες της οικοδόμησης. Ο βασικότερος λόγος της διαφωνίας αυτής ήταν η προσθήκη ορόφου που ζητούσε ο Καντακουζηνός, ενώ ο Χριστιανός Χάνσεν επέμενε στο σχέδιο που είχε ήδη γίνει. Τα γεγονότα αυτά διηγείται ο ίδιος ο δανός αρχιτέκτονας σε μια έκθεση των εργασιών του στην Ελλάδα, σταλμένη από την Αθήνα στις 11 Οκτωβρίου 1835 και η οποία δημοσιεύτηκε στο καλλιτεχνικό

37. Λεπτομερή περιγραφή της Αγοράς έχουμε στην πρόταση του Φεράλντι προς τον Αρμανσπεργκ που συνοδεύεται και από τα σχετικά σχέδια. Η Αγορά επρόκειτο να είναι έτοιμη τον Ιούλιο του 1835, ΓΑΚ, Οθων. Αρχ., Υπ. Εσωτ., φ. 78, Ναύπλιο 14 Αυγούστου 1834, γαλλικά.

38. ΓΑΚ, Οθων. Αρχ., Υπ. Εσωτ., φ. 78, Ναύπλιο 13/27 Οκτωβρίου 1834, γαλλικά.

39. ΓΑΚ, Οθων. Αρχ., Υπ. Εσωτ., φ. 78, Ναύπλιο 31 Οκτωβρίου / 12 Νοεμβρίου 1834, γαλλικά.

40. Η έρευνα στα συμβολαιογραφικά αρχεία των Γενικών Αρχείων του Κράτους και του Συμβολαιογραφικού Συλλόγου Αθηνών δεν απέδωσε κανένα στοιχείο σχετικά με τις αγοραπωλησίες του Γεωργίου Καντακουζηνού.

41. Κρατικό Αρχείο της Δανίας - Rigsarkivet KA 1.2. 16.

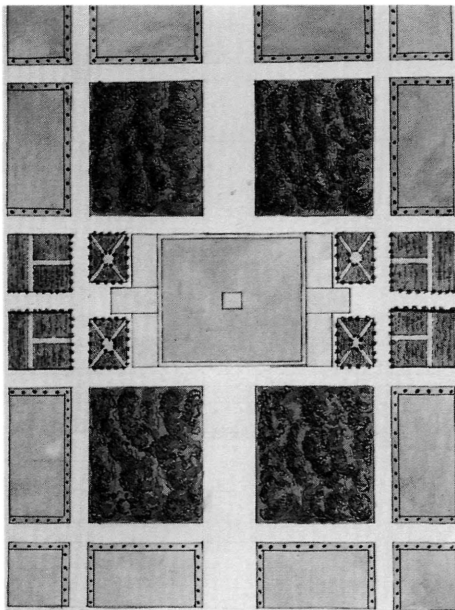
42. Παρατηρούμε ότι το εμπορικό κέντρο του Γ. Καντακουζηνού δεν έχει την ορθογώνια διάταξη με ευρύχωρο αίθριο στο κέντρο όπως συνηθιζόταν στις ευρωπαϊκές πόλεις. Είναι πολύ πιθανό ότι το σχέδιο του γωνιακού κτιρίου υπαγορεύτηκε από την ανάγκη να μένει η κατοικία του πρόξενου, στο πίσω μέρος του οικοπέδου, ανεξάρτητη από το μεγάλο κτίριο, μέσα σε δικό της ελεύθερο χώρο.

περιοδικό *Dansk Kunstblad*: “...Δυστυχώς έχω απογοητευτεί από ένα μέρος της δουλειάς μου. Θα γνωρίζετε ίσως ότι έκανα μια οικοδομή που έχει στο ισόγειο μόνο καταστήματα και επάνω σοφίτες για να μένουν οι έμποροι. Τη δουλειά αυτή μου είχε αναθέσει ένας πρίγκιπας από τη Βλαχία. Για κακή μου τύχη όμως ο πρίγκιπας αυτός χρησιμοποίησε τους χειρότερους εργάτες που μπορούσε να βρει με αποτέλεσμα η όλη εργασία να μην είναι ικανοποιητική. Επιπλέον θέλει να προσθέσει έναν όροφο κι έτσι θα καταστραφεί όλη μου η δουλειά. Του εξήγησα τότε ότι εγώ δεν πρόκειται να βάλω το όνομά μου σ’ ένα τέτοιο σχέδιο και συγχρόνως δήλωσα την παραιτήσή μου από κάθε οικοδομική εργασία. Στο κτίριο αυτό εργαζόμουν μ’ έναν άλλον αρχιτέκτονα που ήξερε πολύ καλά τα ελληνικά...”⁴³ Οι εργασίες φαίνεται πως συνεχίστηκαν λίγο ακόμα, πιθανόν από τον άλλο ξένο αρχιτέκτονα.⁴⁴ Τελικά δεν έγινε η προσθήκη του ορόφου και το κτίριο καλύφθηκε με δίוריχη στέγη. Οι οικοδομικές εργασίες δεν ολοκληρώθηκαν και το οικοδόμημα εγκαταλήφθηκε από τον ιδιοκτήτη του λόγω της μεταφοράς του κέντρου της πρωτεύουσας, όπως ήδη αναφέραμε. Στη μορφή αυτή εικονίζεται σε Πανόραμα των Αθηνών του 1836 (εικ. 20).⁴⁵ Το καλοκαίρι του 1837 ο Χριστιανός Χάνσεν σε έκθεση της δραστηριότητάς του σχετικά με την Ελλάδα αναφέρεται πολύ λακωνικά στο γωνιακό κτίριο του Καντακουζηνού: “...Έχω αφήσει ημιτελές ένα κτίριο με καταστήματα...”⁴⁶ Στις αρχές του 1839 ο αρχιτέκτονας Κανταντζόγλου γράφει σε άρθρο του ότι οι κάτοικοι των Αθηνών σχημάτισαν το κέντρο της νέας πρωτεύουσας πάνω στα ερείπια της αρχαίας “αφίνοντες μακράν τας ολίγας οικίας των παροίκων, αίτινες εκτίσθησαν εις την νεοσχεδιασθείσαν πόλιν, και αίτινες, καίτοι μεγαλύτεραι και εις καλλιτέραν θέσιν κείμεναι, μένουσιν όμως μέχρι τούδε ακατοίκητοι καθώς αι των Καντακουζηνών, Βράνη κ.τ.λ.”⁴⁷ Σχετική μαρτυρία μας δίνει και ο Μηλιαράκης: “...Οικία Καντακουζηνού μέγα μακρόν οικοδόμημα, όπερ αρχάμενον το 1834 έμεινεν ημιτελές ότε εγνώσθη ότι τα ανάκτορα έμελλον να οικοδομηθώσιν όπου νυν κείται...”⁴⁸

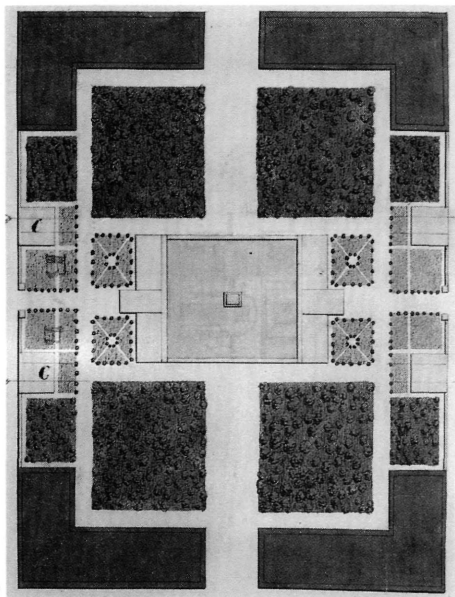
Περίοδος Βράμπε

Το γωνιακό κτίριο παρέμεινε έτσι μισοτελειωμένο και σε αχρηστεία για περισσότερο από μια δεκαπενταετία. Στο διάστημα αυτό ο ιδιοκτήτης του εγκατέλειψε κάθε ιδέα για την ίδρυση του εμπορικού κέντρου. Οι ελάχιστες μαρτυρίες της εποχής που είδαμε, αναφέρονται μόνο στη θλιβερή εικόνα της εγκατάληψής του. Ακόμα και η προσωνομία “το Κάστρο” υποδηλώνει το μέγεθος και την ερήμωση των μεσαιωνικών κάστρων.

Το 1852 η αγγλική εταιρεία “A. Wrampe & Co”⁴⁹ αγόρασε από τον Γ. Καντακουζηνό την οικία του, το γωνιακό οικοδόμημα και διάφορα οικοδομικά μηχανήματα αντί 327.000 δρχ. Η αξία του γωνιακού οικοδομήματος υπολογίστηκε στην τιμή των 225.000 φράγκων, ως ημιτελούς.⁵⁰ Συγχρόνως ο Βράμπε, όπως είδαμε, αγόρασε από τον Χριστιανό Ζήγγελ δύο “παρακείμενες γαίες” αντί 8.000 δρχ. Σε σχετικό συμβόλαιο φαίνεται ότι ο Ζήγγελ ήταν κάτοχος ενός “περιβολίου και ενός γηπέδου” στη θέση “άσχημη ή χρυσωμένη πέτρα πλησίον της πρώην οικίας του Καντακουζηνού”. Το “περιβόλιον” εκτάσεως 8 1/2 στρεμμάτων, εντός του σχεδίου πόλεως, ήταν περιτοιχισμένο και περιείχε “διάφορα οπωρόδενδρα, δεξαμενάς, φρέατα, μικράν οικοδομήν και τα λοιπά”. Το ανατολικό του τμήμα συνόρευε με την

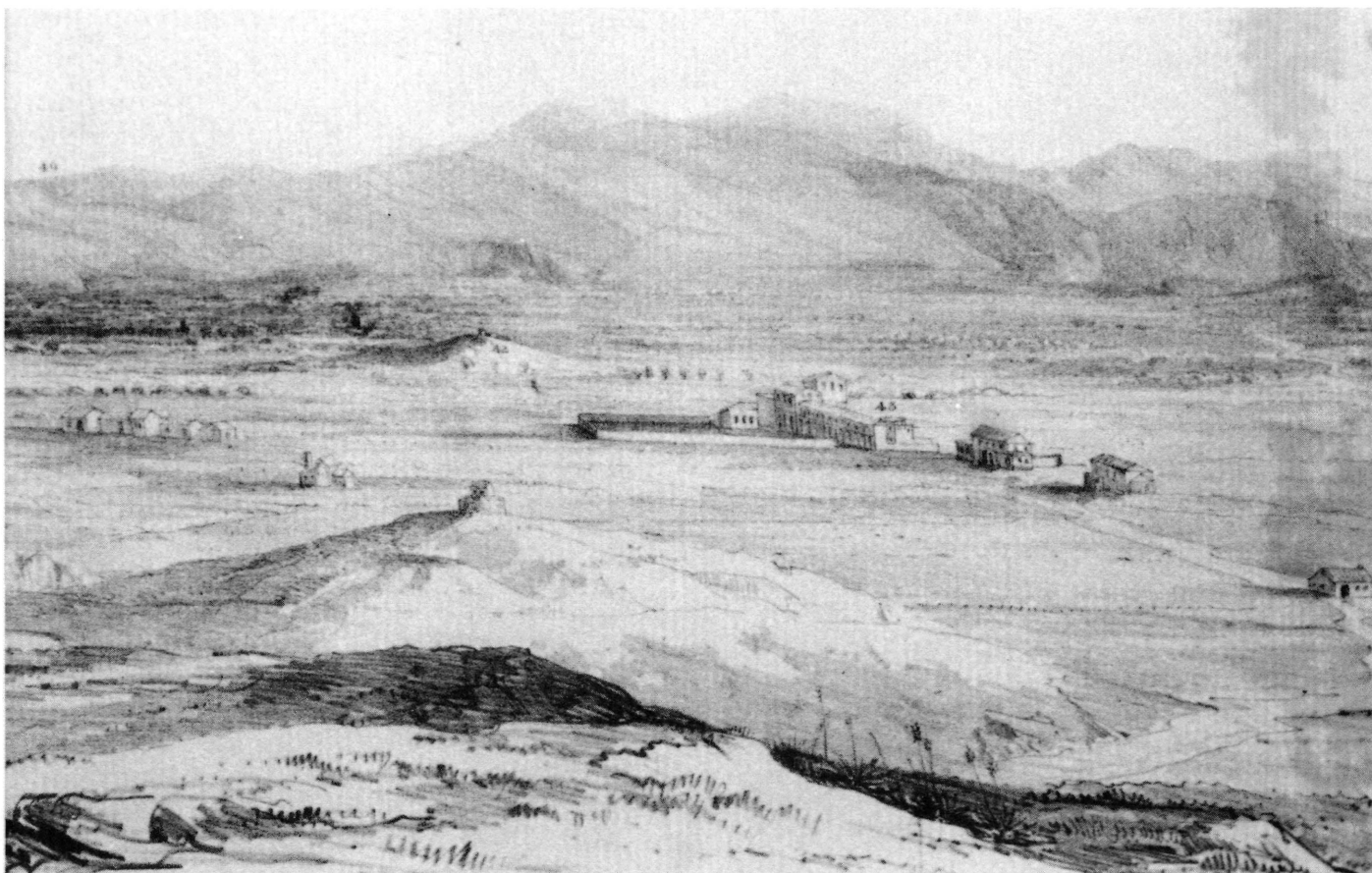
18

19

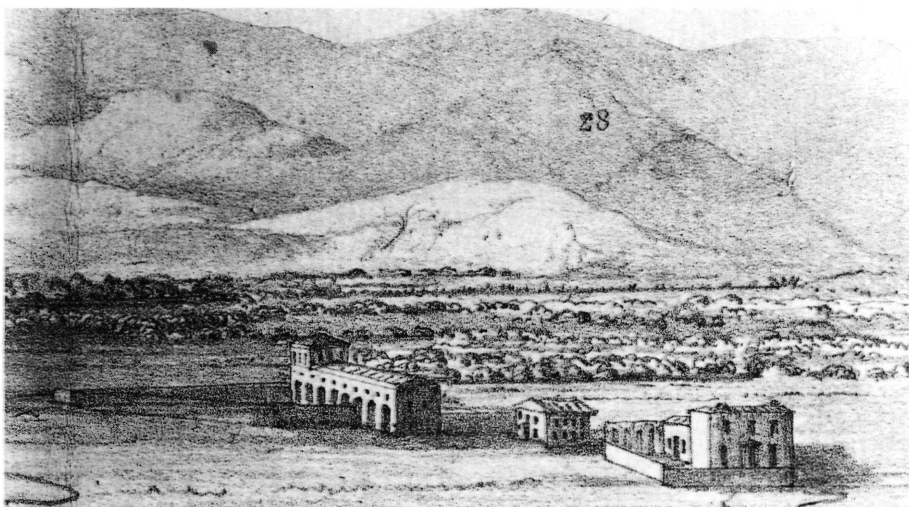
18. Σχέδιο για την Αγορά του Φεράλδι. Τα κτίσματα στις τέσσερις γωνίες τέμνονται από μικρότερους δρόμους. Στο κέντρο της Αγοράς βρίσκεται ένα μεγάλο συντριβάνι. Υδατογραφία 17Χ25 εκ. (ΓΑΚ, Οθων. Αρχείο, Υπ. Εσωτερικών, φ. 78).

19. Τροποποίηση του παραπάνω σχεδίου της εικ. 18. Η κατάργηση των δρόμων και η ύψωση τοίχου με δύο εισόδους δίνουν στην Αγορά μία μορφή περισσότερο κλειστή. Υδατογραφία 17Χ25 εκ. (ΓΑΚ, Οθων. Αρχείο, Υπ. Εσωτερικών, φ. 78).

20

20. Λεπτομέρεια από το Πανόραμα της **Celina Bracebridge**, Μάιος 1836. Η στέγη καλύπτει τη μακρά πτέρυγα σε όλο της το μήκος. Τσιγκογραφία σε χαρτί 27,5X219 εκ. (Ίδρυμα Βούρου-Ευταξία, Μουσείο της πόλεως των Αθηνών, αρ. ευρ. 387).

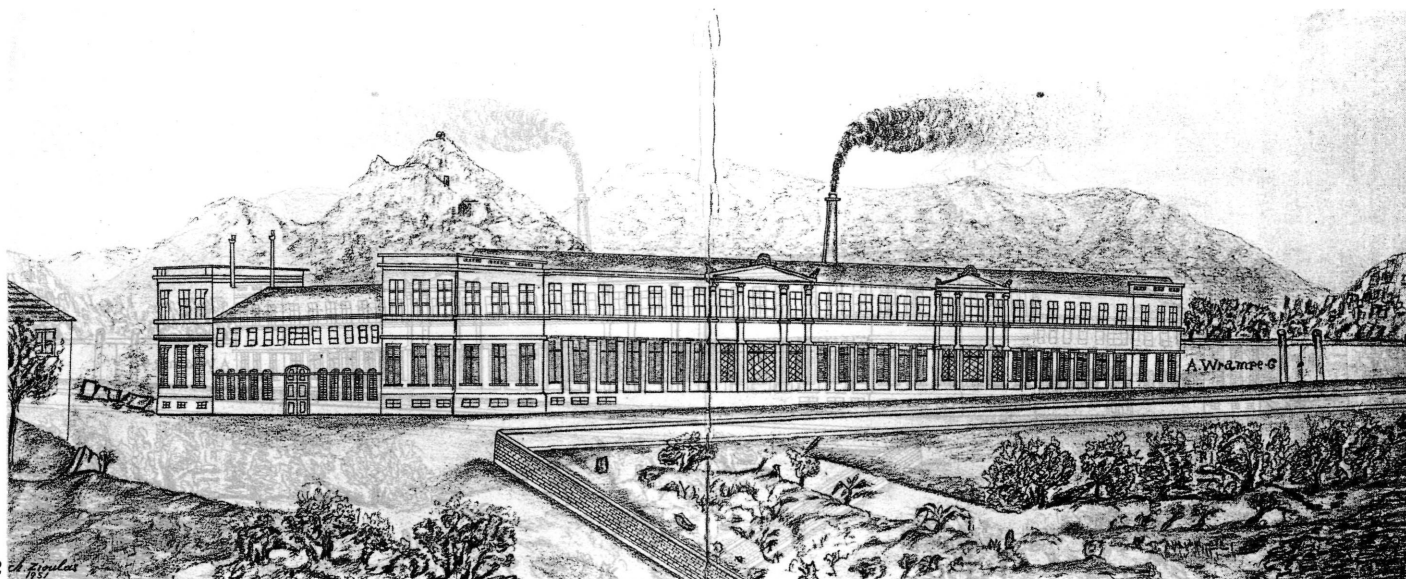

21

21. Λεπτομέρεια από ένα δεύτερο Πανόραμα της **Celina Bracebridge**, Μάιος 1839. Έχει σχεδιαστεί μόνο η μακρά πτέρυγα του συγκροτήματος. Τσιγκογραφία σε χαρτί 26,5X268 εκ. (Γεννάδειος Βιβλιοθήκη).

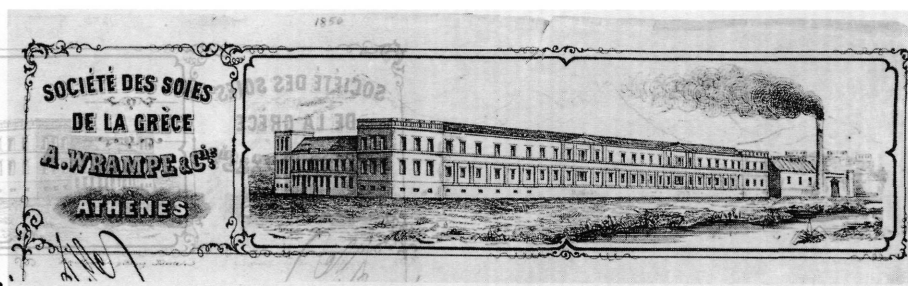
οδό Κεραμεικού, είχε δε περιέλθει στην κατοχή του Ζήγγελ μόλις πριν ένα μήνα, στις 24 Νοεμβρίου 1852. Το γήπεδο ήταν και αυτό μέσα στο σχέδιο πόλεως, συνόρευε “βορείως με την πρώην οικίαν Καντακουζηνού” και είχε αγοραστεί πρόσφατα από τον Ζήγγελ. Ο Βράμπε αναλάμβανε την υποχρέωση να αγοράσει από τον Ζήγγελ σε διάστημα δέκα ετών, μάομαρα αξίας

43. *Dansk Kunstblad*, I nr 20, 7 Ιανουαρίου 1837. Ο ελληνικός τύπος της εποχής καυτηριάζει την αλαζονική στάση του Γ. Καντακουζηνού όταν αυτός επιχειρεί να αζυρώσει τη δημοκρασία για το Μοναστήρι της Καλογραιάς στην Αττική με σκοπό να το αγοράσει ο ίδιος, εφημ. *Αθηνά*, έτος Δ', φ. 263 / 3 Αυγούστου 1835. Επίσης ο τύπος καυτηριάζει τη βάνανση συμπεριφορά του Γ. Καντακουζηνού απέναντι σ' έναν χωρικό στο Μαρούσι, *Αθηνά*, έτος Δ', φ. 264 / 10 Αυγούστου 1835. Ο “άλλος αζητέτων” πρέπει να ήταν ο Ζήγγελ, διότι αργότερα το 1852-1853 αναλαμβάνει, όπως θα δούμε παρακάτω, εργασίες αποπεράτωσης του πτρίου βάσει υπάχοντος σχεδίου.

22. Αντίγραφο σχεδίου του μεταξουργείου επί ιδιοκτησίας A. Wrampé περί το 1853-54. Το πρωτότυπο δεν υπάρχει. Σχέδιο με μολύβι 16X39 εκ. (Αρχείο Χρήστου Ζιούλα).

23. Το μεταξουργείο από μετοχή της εταιρείας A. Wrampé & Co. Η επέκταση με τον οικίσκο και την ψηλή καπνοδόχο δεν έγινε ποτέ σε αυτό το σημείο. 5X23,5 εκ. (Αρχείο Χρήστου Ζιούλα).

23

44. Το 1834 είχαν ενεργό υπηρεσία στην Ελλάδα οι αρχιτέκτονες Lüders, Wiber, Schaubert, Stauffert, Laurent, Weiller, Hoffer. Με τον τελευταίο συγκατακοίσε ο Χριστιανός Χάνσεν τον Δεκέμβριο του 1833. Ως συνεργάτη του στην οικοδόμηση του συγκροτήματος του Γ. Καντακουζηνού φαίνεται πως είχε επιλέξει ο Χριστιανός Χάνσεν τον Ζήγγελ, γλύπτη και αρχιτέκτονα μαζί.

45. Τον Μάιο 1839 κυκλοφόρησε, με σκοπό να συγκεντρωθούν χρήματα για την ανέγερση της εκκλησίας των διαμαρτυρομένων στην οδό Φιλελλήνων, το "Πανόραμα" της Celina Bracebridge, *Notes descriptive of a panoramic sketch of Athens taken May 1839. Sold in aid of the funds of the London benevolent repository. Sketched from Nature and on Zinc by Mrs Bracebridge May 1839, W.H.Dalton, Λονδίνο 1839.*

46. Καλλιτεχνικό περιοδικό *Dansk Kunstblad*, II nr. 10, 10 Juni 1837.

47. Λύσανδρος Κανταντζόγλου, "Σχεδιογραφία Αθηνών", εφημ. *Αιών*, έτος Α', φ. 46/8 Μαρτίου 1839.

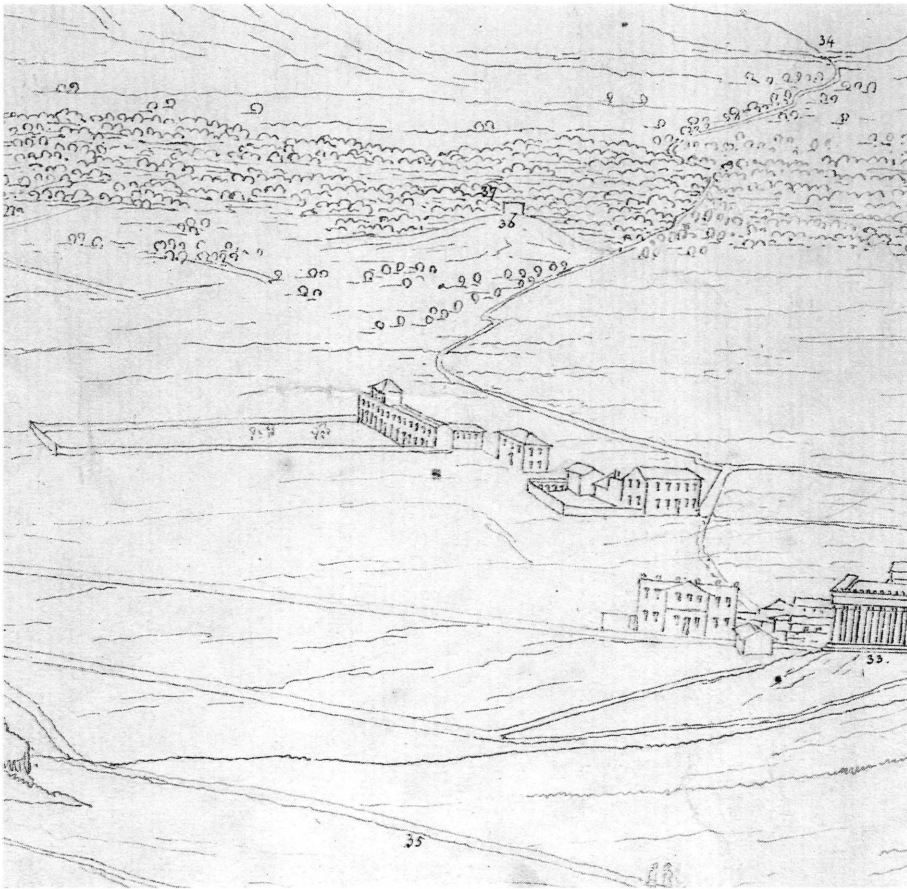
48. Αντώνιος Μηλιαράκης "Αι προ πεντηκονταετίες μεγάλοι των Αθηνών οικία", περ. *Εστία*, έτος Γ', τχ. 470/1885, σ. 23-27.

49. Ο Αύγουστος Βράμπε (August Wrampé) ήταν αγγλός έμπορος, μόνιμος κάτοικος Λονδίνου.

50. Τα πιο πάνω στοιχεία αντλούμε από τον Αθ. Δουρούτη, ο οποίος παρατηρεί ότι "η ιστορία της πρώτης συστάσεως και των περιπετειών του καταστήματος είναι γνωστή εις πάντας", Αθανάσιος Δουρούτης, *Σημική Εταιρεία της Ελλάδος*, Αθήνα 1854, σ. 5.

10.000 δρχ. Στην αντίθετη περίπτωση η αγοραπωλησία θα ακυρωνόταν και τα κτήματα θα επιστρέφονταν στον Ζήγγελ.⁵¹ Το περιβόλι με το μικρό οικοδόμημα εικονίζεται στο *Πανόραμα* του Στάντεμανν (εικ. 12, 13) το δε "γήπεδο" ή "αγρός" καταλάμβανε τμήμα της οδού Κεραμεικού και στον χώρο αυτό σχεδιαζόταν η επέκταση του γωνιακού οικοδομήματος από την αγγλική εταιρεία.

Ο Αύγουστος Βράμπε συνέστησε την εταιρεία με την επωνυμία "A. Wrampé & Co" με σκοπό την ίδρυση μεταξουργείου στην Αθήνα και τη λειτουργία του στους χώρους του γωνιακού οικοδομήματος. Η ιδέα της ίδρυσης ενός τέτοιου εργοστασίου ήταν συνάρτηση του γεγονότος ότι ο κλάδος της μεταξουργίας παρουσίαζε ευνοϊκές προοπτικές εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα δεδομένου ότι η πρώτη ύλη αφθονούσε στον τόπο, ενώ ένα μεγάλο μέρος του ελληνικού πληθυσμού στην ύπαιθρο ασχολείτο με τη μεταξουργία στα πλαίσια της παραδοσιακής οικογενειακής βιοτεχνίας.⁵² Μονάδες επεξεργασίας του μεταξιού είχαν ιδρυθεί στη Σπάρτη, στη Μεσσηνία, στην Άνδρο, στη Λαμία, στον Πειραιά, στην Καλαμάτα. Η εξειδικευμένη τεχνολογία που απαιτούσε η λειτουργία των οργανωμένων σε εργοστάσια μεταξουργιών αναζητήθηκε, αρχικά, κυρίως στην Ιταλία, της οποίας τα πρότυπα στη μεταξουργία και τη σφροτροφία κυριαρχούσαν στην Ευρώπη στις αρχές του 19ου αι.⁵³ Το ελληνικό κράτος είχε κατ'επανάληψη στηρίξει σχετικές προσπάθειες. Το 1837 είχε δοθεί κρατική επιχορήγηση 7.000 δρχ. για την κατασκευή μηχανών για την ύφανση μεταξωτών υφασμάτων υπό την επιτήρηση του διευθυντή του Τεχνικού Σχολείου, λο-

24. Λεπτομέρεια με το οικοδομικό συγκρότημα του Καντακουζηνού από ένα Πανόραμα των Αθηνών αγνώστου καλλιτέχνη, 18, 20, 25 Νοεμβρίου 1841. Το μεγάλο περιτοιχισμένο περιβόλι ανήκει σε άλλον ιδιοκτήτη. Χαλκογραφία σε χαρτί, 29,3Χ317,5 εκ., αρ. ευρ. 25218 . (Μουσείο Μπενάκη – Τμήμα Ζωγραφικής και Χαρακτικών).

24

χαγού Τσέντνερ (Fr. Zentner).⁵⁴ Στο ίδιο αυτό Σχολείο η Κυβέρνηση ίδρυσε το 1847, σχολή τεχνιτών μετάξης.⁵⁵ Την περίοδο που ο Βράμπε έκανε τις σχετικές ενέργειες για την ίδρυση και τη λειτουργία της επιχείρησης του μεταξουργείου του στην Αθήνα, λειτουργούσε ήδη με επιτυχία από τον Ιούλιο του 1850, το μεταξοϋφαντήριο του Π. Στεφόπουλου στους πρόποδες του Λυκαβηττού, πίσω από το Πολιτικό Νοσοκομείο.⁵⁶ Ο Στεφόπουλος είχε σπουδάσει μεταξουργία στη Βιέννη με υποτροφία της ελληνικής Κυβέρνησης. Το 1852, το μεταξοϋφαντήριό του είχε "2 υφαντήρια εν ενεργεία, 2 παρασκευαζόμενα και 3 προπαρασκευαστικές μηχανές εν ενεργεία".⁵⁷

Το μεταξουργείο της εταιρείας Βράμπε φιλοδοξούσε να γίνει το μεγαλύτερο και το τελειότερο του ελληνικού χώρου. Δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε ακριβώς σε ποιά κατάσταση βρισκόταν το γωνιακό κτίριο όταν αγοράστηκε από την εταιρεία Βράμπε και ως ποιο σημείο είχαν προχωρήσει οι εργασίες επί ιδιοκτησίας Γ. Καντακουζηνού. Ήταν όμως επόμενο, στη διαδικασία της μετατροπής από εμπορικό κέντρο σε μεταξουργείο, να υποστεί ορισμένες αλλοιώσεις η αρχική του μορφή. Η προσεκτική παρατήρηση των σχεδίων που σώζονται οδηγεί σε συμπεράσματα περιορισμένης κλίμακας. Η μορφή του κτιρίου ως το 1852 μας είναι γνωστή μόνο από τις απεικονίσεις των πανοραμάτων που ήδη αναφέραμε και τα οποία αποδίδουν το οικοδόμημα πάντα από τη νοτιοδυτική του όψη. Επίσης δεν έχουμε κάτοψη ούτε ανάλογη περιγραφή του συνόλου. Οι εργασίες αποπεράτωσης και οι μετατροπές που κρίθηκαν απαραίτητες για τη λειτουργία του ως εργοστασίου άρχισαν αμέσως μετά την αγορά του οικοδομήματος και των

51. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, συμβόλαιο της 31 Δεκεμβρίου 1852 μεταξύ του "Κυρίου Χριστιανού Ε. Σίγελ καθηγητή της Γλυπτικής εις το Πολυτεχνείον, κατοίκου Αθηνών και του Κυρίου Αυγούστου Βράμπε εμπόρου, κατοίκου Λονδίνου", του συμβολαιογράφου Αθηνών Δημ. Κ. Σούτζου, αρ. 1226. Την αύρωση του παραπάνω συμβολαίου ζήτησε ο Ζήγγελ στις 20 Ιουλίου 1853 με αγωγή του κατά του Βράμπε ο οποίος δεν έδειξε καμιά πρόθεση να εκπληρώσει τον όρο της αγοράς των μαριμάρων.

52. Σχετικά με την οικιακή βιοτεχνία της μεταξουργίας, τη μετάβασή της στο εργοστασιακό σύστημα και τις πρώτες προσπάθειες ίδρυσης μεγάλων μεταξουργείων βλ. Χριστίνα Αργιαντώνη, *Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19ο αι.*, Αθήνα 1986, σ. 33-44.

53. Μαρία Χριστίνα Χατζηϊωάννου, "Η τύχη των πρώτων ιταλών μεταξουργιών στο ελληνικό κράτος", *Μνήμων*, 13/1991, σ. 121-138.

54. ΓΑΚ, Θθων. Αρχείο, Υπ. Εσωτερικών, φ. 249, αρ. εγγρ. 22470, 25 Μαΐου / 6 Ιουνίου 1837.

55. *Αθηνά*, έτος ΙΣΤ', φ. 1492, 20 Φεβρουαρίου 1847.

56. Περιγραφή του "υφαντείου Στεφοπούλου" και μια ξυλουργεία του εσωτερικού του δημοσευτήρα στην *Νέα Πανόρα*, τ. Γ', τχ. 58/15 Ιαν. 1853, σ. 471-473.

57. *Αθηνά*, έτος ΚΑ', φ. 1862, 29 Απριλίου 1852.

γειτονικών κτημάτων. Οι βασικές αλλαγές που υπέστη η αρχική μορφή της δυτικής πτέρυγας ήταν η κατεδάφιση του υπερυψωμένου τμήματος που ει-κονίζεται στο Πανόραμα του 1841 και που πιθανόν να προοριζόταν για κατοικία-γραφεία του διαχειριστή του εμπορικού κέντρου (εικ. 24) καθώς και η διαμόρφωση του ισογείου και του ορόφου σε δύο ενιαίους χώρους. Η δε μεταφορά της κεντρικής εισόδου στη βόρεια πλευρά του γωνιακού κτιρίου, είχε ως αποτέλεσμα να διαμορφωθούν στην πρόσοψη δύο ισόροπες συνθέσεις από έξι παράθυρα σε δύο επάλληλες σειρές μεταξύ τεσσάρων παραστάδων, οι οποίες κλείνουν σε τριγωνικό αέτωμα (εικ. 22). Η διαμόρφωση αυτή της πρόσοψης είχε και το αισθητικό αποτέλεσμα να διασκεδάζεται οπτικά η μονοτονία της μακράς σειράς των παραθύρων.⁵⁸ Η αγγλική εταιρεία σκόπευε προφανώς να επεκτείνει το εργοστάσιο προς τα νότια, στην απέναντι πλευρά του δρομίσκου και στο “γήπεδο” που είχε αγοράσει από τον Ζήγγελ (εικ. 23). Τα σχετικά με τη λειτουργία του μεταξουργείου μηχανήματα παραγγέλθηκαν στη Λυών, σημαντικό ευρωπαϊκό κέντρο μεταξουργίας στη Γαλλία. Την αγορά, τη μεταφορά και την τοποθέτησή τους ανέλαβε ο Λουδοβίκος Ροέκ, διευθυντής της γαλλικής εταιρείας “Louis Roeck et Co”.

Η έρευνα των σχετικών με το κατάστημα του μεταξουργείου συμβολαίων απέδειξε ότι η αγγλική εταιρεία Wrampe είχε αναθέσει την αποπεράτωση των οικοδομικών εργασιών του κτιρίου στον Ζήγγελ. Την 1η Δεκεμβρίου 1852 ο Ζήγγελ υπέγραψε συμβόλαιο⁵⁹ με τον “τέκτονα” Οδυσσέα Σαλς (Ullisse Sals), ο οποίος αναλάμβανε “το εκ θεμελίων κτίσιμο μιας προσθήκης επί της εν Αθήναις οικίας του Αυγούστου Βράμπε κειμένης επί της οδού Φειδίου [παλαιότερη ονομασία της οδού Κεραμεικού] κατά την θέσιν Χρυσωμένον Λιθάρι, όπως η προσθήκη αυτή είναι σήμερα διαχωρισμένη”. Ο Σαλς είχε την υποχρέωση να αρχίσει “την ανέγερσιν των τοίχων της προσθήκης ταύτης από τα θεμέλια επομένως το πλάτος των τοίχων θέλει είσθαι κατά τα θεμέλια ταύτα το δε ύψος αυτών μέχρι του ύψους των υπαρχουσών οικοδομών”. Το υλικό που θα χρησιμοποιείτο ήταν πέτρες, τούβλα, άσβεστος, άμμος, “αγκωνάρια Υμηττού και Αιγίνης”, ως και παλιά εγκαταλελειμμένα αγκωνάρια της αρχικής οικοδομής. Η προσθήκη θα έπρεπε να ενωθεί με την παλαιά και ο “τέκτων” όφειλε “να γυρίσει και τας παλαιάς υπαρχούσας ξυλίνους στοάς και θόλους με τούβλα και αγκωνάρια όπως ο κ. Χ. Σίγγελ τον διατάξη και κατά το υπάρχον σχέδιον”. Οι εργασίες θα άρχιζαν μετά τις γιορτές των Χριστουγέννων και της Πρωτοχρονιάς, στις 5 Ιανουαρίου 1853, και θα έπρεπε να περατωθούν σαράντα ημέρες αργότερα, ενώ το κόστος υπολογίστηκε σε 75 λεπτά τον τετρ. τεκτ. πήχυ. Στο Πανόραμα του Στάντεμαν φαίνεται καθαρά ο άκτιστος αυτός χώρος (εικ. 13). Η “προσθήκη” αυτή αποτελούσε μέρος της αποπεράτωσης του κτιρίου του Καντακουζηνού με βάση τα σχέδια του Χριστιανού Χάνσεν. Το γεγονός ότι τα σχέδια αυτά είχε στην κατοχή του ο Ζήγγελ καθώς και το ότι ανατέθηκε σε αυτόν το έργο της αποπεράτωσης, ενισχύει τη θέση ότι ο συνεργάτης του Χριστιανού Χάνσεν στην οικοδόμηση του συγκροτήματος του Καντακουζηνού στα 1834-1835 ήταν ο Ζήγγελ.

Πριν προλάβουν να αρχίσουν οι εργασίες για την ανέγερση της λεγόμενης προσθήκης εκδηλώθηκε πυρκαγιά η οποία και κατέστρεψε τη στέγη και τον όροφο της δυτικής μακράς πτέρυγας του οικοδομήματος. Την αποκατάσταση του κτιρίου ανέλαβε ο Ζήγγελ ο οποίος ανέθεσε την εκτέλεση των εργασιών πάλι στον Σαλς. Στο σχετικό συμβόλαιο⁶⁰ αναλάμβανε ο τε-

58. Το αναφερόμενο σχέδιο έχει γίνει από τον Χρ. Ζιούλα το 1951, βάσει, πολύ εφθαρμένου σχεδίου και μετά από παράκληση του Ιωάννη Δουρούτη. Το πρωτότυπο, σε κλίμακα περίπου στο 1/3 του αντιγράφου, δεν υπάρχει.

59. Συμβολαιογραφικός Σύλλογος-Αρχειοφυλακείο Αθηνών, συμβόλαιο αρ. 6982 της 1ης Δεκεμβρίου 1852, συμβολαιογράφος Αργύριος Πέπας.

60. Συμβολαιογραφικός Σύλλογος-Αρχειοφυλακείο Αθηνών, συμβόλαιο αρ. 7130 της 26ης Ιανουαρίου 1853, συμβολαιογράφος Αργύριος Πέπας.

λευταίος “το κατεδάφισμα μέχρι των πατώματων και κτίσιμο μέχρι της οροφής κατά το σχέδιον, όλου του μέρους εκείνου όπερ φαίνεται κεκαυμένον από την επισυμβάσαν πυρκαγιάν καθώς και το κτίσιμο όλου του προς μεσημβριάν μέρους από του πατώματος μέχρι της οροφής κατά το σχέδιον”, και επί πλέον “να κτίση και ανυψώση από θεμελίων μέχρι της οροφής κατά το σχέδιο και όλους τους προς μεσημβριάν τοίχους της ανωτέρω οικοδομής συμφώνως με το υπάρχον σχέδιον των αυτών τοίχων”. Οι εργασίες αυτές θα άρχιζαν μόλις ο Ζήγγελ είχε “εναποθέσει τα πατώξυλα του πατώματος” και θα τελείωναν μετά από σαράντα ημέρες. Το κόστος της κατασκευής υπολογίστηκε 95 λεπτά ο τετρ. τεκτ. πήχυς. Οι παραπάνω εργασίες φαίνεται ότι τελείωσαν στο χρονικό διάστημα που είχε συμφωνηθεί και στις αρχές Απριλίου του ίδιου έτους αναλαμβάνει ο Σαλς τα τελειώματα της οικοδομής. Στο σχετικό συμβόλαιο⁶¹ με ημερομηνία 4 Απριλίου 1853 ο Ζήγγελ φέρεται ως “ιδιοκτήτης” της υπό κατασκευήν “οικίας” και αναθέτει στον Σαλς “να κατασκευάση και αποπερατώση εντός τριάκοντα εργασίμων ημερών από της αύριον” τα εξής: μια υδρορροή στο μέσον του τοίχου για τα βρόχινα ύδατα και “κορωνίδα εκ μέτρων περίπου εκατόν κατά το σχέδιον” η κατασκευή της οποίας θα στοίχιζε τρεις δραχμές το μέτρο και το επίχρισμα τρία χέρια, ενενήντα λεπτά το μέτρο. τη σύνδεση “ όλων των κεραμίδων με αμμοκονίαν... προς είκοσι πέντε λεπτά το τετραγωνικόν μέτρον”, ακόμα να “χρήση το πρόσωπον του τοίχου της αυλής με δύο χέρια δι’ αμμοκονίας προς τριάκοντα πέντε λεπτά το τετρ. μέτρον”, τέλος “να χρήση το πρόσωπον της όψεως της οικίας και όλην την οικίαν έσωθεν και έξωθεν με τρία χέρια και εν γένει όλα τα μέρη όπου είναι ανάγκη να χρυσθούν”. Η εργασία αυτή θα στοίχιζε 45 λεπτά το τετρ. μέτρο. Τρεις ημέρες αργότερα δεν είχαν ολοκληρωθεί οι παραπάνω εργασίες. Υπολειπόταν ακόμα “το σωβάτισμα της δυτικής προσόψεως του επάνω πατώματος από της στέγης μέχρι των κιονοκράνων των στηλών”. Σε μια ακόμα συμβολαιογραφική πράξη⁶² μεταξύ Ζήγγελ και Σαλς ανέλαβε ο τελευταίος να ανταποκριθεί στην υποχρέωσή του σε δεκαπέντε ημέρες από την ημέρα της υπογραφής του συμβολαίου. Συγχρόνως αναλάμβανε και την υποχρέωση “να αποπερατώση και την δεξαμενήν εντελώς” έναντι 275 δρχ.

Ο τύπος της εποχής εμφανίζεται ιδιαίτερα ενθουσιώδης με την ιδέα της ίδρυσης στην Αθήνα ενός μεγάλου εργοστασίου. Η εφημερίδα *Αθηνά* γράφει χαρακτηριστικά: “Η πολυδάπανος και κολοσσιαία οικοδομή την οποίαν ο αρχικός αυτής ιδιοκτήτης κ. Καντακουζηνός αφήκεν ημιτελή, αγορασθείσα ήδη υπό αγγλικής τινος οικογενείας, λίαν πλουσίας, αποπερατούται ήδη επαυξανόμενη μάλιστα κατά την προς δυσμάς αυτής πλευράν. Αι εργασίαι ήρξαντο προ ημερών μετά πολλής σπουδής και ταχύτητος, καθ’ όσον εργάζονται ήδη εν αυτή εκατόν περίπου άνδρες. Λέγεται δε μετά θετικότητος ότι το εκτεταμένον τούτο ωκοδόμημα προετοιμάζεται δια μεταξουργείον εν ώ όχι μόνον θέλει προπαρασκευάζεσθαι η μετάξη αλλά μάλιστα θέλει υφαινεσθαι εντός του ιδίου καταστήματος. Τούτο αναγγέλλοντες προς τους συμπολίτας μας επιλαμβανόμεθα συνάμα της περιστάσεως να συχαρώμεν την ευγενή και μεγαλοπράγμωννα ταύτην αγγλικήν οικογένειαν ήτις πρώτη απεφάσισε να ενιδρύση εις την ημετέραν πατρίδα τιοούτον εθνοφελές βιομηχανικόν κατάστημα εκ του οποίου όχι μόνον ο τόπος θέλει έχει σημαντικάς ωφελείας αλλά και οι κύριοι του διαληφθέντος καταστήματος θέλουν συγκεντρώσει εις εαυτούς άπαν το της μετάξης εμπόριον”.⁶³

61. ΓΑΚ, Αρχείο συμβολαιογράφου Κοσμά Κοκκίδη, συμβόλαιο αφ. 12323 της 9ης Απριλίου 1853.

62. Συμβολαιογραφικός Σύλλογος-Αρχαιοφυλακείο Αθηνών, συμβόλαιο αφ. 8047 της 12ης Ιουλίου 1853, συμβολαιογράφος Αργύριος Πέπας.

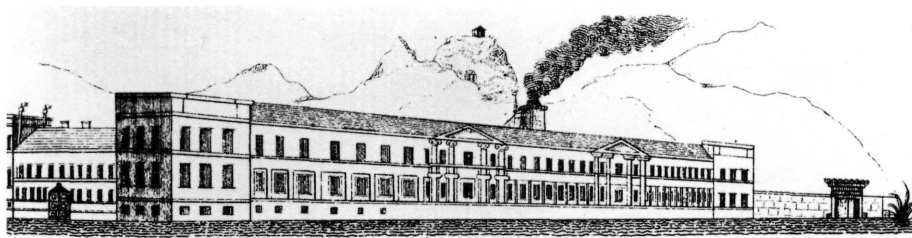
63. *Αθηνά*, έτος ΚΑ', φ. 1933 / 5 Δεκεμβρίου 1852.

Το μεταξουργείο της εταιρείας “Wrampe & Co” δεν λειτούργησε ποτέ, διότι στις 20 Αυγούστου 1853, η εταιρεία κήρυξε πτώχευση πριν ακόμα τελειώσουν οι οικοδομικές εργασίες και τοποθετηθούν τα διάφορα μηχανήματα. Για μια ακόμα φορά το μεγάλο αυτό οικοδόμημα εγκαταλείπεται και γνωρίζει νέες περιπέτειες.

Αναγκαστική κατάσχεση και πλειστηριασμός του Καταστήματος

Αμέσως μετά την κήρυξη της πτώχευσης, ο κύριος δανειστής της εταιρείας Λουδοβίκος Ροέκ, διευθυντής “της εν Λυών εταιρείας Λουί Ροέκ και συντροφίας”, έκανε αγωγή στον αντιπρόσωπο και διευθυντή της εταιρείας Α. Βράμπε και συντροφίας “Αλβρέκο Βιτ”, ζητώντας να πληρωθεί για το ποσό που αντιπροσώπευε η αγορά και η μεταφορά από τη Γαλλία των μηχανών του μεταξουργείου. Το δικαστήριο “των εν Αθήναις Πρωτοδικών ως εμποροδικών” εξέδωσε στις 7 και 9 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους 1853, καταδικαστική απόφαση σύμφωνα με την οποία ο Βιτ όφειλε να πληρώσει στον Ροέκ 32.500 γαλλ. φράγκα συν 12 τοις εκατό τόκο από τις 20 Αυγούστου 1853, καθώς και 17.072 γαλλ. φράγκα με τον ίδιο τόκο και δικαστικά έξοδα. Ο Βιτ αρνήθηκε να πληρώσει τα παραπάνω χρηματικά ποσά και στις 22 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους ακολούθησε αναγκαστική κατάσχεση του μεταξουργείου με όλο του το οικόπεδο, τα διάφορα κτίσματα, τις μεταξουργικές μηχανές και τα έπιπλα. Το εμβαδόν σύμφωνα με τον καταμετρητή Βασίλειο Π. Τσάκο, ήταν περίπου 9.421 πήχεις εκ των οποίων 3.200 πήχεις εκάλυπτε η γωνιακή οικοδομή. Επίσης κατασχέθηκε και το “αμπελοπερίβολον” απέναντι στην οικοδομή και δυτικά της οδού Κεραμεικού, το οποίον είχε έκταση 8 1/2 στρέμματα. Η έκθεση της αναγκαστικής κατάσχεσης (αφ. 128/22.7.1853) κοινοποιήθηκε στον Βιτ, στον δήμαρχο της Αθήνας και στους δανειστές της εταιρείας. Μερικές ημέρες αργότερα, στις 3 Οκτωβρίου, τοιχοκολλήθηκε η πρώτη δηλοποίηση του πλειστηριασμού στις θύρες της κατοικίας του Βιτ, του μεταξουργείου και των δύο Ειρηνοδικείων “της Βορείου και Νοτίου Πλευράς των Αθηνών”. Συγχρόνως έγινε και η σχετική δημοσίευση στην εφημερίδα Αθηνά. Ένα μήνα αργότερα, στις 9 Νοεμβρίου, έγινε η δεύτερη δηλοποίηση του πλειστηριασμού.

Την άνοιξη του επομένου έτους, στις 28 Απριλίου 1854, το δικαστήριο “Πρωτοδικών και ως εμποροδικών” κάλεσε τους δανειστές της αγγλικής εταιρείας, 24 συνολικά, με σκοπό να καταρτιστεί κατάλογος “προς εκλογήν των προσωρινών συνδίκων της πτωχεύσεως”. Μεταξύ των δανειστών ήταν οι Ροέκ, Βιτ, Ζήγγελ και πολλοί Έλληνες. Η εκποίηση όμως του μεταξουργείου σε πλειστηριασμό δεν έμοιαζε να μπορεί να πραγματοποιηθεί εύκολα, διότι υπήρχε μεγάλη πιθανότητα να μην παρουσιάζονται αγοραστές ή στην περίπτωση ενός μόνον ενδιαφερομένου η προσφερόμενη τιμή να είναι πολύ χαμηλή. Γιά τον λόγο αυτό οι δανειστές συμφώνησαν στις 9 Ιουλίου του ίδιου έτους να προχωρήσουν από κοινού σε αναγκαστικό πλειστηριασμό, να “συμπλειστηριάσωσι” και να “υπερθεματίσωσι” στην περίπτωση που άλλος αγοραστής δεν προσφέρει τουλάχιστον το ποσό των 112.000 δρχ. και να μην ξεπεράσουν οι ίδιοι το ποσό των 120.000 δρχ. Συμφωνήθηκε ακόμη ότι στην περίπτωση που οι δανειστές θα αγόραζαν στον πλειστηριασμό τα “ακίνητα και μηχανάς”, θα πουλούσαν αμέσως για λογαριασμό τους στην ελληνική Κυβέρνηση “τας οικοδομάς ομού με τα

25. Λεπτομέρεια από μετοχή της Σηριακής Εταιρείας (1855), με την εικόνα του μεταξουργείου.

25

ακίνητα παρακολουθήματά των” αντί 75.000 δραχ. τουλάχιστον. Οι μηχανές θα εκποιούνται χωριστά και σε δημοπρασία με τιμή εκκίνησης 40.000 δραχ. Στην περίπτωση που οι προσφορές δεν ξεπερνούσαν το παραπάνω τίμημα ο κ. Ροέκ ήταν υποχρεωμένος να δεχθεί το χρηματικό ποσό των 40.000 δραχ. για την εξόφληση του χρέους των μηχανών. Ως πληρεξούσιοι για την εκτέλεση των παραπάνω πράξεων διορίστηκαν οι “Λούι Ροέκ εργοστασιάρχης εκ Λυών και ο ενταύθα δικηγόρος κ. Μιχ. Ποτλής”.⁶⁴ Ο πλειστηριασμός θα γινόταν δύο ημέρες αργότερα, στις 11 Ιουλίου, ως συνήθως ημέρα Κυριακή μετά το τέλος της θείας λειτουργίας, μεταξύ 10 το πρωί και 12 το μεσημέρι, στην πλατεία του Αγίου Παντελεήμονα, στην οδό Αιόλου.⁶⁵ Πρώτη προσφορά για το “κατάστημα του Μεταξουργείου” ορίστηκε το ποσό των 50.000 δραχ. Ο δικηγόρος Λεωνίδας Γούτας πρόσφερε 80.000 δραχ. και ο Ροέκ 100.000 δραχ. στον οποίο και κατακυρώθηκε το “κατάστημα”. Η τιμή εκκίνησης για το περιβόλι ήταν 1.000 δραχ. Στον πλειστηριασμό πήραν μέρος ο Νικόλαος Πήλλικας, ο Θεμιστοκλής Κώστα Δήμου και ο Ροέκ. Το Περιβόλι κατακυρώθηκε στον τελευταίο, ο οποίος και πλειοδότησε με 6.000 δραχ.

Στην έκθεση της αναγκαστικής κατάσχεσης που αναφέραμε πιο πάνω γίνεται λεπτομερής περιγραφή του “καταστήματος της μεταξοκλωσίας μεθ’ όλου του οικοπέδου αυτού”. Πρόκειται για πολύ σημαντική μαρτυρία που παρουσιάζει το πρόσθετο ενδιαφέρον ότι περιέχει πληροφορίες για τη μετατροπή του οικοδομήματος από εμπορικό κέντρο σε μεταξουργείο. Η μεγάλη οικοδομή περιγράφεται ως “λιθόκτιστος και κεραμιδοσκεπαστος”, η είσοδος της είναι στο βόρειο τμήμα, στη λεωφόρο Πανεπιστημίου (σημερινή Μεγάλου Αλεξάνδρου) και έχει τρεις πτέρυγες: δυτική, βόρεια και ανατολική. Η δυτική πτέρυγα έχει ισόγειο, όροφο, υπόγειο και φέρει “αντηρίδες προς στήριξιν του τοίχου”. Δύο μεγάλες αίθουσες διαμορφώνονται, από μία στο “άνωγειο και χαμόγειο”. Το μήκος της πτέρυγας από βορρά προς νότο είναι περίπου 140 τεκτονικοί πήχεις. Το πάτωμα του ισογείου είναι στρωμένο με πλάκες μαλτέζικες. Η δυτική και βόρεια πλευρά του φέρουν 38 σιδερόφρακτα παράθυρα, των οποίων τα φύλλα είναι έτοιμα για τοποθέτηση (εικ. 23, 25). Η δε ανατολική έχει 28 ανοίγματα παραθύρων που πρόκειται να κλειστούν με “τζαμοθήκες και φύλλα”, επίσης 6 μεγάλες θύρες εισόδου έτοιμες για τοποθέτηση. Υπάρχει ακόμα σύστημα θερμάνσεως με ατμό που ανεβαίνει από το υπόγειο μέσω σωλήνων από μαντέμι.⁶⁶ Στο βάθος του βόρειου τμήματος της ισόγειας αίθουσας, δύο ξύλινες σκάλες οδηγούν στον όροφο, του οποίου ο χώρος είναι όμοιος σε διαστάσεις με αυτόν του ισογείου. Το πάτωμα είναι ξύλινο η δε οροφή “με ξύλα ή μαδέρια χονδρά και άνωθεν αυτών τάβλια πυκνά με σίδερα τα οποία συσφίγγουν τα μαδέρια με την οροφή”. Στην επάνω αυτήν αίθουσα διαμορφώνονται πέντε λιθόκτιστες καμάρες “προς περισσότεραν στερέωσιν της οροφής”. Τα παράθυρα είναι συνολικά 74 και υπάρχουν δύο θύρες εισόδου με “φύλλα σκέτα και με παντζούρια και τζαμλίκια” χωρίς να έχουν τοποθετηθεί ακόμα στα ανοίγματα. Στο εσωτερικό της αίθουσας δεν είναι ακόμα στη

64. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, Πρόσκλησις δανειστών - Αθήνα 28 Απριλίου 1854 και Σύμβασις - Αθήνα 9 Ιουλίου 1854.

65. Η εκκλησία του Αγίου Παντελεήμονα ή το Καθολικό βρισκόταν στο σημείο όπου η σημερινή οδός Μητροπόλεως συναντά την οδό Αιόλου. Κατεδαφίστηκε μεταξύ των ετών 1834-1836 και στην ίδια θέση τοποθετήθηκε αργότερα συντριβάνι. Στη θέση αυτή γίνονταν συχνά πλειστηριασμοί, βλ. Δ. Γρ. Καμπουρόγλου, *ό.π.*, σ. 237 και Κ. Μπίρης *ό.π.*, σ. 39.

66. Ανάλογο σύστημα θέρμανσης φαίνεται ότι υπήρχε και για το κτίριο του Πανεπιστημίου, αρχιτέκτονας του οποίου ήταν ο Χριστιανός Χάνσεν, βλ. Χ. Κ. Άντερσεν, *Οδοπορικό στην Ελλάδα*, Αθήνα *χ.χ.*, σ. 39.

θέση τους όλες οι “στήλες ή κρεββάτια δια το θρέψιμο της σκωληκομετάξης”. Το υπόγειο καταλαμβάνει το βόρειο τμήμα της πτέρυγας και μέρος μόνο του υπολοίπου, έχει διαμορφωθεί σε 11 “θολωτά” δωμάτια με 11 σιδερόφρακτα παράθυρα, ένα στο κάθε δωμάτιο. Η βόρεια πτέρυγα έχει και αυτή “ανώγεια, χαμόγεια και υπόγεια”. Στον όροφο είναι μια μεγάλη αίθουσα, δύο μικρότερες με ένα μαρμάρινο τζάκι στην κάθε μια, τα δε πατώματα και τα ταβάνια “φέρουν χρώματα”. “Χρωματισμένα” είναι επίσης και τα υπόλοιπα δωμάτια του ορόφου, “εξ κατά σειράν”. Υπάρχουν ακόμα δύο μαγειρεία με πλακόστρωση στο πάτωμα που έχουν και “τας αναγκαίας φουφούδας”. Στον όροφο ανεβαίνει κανείς από τη θύρα εισόδου του ισόγειου με μια ξύλινη σκάλα “χρωματισμένη κιγκλιδωτή”, η οποία καταλήγει σε ένα “μικρό αντρέ (σαλώτο)” όπου, δεξιά και αριστερά, ανοίγονται δύο θύρες. Στο βάθος προς την ανατολική πλευρά μια δεύτερη σκάλα “συγκειμένη από τέσσαρας κύκλους με ξύλα και σίδηρα κιγκλιδωτή και χρωματισμένη” οδηγεί από το ισόγειο στον όροφο σε μια σκάλα με μαρμάρινο τζάκι, σε τρία άλλα δωμάτια και ένα “σαλωνάκι”. Τα ταβάνια όλων των παραπάνω δωματίων φέρουν παραστάσεις ανθέων χρωματισμένες “καλώς με λαδομπογιά”. Κάτω δε από τα δωμάτια αυτά υπάρχουν δύο άλλα επίσης ανώγεια δωμάτια με ξύλινα πατώματα και χρωματισμένα ταβάνια και στα οποία εισέρχεται κανείς από μια μικρή πέτρινη σκάλα. Έξω από αυτά, στην πλευρά της αυλής είναι η θέση για τα κάρβουνα. Κατά μήκος της πτέρυγας προς την αυλή υπάρχει ένα χαγιάτι το οποίο στηρίζεται σε “επτά λιθοκτίστους στήλους”, είναι σκεπασμένο και το ταβάνι έχει έγχρωμες παραστάσεις. Το ένα ισόγειο έχει δύο δωμάτια με ξύλινα πατώματα και ταβάνια έγχρωμα. Το ένα από τα δύο αυτά δωμάτια ήταν παλαιότερα μαγειρείο και έχει μια πέτρινη σκάλα που οδηγεί στην αυλή. Υπάρχουν ακόμα πέντε δωμάτια στη σειρά, στρωμένα με μαλτέζικες πλάκες. Το ένα από αυτά είναι μαγειρείο. Κάτω από τη σειρά των πέντε δωματίων αντιστοιχούν τέσσερα θολωτά υπόγεια. Η επικοινωνία τους με τα δωμάτια γίνεται με τέσσερις πέτρινες σκάλες ξεχωριστές, μια για κάθε υπόγειο χώρο. Δίπλα στους χώρους αυτούς είναι ένας ορνιθόνας. Όλη η βόρεια πτέρυγα έχει “τας αναγκαίας θύρας και τα εξής παράθυρα”: στον όροφο, έντεκα προς την αυλή και δεκαέξι προς τον δρόμο, με πατζούρια και τζάμια. στο ισόγειο, εννέα προς τον δρόμο με σίδερα και τζάμια. στο υπόγειο, τρία προς τον δρόμο με σίδερα μόνο (εικ. 23, 25). Η ανατολική πτέρυγα έχει στο ύψος του ορόφου πέντε δωμάτια στη σειρά και άλλα τρία με δική τους είσοδο, όλα με ξύλινο πάτωμα και “ταβανωμένα”, καθώς και “τέσσερα απόπατα (αναγκαία)”. Υπάρχουν δύο πέτρινες σκάλες ανόδου, μια στη βόρεια και μια στη νότια πλευρά. Έξω από τα δωμάτια προς την αυλή είναι ένα χαγιάτι “ασκεπές με ξυλίνιας κιγκλίδας το οποίον στηρίζεται εις τέσσαρους πετρίνους στύλους”. Κάτω από το χαγιάτι διαμορφώνονται πέντε ισόγεια δωμάτια στη σειρά με δική του θύρα το καθένα καθώς και τέσσερα αναγκαία. Όλα τα παράθυρα του ορόφου, συνολικά 14, βλέπουν προς την αυλή.⁶⁷

Στην περιγραφή της αυλής αναφέρονται τρία λιθοκτιστά πηγάδια με νερό πόσιμο, μια ημιτελής δεξαμενή, ένας φούρνος “λιθοκτιστος και κεραμιδοσκεπαστος”, λίγο μακρύτερα, έντεκα στη σειρά αναγκαία “λιθοκτιστά και κεραμιδοσκεπαστά” και εκεί κοντά μια παλιά στέρνα. Επίσης υπάρχουν διάφορα οικοδομικά υλικά όπως καθρόνια, μαδέρια, τούβλα, κεραμίδια, μεγάλα κομμάτια πεντελικού μαρμάρου, “αγωνάρια του Ημετού και της Αιγίνης” κ.ά. Η έκθεση της αναγκαστικής κατασκέσεως κάνει επίσης λε-

67. Η περιγραφή της ανατολικής πτέρυγας ανταποκρίνεται σε γενικές γραμμές στο σχέδιο του έτους 1868 της εικ. 15. Στην κάτοψη του έτους 1883 της εικ. 16, η πτέρυγα αυτή φαίνεται ότι έχει υποστεί σημαντικές μετατροπές. Δεν συμβαίνει το ίδιο με τη δυτική και τη βόρεια πτέρυγα, οι οποίες δεν παρουσιάζουν σημαντικές αλλαγές. Ο Ζήγγελ είχε αναθέσει στον “τέκτονα Ζήκον Γεώργιον το κτίσιμο των τοίχων των αναγκαίων”, μήκους δέκα μέτρων και ύψους τριών έναντι 65 λεπτών τον τετρ. πήχυ. Το σχετικό συμβόλαιο αρ. 7330 έχει συνταχθεί από τον συμβολαιογράφο Αργύριο Πέπα στις 28 Φεβρουαρίου 1853 (Αρχαιοφυλακείο του Συμβολαιογραφικού Συλλόγου στην Αθήνα).

πτομερή περιγραφή της “μεταξουργικής μηχανής και των λοιπών παραρτημάτων και παρακολουθημάτων αυτής”. Αμέσως μετά γίνεται αναφορά στα όρια του “μεταξουργικού καταστήματος” το οποίο “γεινιάζεται κατ’ ανατολάς με γήπεδα του Παναγιώτου Κρητικού και Κωνσταντίνου Μπούρου, δυτικά με οδόν Κεραμεικού, αρκτικά με οδόν Βουλευβάρ ή λεωφόρον Πανεπιστημίου και μεσημβρινώς με οικόπεδον και αυλήν του Χριστιανού Σίγελ”. Η εκτίμηση που έγινε από τον Στέφο Γεωργούλα, εκτιμητή του δήμου, αντιπροσώπευε το ποσό των 250.000 δραχ.

Στην παραπάνω αναγκαστική κατάσχεση της ιδιοκτησίας του οφειλέτη Α. Βράμπε περιελήφθη και το “αμπελοπερίβολον”, δυτικά της οδού Κεραμεικού, το οποίο είχε αγοραστεί από τον Χριστιανό Ζήγγελ (εικ. 12). Η περιγραφή του στο κείμενο της κατάσχεσης γίνεται με λεπτομερή στοιχεία. Το περιβόλι καλύπτει μια έκταση 8 1/2 στρεμμάτων και η καταμέτρησή έχει γίνει επίσης από τον μετρητή Βασίλειο Π. Τσάκωνα. Έχει “πρόσωπον” προς την οδό Κεραμεικού, το δε μήκος του είναι 126 1/4 τεκτ. πήχεις. Στην ίδια αυτή πλευρά βρίσκονται και οι δύο δίφυλλες θύρες εισόδου. Μέσα στο περιβόλι υπάρχουν μια μεγάλη στέρνα, της οποίας το χείλος είναι στρωμένο με μαρμάρινες πλάκες, δίπλα μια μικρή δεξαμενή και μια μικρότερη στέρνα επίσης επενδεδυμένη, με μαλτέζικες πλάκες στο χείλος της. Υπάρχουν ακόμα μια μικρή δεξαμενή, ένα λιθόκτιστο μαγνανοπήγαδο και ένα πηγάδι με πόσιμο νερό επίσης λιθόκτιστο. Το περιβόλι είναι καλά καλλιεργημένο, διότι έχει 105 οπωροφόρα δέντρα, γύρω στις 1.100 ρίζες κλήματα, κηπευτικά και τριανταφυλλιές διαφόρων χρωμάτων. Υπάρχουν ακόμα 250 μικρά και μεγάλα άγρια δέντρα. Το περιβόλι έχει ακόμα ένα “παράπηγμα από σανίδας κεραμιδοσκεπαστον”, περίπου 35 τετρ. τεκτ. πήχεων. μια γούρνα και μια σαρκοφάγο από πωρόλιθο, δύο “στρογγυλάς στήλας” και ένα τραπέζι με βάση μια κολώνα μαρμαρίνη. Το περιβόλι είναι “τοιχογυρισμένο” με λιθοπλινθόκτιστο τοίχο ύψους 2 1/2 πήχεων περίπου και “γεινιάζεται” ανατολικά με την οδό Κεραμεικού, δυτικά με τον αγρό του Γεωργίου Καζούλη, βόρεια με τον αγρό των Παλαιολόγου και Νικολάου Βενιζέλου και νότια με το αιγοτροφείο του Νικολάου Επτανησίου. Ο εκτιμητής του δήμου το αποτιμά σε 3.000 δραχ.⁶⁸

Στη διαδικασία του πλειστηριασμού ήταν φανερή η έλλειψη αγοραστών και η απροθυμία του εμπορικού και επιχειρηματικού κόσμου να επενδύσει χρήματα σε εργοστάσιο μετάξουργίας⁶⁹ και μάλιστα σε μια περίοδο όπου, λόγω του κριμαϊκού πολέμου, αγγλικά και γαλλικά στρατεύματα βρίσκονταν στον Πειραιά, ενώ η επιδημία χολέρας σημείωνε όλο και περισσότερα κρούσματα σε όλη τη χώρα. Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειώσουμε και ένα άλλο γεγονός που κάθε άλλο παρά μπορούσε να ενθαρρύνει τους πιθανούς αγοραστές του μεταξουργείου. Πρόκειται για την προσωρινή μετατροπή του το 1854 σε “Νοσοκομείο Χολεριώντων” για ένα χρονικό μόνο διάστημα. Τα σχετικά με τη χολέρα έγγραφα του Υπουργείου Εσωτερικών⁷⁰ αναφέρουν τη “σύστασιν ειδικού νοσοκομείου χολεριώντων εν Αθήναις” τον Ιούλιο του 1854 το οποίο, σύμφωνα με τις σχετικές υγειονομικές διατάξεις, έπρεπε να βρίσκεται μακριά από τα σπίτια της πόλης. Δεν μας δίνονται περισσότερες πληροφορίες για την ακριβή χρονολογία ίδρυσης αυτού του νοσοκομείου ούτε για τον χώρο στον οποίο λειτουργήσε. Το “Νοσοκομείο των Χολεριώντων” εκδίδει τακτικό “Υγειονομικόν Δελτίον” με την κατάσταση των νοσηλευομένων και τον αριθμό των αποθανόντων. Έκδοση του “Υγειονομικού Δελτίου” έχουμε ως και τον

68. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, Έκθεσις πλειστηριασμού αρ. 2132/11 Ιουλίου 1854 και Έκθεσις αναγκαστικής κατασχύσεως ακινήτου κτήματος, ήτοι επί του ενταύθα καταστήματος της μεταξοκλωσίας μετά της μηχανής και των παρακολουθημάτων αυτής, αρ. ευρ. 128.

69. Υπήρχε αβεβαιότητα ως προς την εξέλιξη ενός εργοστασίου μετάξης στο κατ’ εξοχήν αστικό κέντρο της χώρας, την Αθήνα, όταν μάλιστα οι διατάξεις της ελεύθερης εξαγωγής των κοκκουλιών λειτουργούσαν σαφώς υπέρ των παραγωγών.

70. ΓΑΚ, Οθων. Αρχ., Υπ. Εσωτ., φ. 191, Δημόσια Υγεία - Χολέρα.

71. Ι. Α. Βρετός, "Η Αυτοβιογραφία μου", *Εγκυκλοπαιδικόν Ημερολόγιον 1921*, έτος 18, περίοδος τρίτη, Αθήνα, σ. 20.

72. Ο Άγγελιτς ήταν ταπεινότερης του Οθωνα, Ι. Α. Βρετός, *ό.π.*, σ. 20.

73. Ο Δημήτριος Μαυροκορδάτος (1821-1873) σπούδασε νομικά στην Αθήνα και στο Παρίσι. Το 1850 διορίστηκε δικαστής και του ανατέθηκε συγχρόνως η σύνταξη του Αστικού Κώδικα. Στις συνταγματικές συζητήσεις της περιόδου 1863-1864, πρότεινε τη σύσταση υπηρεσιών Εμπορίου και Βιομηχανίας.

74. Έμπορος ο οποίος αργότερα, στην Έκθεση των Ολυμπίων το 1859, βραβεύτηκε με αργυρό μετάλλιο για το μεταξουργείο του στον Πειραιά, Μαρία Χριστίνα Χατζηϊωάννου, *ό.π.*, σ. 132-133.

75. Ο Αθανάσιος Δουρούτης (1816-1901) ήταν ένας από τους τρεις γιους του πλούσιου εμπόρου από τους Καλαφύτες της Ηπείρου και εγκατεστημένου στην Αγκώνα της Ιταλίας, Γεωργίου Δουρούτη (1770-1836), βλ. σχετικά στον παρόντα τόμο τη μελέτη της Μαρίας Χριστίνας Χατζηϊωάννου.

76. Ο Μιχαήλ Ιατρός (1779;-1868) ήταν έμπορος με έδρα το Ναύπλιο, καταγόμενος από το Λογκανίκο της Λακωνίας. Το 1836 είχε συνεργαστεί με τον Κωνσταντίνο Δουρούτη στην ίδρυση των μεταξουργείων της Σπάρτης και του Νησιού. Μαζί με τον Αθανάσιο Δουρούτη, ο οποίος το 1847 είχε παντρευτεί την κόρη του Φλωρεντία, συνέστησε στην Αθήνα το 1850 την εμπορική εταιρεία "Μ. Ιατρός και Α. Δουρούτης", Κ. Κ. Σπηλιωτάκης, *Αρχαίον Μιχαήλ Ιατρού*, *ό.π.*, σ. 34.

77. Έμπορος, κάτοικος Αθηνών.

78. Οι αδελφοί Δουρούτη ήταν τρεις και κατά σειρά ηλικίας ο Ιωάννης (1798-1852), ο Κωνσταντίνος (1808-1878) και ο Αθανάσιος (1816-1901), *εικ.* 34.

79. Αρχείο Χρ. Ζιούλα: σε έγγραφο, "Ιον κατάλογο των προνομισίων δανειστών" της 1.9.1854, σε τρεις στήλες αναφέρονται με την ακόλουθη σειρά: "Το δημόσιον δια τελωνιακούς φόρους δρχ. 4.187, Ν. Γεωργιούλης δια δημοτικούς φόρους δρχ. 232 και 43 λ., Νικόλαος Κλώντζας κηπουρός του καταστήματος δρχ. 454 και 41 λ., Κρ. Γαϊτάνος υπηρέτης δρχ. 276, Νικολ. Γεωργόπουλος από υπηρετικούς μισθούς δρχ. 302, Ιω. Κουτζοχρήστος από υπηρετικούς μισθούς δρχ. 407 και 80 λ., Χρ. Ζίγελ αρχιτέκτων δρχ. 1.000, Αύγουστος Σαμπλιών υπηρέτης ή εργάτης του καταστήματος δρχ. 1.340 και 90 λ., Λουί Πελετιέ εργάτης του καταστήματος δρχ. 1.463 και 18 λ.". Το συνολικό ποσό ήταν 9.658 δρχ. και 72 λ. Επίσης ο Νικόλαος Μελετόπουλος είχε να λαμβάνει από την εταιρεία Βράμπε, το ποσό των 10.000 δρχ. για την προμήθεια κουκουλιών. Οι πληροφορίες της εταιρείας είχαν σταματήσει την 1η Ιουνίου 1853, *εφημ. Αιών*, έτος ΙΣΤ, φ. 1425 / 9 Ιανουαρίου 1854.

Νοέμβριο του 1854, όταν πια η επιδημία της χολέρας στην πρωτεύουσα αρχίζει να υποχωρεί, μετά την έξαρση κατά τους θερινούς μήνες. Οι κάτοικοι της Αθήνας, όπως ήταν επόμενο, είχαν τρομοκρατηθεί και κατέφευγαν σε λειτουργίες και λιτανείες κατά του θανατικού. Η παρακάτω χαρακτηριστική μαρτυρία του Ι. Α. Βρετού για την κατάσταση που επικρατούσε στην πρωτεύουσα λόγω της χολέρας μας δίνει και την πληροφορία ότι το πρώην κατάστημα του Καντακουζηνού λειτούργησε ως νοσοκομείο για όσους είχαν προσβληθεί από τη νόσο.⁷¹ "Είχον τότε εις το Δημοτικόν Νοσοκομείον τον εκ των ποδών πάσχοντα πατέρα μου και μετέβαινον καθ' εκάστην εις το Νοσοκομείον αλλά τούτο μοι απηγορεύθη. Εις των εργατών του Άγγελιτς⁷² προσεβλήθη υπό χολέρας, ο δε ιατρός διάταξε να τον μεταφέρωμεν εις το νοσοκομείον των χολεριώντων, κείμενον εις την οικίαν Καντακουζηνού και διατηρούμενον υπό των Αδελφών του Ελέους. Παρελάβαμεν τον χολερόβλητον από των δύο βραχιόνων ο Άγγελιτς και εγώ εν καιρώ νυκτός και τον μεταφέραμεν εις το νοσοκομείον. Επί της θύρας της αιθούσης εις ην κατέκειντο οι χολεριώντες, υπήρχε παραπέτασμα, τούτο δε ανασηκώσας εισήλθον εις την αίθουσαν, αλλά αι αδελφαί σπεύσασαι με εδίδωσαν... Ηθέλησα μίαν ημέραν να μεταβώ εις τον Παλαιόν στρατώνα, όπως ακολουθήσω την εις τα ανάκτορα μεταβαίνουσαν καθ' εκάστην στρατιωτικήν μουσικήν. Από την γωνίαν της οδού Σταδίου και Αιόλου διήλθον την οδόν Αιόλου. Αύτη μέχρι του Παλαιού στρατώνος ήτο εντελώς έρημος. Οικίαι και καταστήματα κλειστά. Μόνος περιπατητής εγώ. Μόνον παρά το σημερινόν Δημοπρατήριον απήντησα νεκρικήν συνοδείαν Καθολικόν. Προηγείτο ο ιερεύς, είπετο το φέρετρον, βασταζόμενον υπό 4 νεκροφόρων και κατόπιν ουδείς. Εις την Παλαιάν Αγοράν ήτο ανοικτόν μόνον εν παντοπωλείον και εν κρεωπωλείον. Την προτεραίαν έγιναν καθά πληροφορήθην παρά του στρατιωτικού ιατρού Κλάδου, περί τα 200 κρούσματα χολέρας εις τον Παλαιόν στρατώνα. Ηκολούθησα μόνος εγώ την μουσικήν μέχρι των Ανακτόρων και επέστρεψα διά της οδού Σταδίου εις το δωμάτιόν μου χωρίς να συναντήσω ψυχρήν ζώσαν".

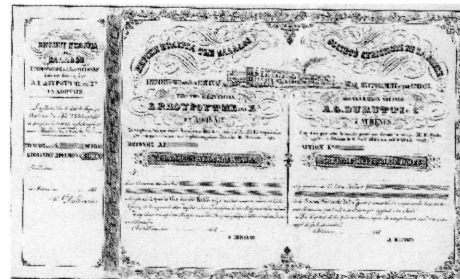
Η κατακύρωση του πλειστηριαζομένου ακινήτου στον Ροέκ έσωσε το κατάστημα από τη σίγουρη διάλυσή του, την επιστροφή των μηχανών στη Γαλλία και την πιθανή μετατροπή του σε στρατώνα. Ο Ροέκ όπως είδαμε, ήταν εξουσιοδοτημένος από τους δανειστές της εταιρείας Βράμπε να πουλήσει, μετά τον πλειστηριασμό, το όλο κατάστημα. Έτσι στις 23 Ιουλίου 1854 μεταβίβασε σε μια ομάδα ελλήνων επιχειρηματιών μέρος του "καταστήματος" και του "αμπελοπεριβόλου". Αναλυτικότερα, σύμφωνα με τη συμβολαιογραφική πράξη αρ. 2181 του συμβολαιογράφου Παν. Πούλου, ο κ. Λουδοβίκος Ροέκ παραχώρησε στους Δημήτριο Μαυροκορδάτο,⁷³ Παναγιώτη Παπιολάκη,⁷⁴ Αθανάσιο Δουρούτη,⁷⁵ Μιχαήλ Ιατρό,⁷⁶ Ιωάννη Τσάτσο⁷⁷ και Κωνσταντίνο Δουρούτη⁷⁸ "την κατοχήν των έξ ογδών του Καταστήματος και του Αμπελοπεριβόλου" αντί 90.000 δρχ. Οι αγοραστές υποχρεώθηκαν, από το ποσό αυτό, να πληρώσουν 60.000 δρχ. σε μετρητά και για λογαριασμό του κ. Ροέκ "τους συνδίκους της πτωχεύσεως του κ. Βράμπε και Σίας".⁷⁹ Τις υπόλοιπες 30.000 δρχ. θα έδιναν σε μετρητά στο ίδιο τον Ροέκ "μετά την τελείαν αποπεράτωσιν του Καταστήματος", η οποία έπρεπε να γίνει σε διάστημα 40 ημερών από την ημέρα της υπογραφής του σχετικού συμβολαίου. Οι απαιτούμενες εργασίες σύμφωνα με τους όρους του συμβολαίου ήταν οι εξής: το κτίσιμο μιας μεσοτοιχίας με τις γειτονικές ιδιοκτησίες και των τοίχων της αυλής προς την πλευρά του δρόμου

στο νότιο τμήμα. Η διαμόρφωση της κεντρικής εισόδου και η αποπεράτωση της μαρμάρινης σκάλας. Η κατασκευή της μεγάλης δεξαμενής και του αναβυτηρίου καθώς και η εκβάθυνση του φρέατος στην αυλή. Η ανέγερση “του οίκου όστις θέλει εμπεριέχει τους λέβητες και την ατμοκίνητον μηχανήν, η αποτελείωσις των κουκουλοθηρών”, η τοποθέτηση των παραθύρων, το κτίσιμο των καπνοδόχων και ό,τι ακόμα θα χρειαζόταν για τον πλήρη εξοπλισμό και τη λειτουργία ενός ατμοκίνητου “Μεταξωκλωστικού Καταστήματος πρώτης τάξεως”. Οι παραπάνω 6 έλληνες επιχειρηματίες συμφώνησαν να ιδρυσούν μαζί με τον Ροέκ εταιρεία για τη διαχείριση του εργοστασίου καταθέτοντας μετοχικό κεφάλαιο 152.000 δρχ. που αντιπροσώπευε την αξία του καταστήματος και του αμπελοπεριβόλου. Το μετοχικό κεφάλαιο αντιστοιχούσε σε 152 μετοχές των 1.000 δρχ εκ των οποίων οι 38 ανήκαν στον Ροέκ, ενώ οι υπόλοιποι έξι μέτοχοι είχαν από 19 ο καθένας. Συμφώνησαν ακόμη στην έκδοση άλλων 152 μετοχών των 1.000 δρχ. για την αύξηση του εταιρικού κεφαλαίου, το οποίο θα έφτανε έτσι τις 304.000 δρχ. Οι μέτοχοι ήταν υποχρεωμένοι να αγοράσουν οι ίδιοι ή να διαθέσουν σε τρίτους τη δεύτερη αυτή σειρά μετοχών κατ’ αναλογία προς την συμμετοχή τους στο αρχικό κεφάλαιο, ως την 1η Ιανουαρίου 1855.⁸⁰ Αν ο Ροέκ στο προσδιορισμένο αυτό διάστημα δεν είχε αγοράσει ακόμα τις 38 μετοχές ή μέρος αυτών, τότε η εταιρεία θα είχε το δικαίωμα να του επιβάλει τόκο 9 τοις εκατό. Συμφωνήθηκε επίσης ότι ο εκάστοτε διευθυντής θα είχε το δικαίωμα να δανείζεται και να υποθηκεύει τα ακίνητα της εταιρείας, όπως αυτός έκρινε σωστό.⁸¹

Ίδρυση της Σηρικής Εταιρείας της Ελλάδος

Δύο εβδομάδες αργότερα, στις 6 Αυγούστου 1854, οι επτά έμποροι και επιχειρηματίες που αναφέραμε ίδρυσαν τη “Σηρική Εταιρία της Ελλάδος” με την επωνυμία “Αθανάσιος Γ. Δουρούτης και Σία” με σκοπό “την ανάπτυξιν και βελτίωσιν των Μωρεών προς σύστασιν Βομβυκοτροφείου προς αναπηνισμόν της Μετάξης κατά τας νεωτέρας μεθόδους της Γαλλίας”.⁸² Έδρα της εταιρείας ήταν η πρωτεύουσα και η διάρκεια της ορίστηκε δεκαετής, από την 1η Ιανουαρίου 1855. Σύμφωνα πάντα με τον κανονισμό η εταιρεία μετά τη λήξη της δεκαετίας θα διαλυόταν αυτοδικαίως και οι κάτοχοι των 152 πρώτων μετοχών θα είχαν το δικαίωμα να αγοράσουν το κατάστημα του μεταξουργείου αντί του ποσού των 152.000 δρχ. συν 2 τοις εκατό τόκο για τις φθορές που θα είχε υποστεί από τον χρόνο. Τη διάλυση της εταιρείας είχαν το δικαίωμα να ζητήσουν οι ίδιοι οι μέτοχοι μετά την παρέλευση τριών τουλάχιστον ετών από την έναρξη των εργασιών της. Διευθυντής για όλη τη διάρκεια της δεκαετίας ορίστηκε ο Αθανάσιος Δουρούτης με μισθό 6.000 δρχ. τον χρόνο και με το δικαίωμα να κατοικεί στον χώρο του συγκροτήματος.

Το εταιρόσημο “εμφαίνον τα παράσημα του ελληνικού κράτους, τα σύμβολα της εταιρίας, τα ονόματα των συγκροτούντων την εταιρίαν μελών κ.λπ.” ζωγράφησε ο καλλιτέχνης Αντώνιος Ιντζερίλλα μετά από παραγγελία του Ροέκ για λογαριασμό πάντα της εταιρείας. Ο ζωγράφος εργάστηκε τους μήνες Οκτώβριο και Νοέμβριο του 1854 “επί τεσσαράκοντα ημέρας άνευ διακοπής” και “από πρωίας μέχρι των λύχνων αφάς”. Το εταιρόσημο ζωγράφησε ο Ιντζερίλλα στη μια πλευρά του τοίχου “της σάλλας του διευ-

26. Μετοχή της Σηρικής Εταιρείας της Ελλάδος, 31 Μαρτίου 1855. 34Χ39 εκ. (Αρχείο Χρήστου Ζιούλα).

80. Εξατίας της χολέρας που μεταδόθηκε στην Αθήνα το καλοκαίρι του 1854 ο όρος αυτός τροποποιήθηκε και δόθηκε τριμηνιαία παράταση ως τις 31 Μαρτίου 1855 για την αγορά μετοχών. Αθανάσιος Δουρούτης, ό.π., σ. 11.

81. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, συμβόλαιο αρ. 2181 της 23 Ιουλίου 1854, υπογεγραμμένο από όλους τους μετόχους, επτά τον αριθμό, του συμβολαιογράφου Παναγιώτη Πούλου. Υπάγχει περίληψη του ίδιου συμβολαίου γαλλικά με ημερομηνία 26 Ιουλίου 1854.

82. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, το σχετικό συμβόλαιο αρ. 2245 έχει συνταχθεί από τον συμβολαιογράφο Παναγιώτη Πούλο στις 6 Αυγούστου 1854.

θυντού”, μπαίνοντας αριστερά.⁸³ Η συνήθης αμοιβή ενός καλλιτέχνη ήταν 10 δραχ. την ημέρα και οι ώρες απασχόλησης λίγες. Ανάλογη αμοιβή ζητούσε ο Ιντζεριόλλα επισημαίνοντας ότι η εποχή που εργάστηκε ήταν επί πλέον ιδιαίτερα επικίνδυνη για τη ζωή του λόγω της επιδημίας της χολέρας. Συγχρόνως παρατηρούσε ότι το ημερομίσθιο που του είχε προτείνει η εταιρεία, 3 δραχ. την ημέρα, ήταν αμοιβή για εργάτες και κτίστες.⁸⁴

Τη στιγμή που ιδρύθηκε η Σηριακή Εταιρεία, το μέλλον της σηροτροφίας στην Ελλάδα δεν έμοιαζε να έχει ευνοϊκές προοπτικές. Η ελεύθερη εξαγωγή κουκουλιών που ίσχυε από το 1847 είχε εξελιχθεί σε βασικό ανασταλτικό παράγοντα της εξέλιξης της εγχώριας μεταξοκλωσίας. Η δε εγχώρια παραγωγή του μεταξιού είχε αναπτυχθεί σημαντικά από τη δεκαετία του 1830 τόσο σε οικιακή βάση όσο και με τη μορφή οργανωμένων επιχειρήσεων. Οι επιχειρηματίες Κ. Δουρούτης, Εμ. Τσούχλος και Σπ. Βάλβης, είχαν αποκτήσει το αποκλειστικό προνόμιο “διά την εισαγωγήν και σύστασιν μηχανών μεταξοκλωσίας κατά τον ιταλικόν ή γαλλικόν τρόπον”, το οποίο προνόμιο ίσχυε για το μεγαλύτερο μέρος της χώρας από την 1/13 Ιανουαρίου 1837 ως την 1/13 Ιανουαρίου 1845.⁸⁵ Αλλά η ανάπτυξη της εξαγωγής των κουκουλιών μετά το 1846 ανταγωνιζόταν την εγχώρια κατεργασία του μεταξιού. Όταν ιδρύθηκε η Σηριακή Εταιρεία λειτουργούσαν στην Ελλάδα μόνο τα δύο από τα έξι μεταξουργεία που είχαν ιδρυθεί μετά το 1837.⁸⁶

Η σύσταση της Σηριακής Εταιρείας με σκοπό την ίδρυση και τη λειτουργία εργοστασίου παραγωγής και επεξεργασίας μεταξιού οφείλεται περισσότερο στην ευκαιρία που αντιπροσώπευε η αγορά της χρεωκοπημένης μεταξοκλωστικής εταιρείας Βράμπε σε χαμηλή τιμή και όχι τόσο στην ύπαρξη σχετικής νομοθεσίας με όρους ευνοϊκούς για την προώθηση της μεταξοκλωσίας στην Ελλάδα. Η εφημερίδα *Ελπίς* σε σχόλιό της για την κατάσταση της σηροτροφίας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό καταλήγει: “Αν το υπό την διεύθυνσιν του κ. Α. Δουρούτη κατάστημα της Σηριακής Εταιρείας ιδρύθη εν Αθήναις προ δύο ετών τούτο οφείλεται εις έκτακτον περίπτωσιν διότι ατελές έτι ον, ότε εχρεωκόπησεν η επιχειρήσασα την οικοδομήν του ξένη εταιρεία, επωλήθη υπό των δανειστών εις μετριωτάτην τιμήν”.⁸⁷

Ο Α. Δουρούτης υπέβαλε στον Όθωνα προς έγκριση το καταστατικό της εταιρείας συνοδευόμενο από την παρακάτω επιστολή: “Μεγαλειότατε, λαμβάνω την τόλμη να θέσω εις τους πόδας της Μεγαλειότητός Σας το καταστατικόν Ελληνικής Εταιρείας συστηθείσης ενταύθα υπό ελλήνων πολιτών θεωρησάντων ως εθνικήν φιλοτιμίαν την διατήρησιν του εν Αθήναις Μεταξουργείου κινδυνεύοντος να διαλυθή ένεκα της συμβάσης πτωχεύσεως των πρώτων αυτού ιδρυτών. Ο σκοπός όν προτίθησιν η Σηριακή Εταιρεία, η πεποιθήσις ότι το βιομηχανικόν τούτο κατάστημα θέλει γίνει πολλών ωφελειών πρόξενον διά την πατρίδα και η περίστασις ότι κατά το πρώτον ήδη εν Ελλάδι εφαρμόζεται εις την προκειμένην επιχειρήσιν ο τοσαύτα τεράστια έργα εν τη δυτική Ευρώπη πράξας συνεταιρισμός των κεφαλαίων ενθαρρύνουσιν τους ιδιοκτήτας του καταστήματος και θεμελιωτάς της εταιρείας να ζητήσωσι παρά της Υμετέρας Μεγαλειότητος την βασιλικήν Αυτής άδειαν του να θέσωσιν την Σηριακήν Εταιρίαν υπό την ιδιαιτέραν της Μεγαλειότητός Σας προστασίαν. φέρων ως διευθυντής της Σηριακής Εταιρείας εις τους πόδας της Υμετέρας Μεγαλειότητος την θεομήν ταύτην παράκλησιν των συνταίρων μου και εμού πέποιθα ότι ο αγαθός ημών Άναξ δεν θέλει αρνηθεί το μέγιστον τούτο εχέγγυον της επιτυχίας βιομηχα-

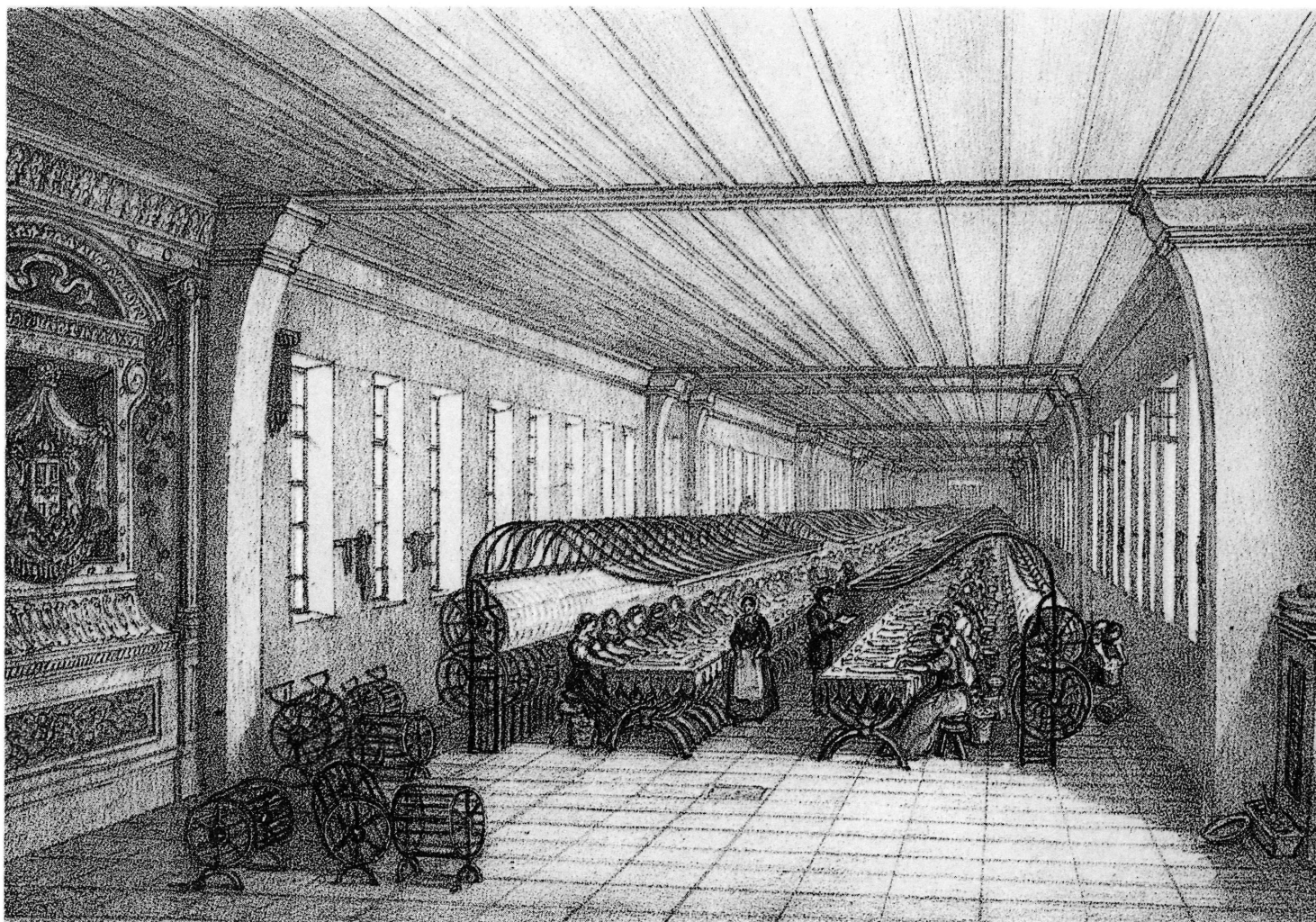
83. Το τμήμα του εθνόσημου που εικονίζεται στην άποψη του εσωτερικού της αίθουσας με τις μεταξοκλωστικές μηχανές (εικ. 27) δεν έχει σχέση με το εταυρόσημο.

84. Ο Ιντζεριόλλα εργαζόταν στη βόρεια πτέρυγα του μεταξουργείου το διάστημα που η δυτική είχε μετατραπεί σε νοσοκομείο των χολερικών. Ο ζωγράφος έκανε αγωγή στον Α. Δουρούτη ως διευθυντή της εταιρείας, διότι καθυστέρούσε η πληρωμή της αμοιβής του και ζητούσε να του καταβληθούν 400 δραχ. για ημερομίσθια, συν 12 τοις εκατό για τους τόκους και επί πλέον 50 δραχ. για έξοδα της αγοράς χρωμάτων και δύο χρωστήρων, Αρχείο Χρ. Ζιούλα “Αγωγή ενώπιον των εν Αθήναις Πρωτοδικών ως Εμποροδικών, Αντωνίου Ιντζεριόλλα, ζωγράφου, κατά Αθανασίου Δουρούτη, Διευθυντού της εν Αθήναις Μεταξοκλωστικής Εταιρείας, Αθήνα 20 Ιανουαρίου 1855”.

85. Το αποκλειστικό αυτό προνόμιο χορηγήθηκε με το ΒΑ 6/18 Ιανουαρίου 1836 και φέρει την υπογραφή του υπουργού των Εσωτερικών Δρόσου Μανσόλα.

86. Ο Αθ. Δουρούτης είχε κάνει επανειλημμένα διαβήματα στην Κυβέρνηση για τα μέτρα που έπρεπε να ληφθούν σχετικά με την ανάπτυξη της μεταξοκλωσίας, βλ. Αθανάσιος Δουρούτης, *Καθ’ ην στιγμήν πρόκειται να συζητηθή το τελωνειακόν δασμολόγιον*, Αθήνα [1856].

87. ΓΑΚ, Αρχείο Βλαχογιάννη, Δ 118, “Βιομηχανία”, αντίγραφο εφημ. *Ελπίς*, 29 Σεπτεμβρίου 1856.

27

νικού καταστήματος, το οποίον θέλει χορηγεί πόρον ζωής εις τριακοσίας περίπου πτωχάς οικογενείας της πρωτευούσης. Υποσημειούμαι μετά βαθυτάτου σέβας της Υμετέρας Μεγαλειότητος, ευπειθέστατος υπήκοος Α. Γ. Δουρούτης. Αθήναι την 11 Ιανουαρίου 1855”.⁸⁸ Επίσης ο Α. Δουρούτης ζήτησε από τα υπουργεία Εσωτερικών και Οικονομικών την υποστήριξη της επιχείρησής του μεταξουργείου και πρότεινε τα μέτρα εκείνα τα οποία θα συντελούσαν στην ανάπτυξη του έργου της Σηριακής Εταιρείας. Τα βασικότερα από τα προτεινόμενα μέτρα ήταν η αύξηση του φόρου εξαγωγής των κουνουλίων, η ελεύθερη εισαγωγή των κουνουλίων από το εξωτερικό, η ατέλεια για την εξαγωγή του κατά τον ευρωπαϊκό τρόπο κατεργασμένου μεταξιού και η ατέλεια ή η επιβολή μετρίου φόρου επί του παραγομένου ευτελούς μεταξιού. Η επιβολή των μέτρων αυτών αποτελούσε απαραίτητη προϋπόθεση για να μπορέσει το “αρτισύστατο” αθηναϊκό μεταξουργείο να συναγωνιστεί τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά.⁸⁹ Τον Σεπτέμβριο του 1856 η Κυβέρνηση δέχτηκε μερικά από τα προτεινόμενα μέτρα και συγκεκριμένα την ατέλεια “κατά την εξαγωγήν της κατά τον ευρωπαϊκόν τρόπον κατεργασμένης μετάξης” και την ατέλεια “των εισαγομένων εκ του εξωτερικού κουνουλίων”.⁹⁰

27. Το εσωτερικό της μεγάλης αίθουσας της αναπήνισης. Εσωτερικές αντηρίδες υποβάσταζουν την οροφή. Στον τοίχο αριστερά φαίνεται ανάγλυφο το εθνόσημο της χώρας (Εθνικό Ημερολόγιο 1864 Μ. Παπαδοπούλου-Βρετού. σ. 73).

88. ΓΑΚ, Οθων. Αρχ., Υπ. Εσωτ., φ. 252.

89. Αθ. Γ. Δουρούτης, *ό.π.*, σ. 2. Δεν έλειψαν βέβαια και τα σχόλια του τύπου ότι ο Δουρούτης αντιτίθετο στην εξαγωγή των κουνουλίων, διότι έτσι θα μπορούσε να αγοράζει τα κουνούλια από τους παραγωγούς σε ευτελή τιμή. ΓΑΚ, Αρχείο Βλαχογιάννη, Δ118, “Βιομηχανία”, αντίγραφο εφημ. *Ο Φιλόπατρις*, 6 Οκτωβρίου 1856.

90. Αθ. Γ. Δουρούτης *ό.π.*, “Προς το σ. Υπουργικόν Συμβούλιον, Αθήναι 24 Σεπτεμβρίου 1856”.

1855-1865, πρώτη περίοδος της λειτουργίας του Μεταξουργείου

Στις αρχές του 1855, στα πλαίσια των παραπάνω διατάξεων άρχισε τη λειτουργία του το μεταξουργείο. Η σύστασή του είχε στοιχίσει 980.000 δρχ. Επρόκειτο για το πρώτο ατμοκίνητο εργοστάσιο στην Ελλάδα εφάμιλλο του οποίου δεν υπήρχε “εν αυτή τη εσπερία Ευρώπη ως προς το μέγεθος των μηχανών”.⁹¹ Το γεγονός έγινε δεκτό με ενθουσιασμό από τον τύπο της εποχής, ο οποίος υπογραμμίζει και τον κοινωνικό χαρακτήρα του μεγάλου αυτού εργασιακού χώρου δεδομένου ότι αποτελούσε πόρο ζωής για περισσότερες από τριακόσιες πτωχές οικογένειες. Ένα σύντομο ιστορικό του μεταξουργείου δημοσιεύεται στο περιοδικό *Νέα Πανδώρα*. Ο αρθρογράφος παρατηρεί ότι πρόκειται για ένα είδος βιομηχανίας το οποίο χωρίς αμφιβολία μπορεί να ευδοκιμήσει στην Ελλάδα και εκθειάζει το γεγονός της αγοράς του μεταξουργείου από την εταιρεία “Αθ. Γ. Δουρούτης και Σία”, διότι η Ελλάδα δεν στερήθηκε ένα τέτοιου είδους “κοινοφελές βιομηχανικών κατάστημα”.⁹² Ο συντάκτης ενός άρθρου σχετικού με το μεταξουργείο στην εφημερίδα *Αθηνά*, παρατηρεί ότι η εταιρεία θα μπορούσε να φυτέψει μουριές σε διάφορα κτήματα της Αττικής και “να έχη εις τον πλησίον του καταστήματος ιδιόν της κήπον φυτώριον και εξ αυτού να προμηθεύει φυτά εις τους θέλοντες να καλλιεργούν το επικερδές τούτο δένδρον”.⁹³

Το προσωπικό στη συντριπτική του πλειοψηφία αποτελούσαν νεαρές κοπέλλες την εκπαίδευση των οποίων είχαν αναλάβει ένας γάλλος ειδικός και πέντε γαλλίδες αναπνηίστριες. Τους πρώτους εννέα μήνες της λειτουργίας του εργοστασίου είχαν διδαχθεί την τέχνη της μεταξοκλωσίας περισσότερα από 30 κορίτσια. Ο αριθμός αυτός πολύ γρήγορα έφτασε τις 140.⁹⁴ Οι κοπέλλες συνόδευαν την εργασία τους με τραγούδια. Το εργοστάσιο λειτουργούσε κάθε μέρα πλην της Κυριακής. Η παρουσία όμως των νεαρών αναπνηιστριών προκάλεσε την προσοχή “μόρτηδων, κουτσαβάκηδων, αντάμηδων, τραμπούκων και στρατιωτών του παραπλεύρως στρατώνα”, οι οποίοι άρχισαν να παρενοχλούν τις νέες από τα παράθυρα της οδού Κεραμεικού. Η συμπεριφορά τους ήταν συχνά απαράδεκτη και για τον λόγο αυτό η διεύθυνση του μεταξουργείου ζήτησε από την Αστυνομική Διεύθυνση την άδεια να κλείσει την οδό Κεραμεικού σε όλο το μήκος της με δυο μεγάλες δίφυλλες, σιδερένιες θύρες.⁹⁵ Μια άλλη αίτηση για το κλείσιμο της οδού Κεραμεικού είχε γίνει τον Οκτώβριο του 1854 για λόγους απομόνωσης του εργοστασίου από τους γείτονες και τους περαστικούς. Ο τότε υπουργός των Εσωτερικών Ρήγας Παλαμίδης γνωστοποίησε προς τον διευθυντή της Διοικητικής Αστυνομίας Αθηνών και Πειραιώς “το προσωρινόν κλείσιμο της οδού καθόλον το μήκος του Καταστήματος προς ενίσχυσιν του ενταύθα Μεταξουργείου”, δεδομένου ότι “δεν φέρει προς τους γείτονες και λοιπούς κατοίκους δυσχέρειαν συγκοινωνίας”. Συγχρόνως η διεύθυνση του μεταξουργείου αναλάμβανε την υποχρέωση να επισκευάσει την οδό στην πίσω πλευρά του εργοστασίου, η οποία οδηγεί “προς τας εξοχάς της πόλεως”.⁹⁶ Ο αποκλεισμός όμως της οδού Κεραμεικού προκάλεσε τις έντονες διαμαρτυρίες των περιοίκων. Τελικά ο δρόμος παραδόθηκε πάλι στην κοινή χρήση με διαταγή του υπουργού των Εσωτερικών τον Ιούλιο του 1858.⁹⁷ Η διεύθυνση του μεταξουργείου είχε ζητήσει επίσης από το Υπουργείο των Στρατιωτικών τον διορισμό δύο φυλάκων. Η σχετική διαταγή με ημερομηνία 19 Οκτωβρίου 1855 του υπουργού Α. Σμόλεντζ λέγει: “Θέλετε διορίσει δύο άνδρες εκ του ενταύθα αποσπάσματος του λόχου των

91. Αθ. Δουρούτης, *ό.π.*, σ. 5, Albert Gaudry, *Recherches scientifiques en Orient entreprises par ordre du Gouvernement pendant les années 1853-1854*, Παρίσι 1855 και Μαρίνος Π. Βρετός, *Εθνικόν Ημερολόγιον 1864*, σ. 73-74.

92. *Νέα Πανδώρα*, έτος Ε', τχ. 116 / 15 Ιανουαρίου 1855.

93. *Αθηνά*, έτος ΚΔ', φ. 2211 / 19 Ιανουαρίου 1855.

94. Αθ. Δουρούτης *ό.π.*, “Προς το Υπουργικόν Συμβούλιον, Αθήναι 15. 11. 1855”. Στον αριθμό αυτό συμπεριλαμβάνονται ένα νεαρό κορίτσι και τρεις άντρες. Το ημερομίσθιο για μεν τους άντρες ήταν 2,50-3 δρχ., για δε τις γυναίκες 0,50-1,70 δρχ. Τα παιδιά δεν έπαιρναν μισθό. Οι γυναίκες ήταν αγράμματες εκτός από δύο, ενώ στους άντρες εργάτες μόνον ο ένας ήταν αγράμματος. Τα στοιχεία αυτά προέρχονται από μία κατάσταση για τα “βιομηχανικά Καταστήματα Αθ. Γ. Δουρούτη”, Αρχείο Χρ. Ζιούλα.

95. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, χειρόγραφες σημειώσεις του Ιωάννη Δουρούτη 1890-1895 σχετικά με το ιστορικό του μεταξουργείου.

96. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, έγγραφο του Υπουργείου των Εσωτερικών, αρ. 20958, 22 Οκτωβρίου 1854.

97. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, έγγραφο του Υπουργείου των Εσωτερικών, αρ. 13774, 8 Ιουλίου 1858, έγγραφο του “Υπασιτυνόμενου του Γ' τμήματος της πόλεως Αθηνών”, αρ. 2229, 18 Ιουλίου 1858.

Απομάχων, εκ των προς τούτο καταλληλοτέρων, ως φύλακας του κατά την θέσιν Αγίας Τριάδος Μεταξουργείου”.⁹⁸ Δύο άλλους φύλακες μανιάτες αναγκάστηκε να προσλάβει η διεύθυνση μετά το “άνοιγμα” της οδού Κεραμεικού. Υπό την απειλή καραμπίνας απαγόρευαν σε οποιονδήποτε να πλησιάσει τα παράθυρα του μεταξουργείου όπου δούλευαν οι εργάτριες. Αν όμως κάποιος κατόρθωνε να ξεφύγει και να φτάσει στα παράθυρα, τότε η επιστάτρια των κοριτσιών είχε την απεριόριστη άδεια από τη διεύθυνση να ρίξει στο πρόσωπο του ενοχλητικού περαστικού καυτό νερό από τους λέβητες του εργοστασίου.⁹⁹

Ο πρώτος χρόνος της λειτουργίας του εργοστασίου είχε ικανοποιητικά αποτελέσματα. Η αξία των παραχθέντων προϊόντων ήταν 800.000 δρχ. ενώ οι δαπάνες για την αγορά πρώτης ύλης αντιστοιχούσαν στο ποσό των 760.000 δρχ.¹⁰⁰ Στην έκτακτη γενική συνέλευση των μετόχων της Σηρικής Εταιρείας στις 24 Ιουνίου 1855 αποφασίστηκε παμφηφεί η επέκταση της δραστηριότητας της εταιρείας με την ανέγερση “πλησίον του Καταστήματος του Μεταξουργείου ενός Ελαιοτριβείου και ενός Αλευρομύλου κατά μίμησιν ευρωπαϊκών του είδους τούτου καταστημάτων”, όπως και “να χορηγηθή εις τον διευθυντήν ίνα φροντίση περί της αγοράς του παρακειμένου τω Καταστήματι οικοπέδου, περί της ανεγέρσεως της αναγκαίας οικοδομής, περί της προμηθείας των μηχανών και περί της εντελούς καταρτίσεως του τε Ελαιοτριβείου και Αλευρομύλου”. Η δαπάνη για την ανέγερση των απαραίτητων οικοδομών μαζί με την αξία της αγοράς ευρωπαϊκών μηχανών υπολογίστηκε στις 30.000 δρχ.¹⁰¹

Σε λιγότερο από ένα μήνα μετά την έκτακτη αυτή συνέλευση των μετόχων ο διευθυντής της εταιρείας Αθ. Δουρούτης αγόρασε από τον Μήτρο Αργύρη ή Μπάλκαπα “γεωργοκτηματία” ένα οικοπέδο 1.000 τετρ. τεκτ. πήχεων, το οποίο συνόρευε δυτικά με το κατάστημα του μεταξουργείου. Η τιμή του συμφωνήθηκε στις 1.517 δρχ.¹⁰² Ακολούθησε η αγορά ενός δευτέρου γειτονικού οικοπέδου που περιείχε “οικίαν, αχούρι και φρέαρ”, ανήκε στον μάγειρα των ανακτόρων Κωνσταντίνο Μπόρα και συνόρευε δυτικά με το μεταξουργείο. Η έκτασή του ήταν περίπου 8,5 στρέμματα και η τιμή πώλησης 6.000 δρχ. (εικ. 14). Το οικοπέδο αυτό είχε αγοράσει ο Μπόρας στις 17 Αυγούστου 1840 από τον τότε πρόεδρο της Αυστρίας Πρόκος φον Όστεν (Anton Prokesch von Osten).¹⁰³ Με τις δύο αυτές αγορές η ιδιοκτησία της Σηρικής Εταιρείας επεκτάθηκε στα ανατολικά του μεταξουργείου. Το επόμενο έτος ο Αθ. Δουρούτης προχώρησε στην αγορά και άλλων γειτονικών οικοπέδων. Έτσι ο κτηματίας Α. Παπαδάκης ως πληρεξούσιος του Αθ. Δουρούτη αγόρασε από τον γεωργό Παύλο Σελινιώτη και τη σύζυγό του Σταμάτα (“άνευ επαγγέλματος”) ένα οικοπέδο 304 τετρ. τεκτ. πήχεων “συνορευόμενο ανατολικά με γήπεδον Χρήστου Σίγγελ, δυτικά με το Κατάστημα της Σηρικής Εταιρείας, αντί δραχμών 515”.¹⁰⁴ Τρεις μήνες αργότερα αγόρασε το οικοπέδο του κηπουρού Χαράλαμπου Δρετάκη και της συζύγου του Χρυσούλας (“άνευ επαγγέλματος”), εκτάσεως 3.610 τετρ. τεκτ. πήχ. “συνορευόμενον δυτικά με γήπεδον Σίγγελ και περιοχόν του Μεταξουργείου και βορείως με αυτό το Μεταξουργείον” έναντι του ποσού των 5.491 δρχ.¹⁰⁵ Ο πληρεξούσιος του Αθ. Δουρούτη, Α. Παπαδάκης, προέβη στην αγορά του οικοπέδου του λοχαγού της “Β. Φάλλαγγος” Αβραάμ Μπαξεβάνογλου, εκτάσεως 361 τετρ. τεκτ. πήχεων, “συνορευόμενον αρχικά με οδόν και επί των λοιπών τριών μερών με το Κατάστημα του Μεταξουργείου”, αντί του ποσού των 688 δρχ.¹⁰⁶ Το διάστημα μεταξύ 1855-1856

98. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, έγγραφο του Υπουργείου των Στρατιωτικών, αρ. 25762, 19 Οκτωβρίου 1855.

99. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, χειρόγραφες σημειώσεις Ιωάννου Αθ. Δουρούτη, ό.π.

100. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, “Βιομηχανικά Καταστήματα”, ό.π.

101. Πρακτικά των Συνελεύσεων της Σηρικής Εταιρείας της Ελλάδος (φωτοαντίγραφο, από τα κατάλοιπα Μ. Ιατρού που είχε την καλωσύνη να μου δείξει η κα Α. Σπηλιωτάκη).

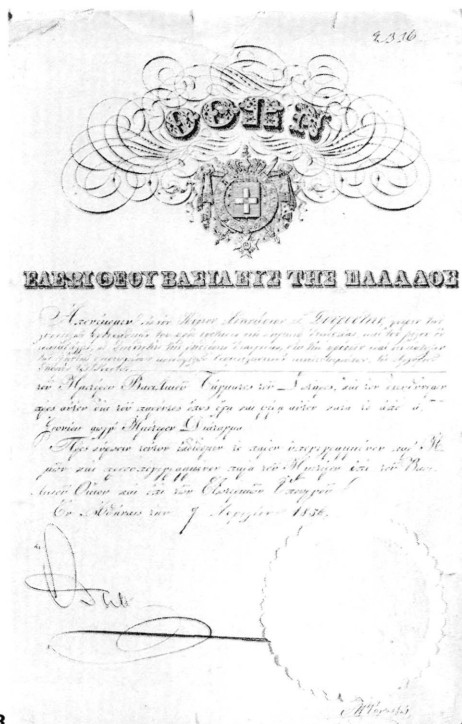
102. Αρχείο Γ. Καλατζάκου, σύμβολο αρ. 848 της 18 Ιουλίου 1855, συμβολαιογράφος Παναγιώτης Πούλος.

103. Αρχείο Γ. Καλατζάκου, σύμβολο αρ. 1226 της 10ης Σεπτεμβρίου 1855, συμβολαιογράφος Παναγιώτης Πούλος.

104. Αρχείο Γ. Καλατζάκου, σύμβολο αρ. 874 της 23ης Ιουλίου 1856, συμβολαιογράφος Παναγιώτης Πούλος.

105. Αρχείο Γ. Καλατζάκου, σύμβολο αρ. 1373 της 26ης Οκτωβρίου 1856, συμβολαιογράφος Παναγιώτης Πούλος.

106. Αρχείο Γ. Καλατζάκου, σύμβολο αρ. 1526 της 26ης Νοεμβρίου 1856, συμβολαιογράφος Παναγιώτης Πούλος.

28

28. Δίπλωμα χορηγήσεως αργυρού αριστείου στον Αθανάσιο Γ. Δουρούτη. “Εν Αθήναις τη 7 Απριλίου 1856. Όθων”. 32,5X20,5 εκ. (Αρχειο Χρήστου Ζιούλα).

η Σηριική Εταιρεία με τις παραπάνω αγορές γειτονικών οικοπέδων επεξεργάζεται σημαντικά τα όρια του μεταξουργείου. Τα οικοπέδα αυτά βρίσκονταν όλα στην περιοχή του σχεδίου πόλεως.

Η εταιρεία προσπαθεί παράλληλα με τη μεταξοκλωσία να επεκτείνει τις δραστηριότητές της στην εισαγωγή από τη Γαλλία και μέσω του Ροέκ, μηχανημάτων των οποίων αναλάμβανε και την εγκατάσταση. Χαρακτηριστική είναι η ειδοποίηση των Ανακτόρων: “Προς την Διεύθυνσιν της Σηριικής Εταιρείας. Δια να τοποθετηθή ο τροχός της μεγάλης αντλίας εν τω Ανακτορικώ Κήπω, τον οποίον ο κύριος Roeck κατ’ αυτάς εκ Γαλλίας έστειλεν, παρακαλείσθε να πέμψητε συμφώνως με την επιθυμίαν του Κυρίου Roeck αύριον εις τας 9 π.μ. τον παρ’ υμίν μηχανικόν κύριον Des Georges εις το Αυλαρχείον. Αθήναι 26 Ιουνίου 1856, δια τον Αυλάρχην ο γραμματεύς Σίφερ”.¹⁰⁷

Η συμβολή του Αθανασίου Δουρούτη στη σύσταση της Σηριικής Εταιρείας και οι προσπάθειές του για την ανάπτυξη ποικίλων δραστηριοτήτων στον χώρο της βιομηχανίας αναγνωρίστηκε από το κράτος με την απονομή στον Αθανάσιο Δουρούτη, του Αργυρού Σταυρού των Ιπποτών, του Βασιλικού Τάγματος του Σωτήρος. Η τιμητική αυτή διάκριση έγινε στις 7 Απριλίου 1856 (εικ. 29).¹⁰⁸ Λίγους μήνες αργότερα στις 10 Δεκεμβρίου κηρύσσεται ο Αθ. Δουρούτης, επίτιμος αντιπρόεδρος της Universal Society του Λονδίνου (εικ. 28).

Ωστόσο την ίδια εποχή είχαν αρχίσει να δημιουργούνται σοβαρά προβλήματα στη λειτουργία του εργοστασίου. Οι μέτοχοι αποφάσισαν να ενημερώσουν την ίδια τη βασίλισσα σχετικά με το αδιέξοδο στο οποίο είχε οδηγηθεί η επιχείρηση της μεταξοκλωσίας και την απόφασή τους να αναστείλουν τη λειτουργία του εργοστασίου. Εκ μέρους όλων των μετόχων ο Λ. Ροέκ παρακάλεσε την Αμαλία στις 21 Φεβρουαρίου / 5 Μαρτίου 1857 να μεσολαβήσει στον Όθωνα, όταν αυτός θα επέστρεφε από ένα ταξίδι του στη Βαυαρία, ώστε να δοθεί μια γρήγορη και ευνοϊκή λύση στην κατάσταση που είχε δημιουργηθεί. Στην επιστολή αναφέρεται ότι η αξία της παραγωγής “του Βασιλικού Μεταξουργείου των Αθηνών” το πρώτο έτος της λειτουργίας του το 1855, ήταν περίπου 260.000 φράγκα και στο διάστημα αυτό “εκπαιδεύτηκαν 300 νεαρές αναπνήστριες”. Το επόμενο έτος 1856, συνεχίζει η επιστολή, “η αξία της παραγωγής της μετάξης ήταν τουλάχιστον 750.000 φράγκα και καθημερινά απασχολήθηκαν περισσότερο από 250 νεαρά άτομα”. Ο δε αναπνησμός μέσα στο ίδιο το μεταξουργείο ήταν μία πράξη “περισσότερο πατριωτική και λιγότερο συμφέρουσα” για την Εταιρεία, η οποία με κανέναν τρόπο δεν “θέλησε να μιμηθεί τους εμπόρους, οι οποίοι πουλούσαν τα κουνούλια στην Γαλλία”. Η ολιγωρία της Κυβέρνησης στο “να ομαλοποιήσει τη σοβαρή αυτή κατάσταση” θα οδηγούσε τη Σηριική Εταιρεία στην οδυνηρή απόφαση να αναστείλει τη λειτουργία του εργοστασίου και να δραστηριοποιηθεί στο εμπόριο, το οποίο ήταν κερδοφόρο. Με το να ασχοληθεί η εταιρεία μόνο με το εμπόριο, η ίδια θα έχει κέρδος, συγχρόνως όμως θα στερήσει το ψωμί σε 300 φτωχές αθηναϊκές οικογένειες, οι οποίες ζούσαν από τη λειτουργία του εργοστασίου.¹⁰⁹ Το θέμα όμως του φόρου της εξαγωγής των κουνουλίων εξακολούθησε να υφίσταται και μετά την επαναφορά της χώρας στην πολιτική ομαλότητα, μετά το τέλος του ρωμαϊκού πολέμου και την αποχώρηση, τον Φεβρουάριο του 1857, του στρατού κατοχής Άγγλων και Γάλλων. Παράλληλα η λειτουργία του εργοστασίου παρουσίαζε διάφορα προβλήματα.

107. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, έγγραφο του Αυλαρχείου αρ. 513 της 26ης Ιουνίου 1856.

108. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, σχετικό έγγραφο αρ. 2336 της 7ης Απριλίου 1856.

109. ΓΑΚ, Όθων. Αρχ., Υπ. Εσωτ., φ. 252, έγγραφο (χωρίς αριθμό) 21 Φεβρουαρίου / 5 Μαρτίου 1857, γαλλικά.

Παρά τις οικονομικές δυσχέρειες οι μέτοχοι αποφάσισαν τη διεύρυνση της όλης επιχείρησης με την ίδρυση ενός ατμοκίνητου αλευρόμυλου και ενός επίσης ατμοκίνητου ελαιοτριβείου, σύμφωνα με τις αποφάσεις της γενικής συνέλευσης των μετόχων τον πρώτο χρόνο της λειτουργίας του μεταξουργείου όπως είδαμε παραπάνω. Έτσι σε διάστημα πέντε ετών από την έναρξη της λειτουργίας του εργοστασίου στους αρχικούς του χώρους, όπως έχουν ήδη περιγραφεί με βάση τον πλειστηριασμό του 1854, προστίθενται ο αλευρόμυλος, το ελαιοτριβείο, το σιδηρουργείο και ένα ξυλουργείο. Τα γραφεία της εταιρείας είναι στον όροφο της βόρειας πτέρυγας πάνω από τις αποθήκες του εργοστασίου. Στην ανατολική πτέρυγα έχουμε τις κατοικίες των επιστατών. Έχουν επίσης κτιστεί “απόπατοι” για μεν τους άντρες κοντά στον αλευρόμυλο, για δε τις γυναίκες κοντά στους ατμολέβητες.¹¹⁰

Ένας βασικός παράγοντας της λειτουργίας του ατμοκίνητου εργοστασίου ήταν η εξασφάλιση ικανής ποσότητας υδάτινων αποθεμάτων. Ο Ροέκ λόγω της ιδιότητάς του ως μηχανικού είχε εγγυηθεί στην εταιρία “ότι θέλει υπάρχει η αρκούσα ποσότης ύδατος, ο αναγκαίος ατμός και δύναμις των μηχανών”.¹¹¹ Το πρώτο έτος της λειτουργίας του το εργοστάσιο κάλυπτε τις ανάγκες σε νερό από ένα πηγάδι βάθους 12,40 μ. περίπου. Η περιεκτικότητα του πηγαδιού δεν ήταν μεγάλη και σε περιόδους ανομβρίας θα μπορούσαν να παρουσιαστούν προβλήματα τροφοδότησης των μηχανών. Επίσης λόγω των αυξανόμενων αναγκών με την ίδρυση νέων επιχειρήσεων παράλληλα με το μεταξουργείο κρίθηκε απαραίτητο να γίνουν ορισμένα έργα που θα εξασφάλιζαν την επάρκεια του νερού. Οι πρώτες εργασίες αφορούσαν την εκβάθυνση “κατά 1 και ήμισυ μ. και όγκον 3,50 μ.” του πηγαδιού που υπήρχε από το 1855 στον κήπο, νότια του συγκροτήματος, και το οποίο είχε μεν βάθος 12,40 μ. αλλά ήταν μικρής χωρητικότητας. Το έργο ήταν δύσκολο διότι το έδαφος ήταν βραχώδες. Η όλη δαπάνη μαζί με την τοποθέτηση των μολύβδινων σωλήνων και των αντλιών σε μεγαλύτερο βάθος, έφτασε τις 411 δραχμές. Το μέτρο αυτό δεν απέδωσε όσο περίμενε κανείς και το πρόβλημα της ανεπάρκειας του νερού εξακολούθησε να γίνεται αισθητό τους καλοκαιρινούς μήνες. Η εταιρεία αποφάσισε τότε να επιχειρήσει μια σειρά έργων που θα είχαν καλύτερο αποτέλεσμα και συνίσταντο στην εξόρυξη τριών νέων πηγαδιών. Έτσι στον ίδιο κήπο ανοίχτηκε ένα δεύτερο πηγάδι “βάθους ενός μ. και όγκου 9 περίπου μ.” η δαπάνη του οποίου μαζί με την κατασκευή υπονόμου μήκους 69,20 μ. για τη μεταφορά του νερού στο πρώτο πηγάδι, έφτασε τις 2.748,62 δραχμές. Ένα τρίτο κατασκευάστηκε στο παλιό υπόγειο του σταύλου και μαζί με τον υπόνομο, μήκους 63,95 μ., στοίχισε 3.894,20 δραχμές. Το τέταρτο έγινε στον βόρειο κήπο του εργοστασίου, πίσω από τους σταύλους και μαζί με τον υπόνομο, μήκους 19 μ., στοίχισε 2.333,45 δραχμές. Το πέμπτο πηγάδι κατασκευάστηκε ανατολικά του εργοστασίου, έφτασε σε βάθος 12,80 μ. και στην εσωτερική επένδυση χρησιμοποιήθηκε θηραϊκή γη. Η μεταφορά του νερού στη μεγάλη δεξαμενή όπου συγκεντρωνόταν το νερό από όλα τα πηγάδια για να διοχετευτεί στους χώρους του εργοστασίου, γινόταν με τη βοήθεια κτιστών υπονόμων και μολύβδινων σωλήνων. Η δαπάνη για το τελευταίο αυτό πηγάδι έφτασε τις 5.104,34 δραχμές. Συνολικά δαπανήθηκαν και για τα πέντε πηγάδια 14.503 δραχμές και έτσι εξασφαλίστηκαν τα 17 1/2 κυβ. μ. ύδατος που χρειαζόταν το εργοστάσιο για να κινηθεί.¹¹²

Η ποιότητα των προϊόντων των επιχειρήσεων της Σηριακής Εταιρείας και κυρίως του μεταξιού είναι αρίστη και αποσπά βραβεία και μετάλλια σε

29

29. Δίπλωμα απονομής του τίτλου του επίτιμου αντιπροέδρου στον Αθανάσιο Γ. Δουρούτη, Λονδίνο 10 Δεκεμβρίου 1856, The Universal Society. 58X47 εκ. (Αρχείο Χρήστου Ζιούλα).

110. Αρχείο Χρ. Ζιούλα. Έκθεση εκτιμήσεως της Εθνικής Τράπεζας στις 9 Απριλίου 1860, όπου αναγράφονται οι διαστάσεις των χώρων και η εκτίμησή τους σε δραχμές.

111. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, συμβόλαιο αφ. 2181 της 23ης Ιουλίου 1854, ό.π.

112. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, αντίγραφο αναλυτικής έκθεσης πραγματογνωμοσύνης “Περί εκτιμήσεως των υπό της Εταιρείας της Μεταξοζωοτικής εκτελεσθεισών προς επαύξησιν του ύδατος, εργασιών” της 29ης Μαρτίου 1860 και “Έκθεσις πραγματογνωμοσύνης” της 28ης Φεβρουαρίου 1864.

**30. Αργυρό
μετάλλιο από την
Παγκόσμια Έκθεση
στο Παρίσι το 1855
με την προτομή του
γάλλου αυτοκράτορα
Ναπολέοντα Γ'.
Χαράκτης Albert
Barre, διάμετρος
6 εκ. (Αρχείο
Χρήστου Ζιούλα).**

30

**31. Το κουτί και η
πίσω όψη του μετα-
λλίου της εικ. 30 με
τον θυρεό του
αυτοκράτορα και τα
εθνόσημα των κρα-
τών που είχαν πάρει
μέρος στην Έκθεση
(Αρχείο Χρήστου
Ζιούλα).**

31

**32. Αργυρό μετάλλιο
από την έκθεση των
Ολυμπίων στην
Αθήνα με την προτο-
μή του Γεωργίου Α',
1870. Χαράκτης
Barre, διάμ. 4 εκ.
(Αρχείο Χρήστου
Ζιούλα).**

32

**33. Το κουτί και η
πίσω όψη του μετα-
λλίου της εικ. 32.
«Αγνοθέτης
Ευάγγελος Ζάππας
Ολύμπια Αθήνησι
ΑΩΟ' τάξεως Α'».**

33

εκθέσεις στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Παράλληλα ο Αθανάσιος Δουρούτης ως διευθυντής του μεταξουργείου αναγνωρίζεται ως μία εξέχουσα προσωπικότητα στον χώρο της μεταξουργίας όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό. Οι δε αλληπάλληλες βραβεύσεις του έργου της Σηριακής Εταιρείας είναι ουσιαστικά η επιβράβευση της δραστηριότητας του Αθανασίου Δουρούτη. Το 1855 στην Παγκόσμια Έκθεση Γεωργίας, Βιομηχανίας και Καλών Τεχνών στο Παρίσι, η Σηριακή Εταιρεία τιμήθηκε με αργυρό μετάλλιο (εικ. 30, 31). Στην έκθεση προϊόντων των Ολυμπίων το 1859 ο διευθυντής του μεταξουργείου απέσπασε δυο χρυσά “νομισματόσημα”, το ένα για τα “άλετρα δι’ ατμομηχανής” και το άλλο “δια την σημαντικότητα του μεταξουργείου της Σηριακής Εταιρείας εις την αρίστην μέταξαν”.¹¹³ Τον Σεπτέμβριο του 1860 πάλι στην έκθεση των Ολυμπίων “απονέμεται τη Σηριακή Εταιρεία υπό Αθ. Δουρούτη διευθυντού χρυσούς γέρανους Α' τάξεως” (εικ. 34) και στην ίδια έκθεση το 1870 ο Αθ. Δουρούτης τιμήθηκε με αργυρό μετάλλιο (εικ. 32, 33). Στις 19 Φεβρουαρίου του ίδιου έτους είχε απονεμηθεί από τον Γεώργιο Α' στον Αθ. Δουρούτη, ο “Χρυσός Σταυρός των Ιπποτών του Βασιλικού Τάγματος του Σωτήρος” (εικ. 35). Το παράσημο αυτό είχε απονεμηθεί και στον Κωνσταντίνο Δουρούτη “καθ' ό πρώτω εισάγοντι εν Ελλάδι μεταξοκλωστικές μηχανάς και ενισχύσαντι ούτω την πρόοδον της ελληνικής βιομηχανίας”, στις 25 Μαΐου 1865 (εικ. 36). Ο Αθ. Δουρούτης ήταν επίσης ένας από τους πλέον ειδικούς για θέματα σχετικά με το μετάξι. Για τον λόγο αυτό ο Πρόεδρος της Κεντρικής Επιτροπής της Ελλάδος για την Παγκόσμια Έκθεση στο Λονδίνο το 1862, ζήτησε από τον Αθ. Δουρούτη και τον Ι. Τσάτσο να εξετάσουν την ποιότητα των “παρασκευασθέντων μεταξίνων, εξ εριοξύλου και ερίου υφασμάτων” πριν αυτά σταλούν στα εκθετήρια του Λονδίνου.¹¹⁴ Επίσης ο Αθ. Δουρούτης είχε εκλεγεί μέλος της Επιτροπής “εξ ειδημόνων ανδρών” του υπουργείου των Εσωτερικών, η οποία συνεστήθη για να μελετήσει “ανακάλυψιν αφορώσα την θεραπείαν της νόσου των μεταξοσκωλήκων” από τον Γεώργιο Κασσονάκο.¹¹⁵

Οι οικονομικές δυσχέρειες της Σηριακής Εταιρείας δεν μπορούσαν να αντιμετωπιστούν μόνο με την επιβράβευση της αρίστης ποιότητας των προϊόντων των επιχειρήσεών της και τις τιμητικές διακρίσεις προς τον διευθυντή της. Στις αρχές του 1860 ο Αθανάσιος Δουρούτης υπέβαλε αίτηση στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος για τη σύναψη δανείου 250.000 δρχ. με πρώτη υποθήκη το εργοστάσιο του μεταξουργείου και τις γύρω ιδιοκτησίες του. Ακολούθησε λεπτομερής έκθεση εκτίμησης την οποία υπογράφουν οι πραγματογνώμονες Μεταξιάς, Εμμ. Μανιτάκης και Θ. Αραβαντινός. Σύμφωνα με την παραπάνω έκθεση “το οικοπέδον επί του οποίου κείται το μεταξουργείον μετά των παραρτημάτων και περιβόλου αυτών” έχει έκταση 13.157,28 τετρ. μ. ή 23.368,50 τετρ. τεκτ. πήχεις. Το δε “οικόπεδον του κήπου του προς μεσημβριαν του αυτού καταστήματος καλύπτει επιφάνεια 9.435 τετρ. μ. ή 16.773 τετρ. τεκτ. πήχεις”. Η όλη επιφάνεια είναι 40.141,50 τετρ. τεκτ. πήχεις και η συνολική αξία, υπολογιζόμενη σε 3 δρχ. τον πήχυν, είναι 120.424,50 δρχ. Στο ποσό αυτό προστίθεται η αξία των οικοδομών και των μηχανών και φθάνουμε στο γενικό άθροισμα των 611.628 δρχ. που αντιπροσωπεύει την ολική εκτίμηση σε δραχμές του υπό υποθήκη χώρου.¹¹⁶ Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος ενέκρινε τη χορήγηση του δανείου με ετήσιο τόκο 8 τοις εκατό πληρωτέο στο τέλος κάθε εξαμήνου. Η δε Τράπεζα σύμφωνα με το άρθρο 105 του καταστατικού της είχε το δικαίωμα να ζητή-

σει “εις πάσαν περίπτωσιν και χρόνον” την εξόφληση του δανείου σε τρεις μήνες από την ημέρα της γνωστοποίησης στους οφειλέτες. Η Σηριική Εταιρεία αναλάμβανε επίσης την υποχρέωση “να πυρασφαλίση το Κατάστημα μετά των μηχανών αυτου”. Εγγυητής “μέχρι τελείας εξοφλήσεως του κεφαλαίου και των τόκων” ορίστηκε ο Κωνσταντίνος Γ. Δουρουύτης, αδελφός του Αθανασίου.¹¹⁷ Η Τράπεζα είχε προτείνει αρχικά ως εγγυητή τον πεθερό του Αθ. Δουρουύτη, τον Μιχαήλ Ιατρό.¹¹⁸

Έκθεση του Καταστήματος σε πλειστηριασμό

Την 1 Ιανουαρίου 1865 έληξε η δεκαετία από την ίδρυση της “Σηριικής Εταιρίας της Ελλάδος υπό την επωνυμίαν Αθ. Δουρουύτης και συντροφία” και σύμφωνα με το ιδρυτικό καταστατικό της η εταιρεία διαλύθηκε αυτοδικαίως.¹¹⁹ Τα καθήκοντα της εκκαθάρισης ανέλαβαν οι Αθ. Δουρουύτης και Ι. Τσάτσος. Τα οικονομικά της διαλυθείσας εταιρείας δεν ήταν σε θέση να καλύψουν το χρέος της προς τον Κων. Γ. Δουρουύτη. Επρόκειτο για ένα ποσό 215.000 δρχ. συν 61.000 δρχ. οι τόκοι, υπολογιζόμενοι από την 31 Δεκεμβρίου 1864. Η υπόθεση έφθασε στο δικαστήριο “των εν Αθήναις Πρωτοδικών ως Εμποροδικών” το οποίο με την υπ’ αρ. 516 απόφαση της 12ης Ιουνίου 1865, προχώρησε στην αναγκαστική κατάσχεση του καταστήματος του μεταξουργείου με όλα του τα παραρτήματα και το περιβόλι και στη συνέχεια στην έκθεσή του σε πλειστηριασμό. Ημέρα του πλειστηριασμού ορίστηκε η 19η Σεπτεμβρίου 1865, ως συνήθως ημέρα Κυριακή και τόπος η πλατεία του Αγίου Παντελεήμονος. Η τιμή της πρώτης προσφοράς καθορίστηκε από τον Κων. Γ. Δουρουύτη σε “280.000 δρχ. δια το Μεταξουργείον και 40.000 δρχ. δια το περιβόλιον”. Στην περιγραφή του ακινήτου παρατηρείται μια παρέκκλιση του προσανατολισμού και για μια ακόμη φορά δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστούν με ακρίβεια οι διάφοροι χώροι διότι λείπουν τα συνοδευτικά σχέδια. Χαρακτηριστικό της έκθεσης αυτής είναι ότι περιγράφεται λεπτομερώς ο τρόπος λειτουργίας του ατμοκίνητου εργοστασίου. Η σύγκριση της περιγραφής του ακινήτου στην έκθεση του 1865 με την προγενέστερη του πλειστηριασμού το 1854 μας δίνει ενδιαφέροντα στοιχεία για τη μορφή που είχε το συγκρότημα μετά την πρώτη δεκαετία της λειτουργίας του, στοιχεία τα οποία αναφέρουμε στη συνέχεια. Στη βόρεια πτέρυγα η κυρίως εξώθυρα είναι “εκτεταμένη, δίφυλλος χρωματισμένη” και οδηγεί στο “προαύλιον του καταστήματος”. Μέσα στο προαύλιο υπάρχει ένα ρολόι πάνω σε μία λιθοκτιστή στήλη ύψους 4 μ. και δίπλα ένα χρονόμετρο. Επίσης μία δεξαμενή που υψώνεται 4 μ. από την επιφάνεια του εδάφους και συγκεντρώνει τα ύδατα των πηγαδιών του προαυλίου, τρία τον αριθμό, διαθέτοντας άφθονο νερό και με μεγάλο πλάτος και βάθος στο εσωτερικό τους. Υπάρχουν ακόμα επτά σιδερένιοι κλίβανοι-φούρνοι ευρωπαϊκής κατασκευής. Το νερό θερμαίνεται σε λέβητες τοποθετημένους πάνω από τους φούρνους, ο δε ατμός μεταφέρεται στον ατμόμυλο με τη βοήθεια χαλκοσωλήνων. Σε κάθε κλίβανο αντιστοιχεί και μια καπνοδόχος. Η μία είναι κτισμένη εξ ολοκλήρου από “λίθους, τούβλα και άσβεστον”, οι άλλες δύο μόνο ως τη μέση, το υπόλοιπο ύψος καλύπτουν σιδερένιοι σωλήνες. Ο ατμόμυλος βρίσκεται στην βορειοανατολική πλευρά του προαυλίου και μας δίνεται λεπτομερής περιγραφή της λειτουργίας του. Στο πίσω μέρος του είναι το σιδηρουργείο. Προς την ίδια αυτή πλευρά,

34

35

34. Δίπλωμα χορηγήσεως χρυσού αριστείου στη Σηριική Εταιρεία. “Εν Αθήναις τη 20 Σεπτεμβρίου ΑΔΞ” ο επί των Εσωτερικών υπουργός Λυκούργος Κρεστένιτης”, 41Χ46 εκ. (Αρχείο Χρήστου Ζιούλα).

35. Δίπλωμα χορηγήσεως χρυσού αριστείου στον Αθανασίο Γ. Δουρουύτη. “Εν Αθήναις 19 Φεβρουαρίου 1870. Γεώργιος”. 29Χ38 εκ. (Αρχείο Χ. Ζιούλα).

113. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, δύο έγγραφα του Υπουργείου των Εσωτερικών προς τον Αθ. Δουρουύτη με υπογραφή του υπουργού Ρήγα Παλαμίδα, 27 και 28 Νοεμβρίου 1859.

114. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, έγγραφο “της Β. Επιτροπής διά την Παγκόσμιον Έκθεσιν”, αρ. 282 της 3ης Ιανουαρίου 1862.

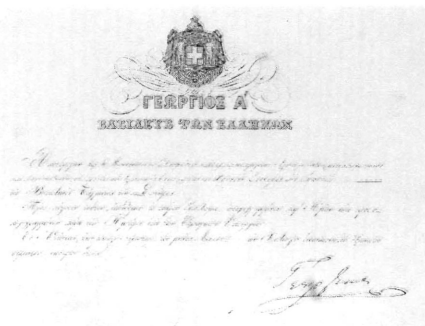
115. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, έγγραφο του υπουργείου των Εσωτερικών και των Οικονομικών αρ. πρωτ. 14490-16218 της 13ης Αυγούστου 1862.

116. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, “Έκθεσις εκτιμήσεως του Καταστήματος, του γηπέδου και των μηχανών της εν Αθήναις Σηριικής Εταιρίας”, Αθήνα 9 Απριλίου 1860.

117. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, συμβόλαιο αρ. 1332 της 19ης Ιουλίου 1860 του συμβολαιογράφου Παναγιώτη Πούλου.

118. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, έγγραφο του Αθ. Δουρουύτη προς τη “Διοίκισιν της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος”, 11 Ιουλίου 1860.

119. Τα στοιχεία που ακολουθούν σχετικά με την αναγκαστική κατάσχεση και τον πλειστηριασμό έχουν αντληθεί από τη Δημοσίευση του πλειστηριασμού του ακινήτου της 3ης Αυγούστου 1865.

36

36. Δίπλωμα χορηγήσεως χρυσού αριστείου στον Κωνσταντίνο Δουρούτη. “Εν Αθήναις 25 Μαΐου 1865, Γεώργιος”. 29Χ38 εκ. (Αρχείο Χρήστου Ζιούλα).

που την αποτελούν έξι διαφορετικά κτίσματα, είναι το ατμοκίνητο ελαιοτριβείο και πάνω από αυτό αποθήκη για σιτάρι και αλεύρι. Αναφέρονται επίσης και άλλοι αποθηκευτικοί χώροι για σιτάρι, αλεύρι και ελιές. Στο “ανώγειο” τμήμα της ίδιας αυτής πλευράς υπάρχουν τρεις κατοικίες για τους εργαζόμενους στο εργοστάσιο. Η επιφάνεια που καλύπτουν τα παραπάνω κτίσματα είναι 921 τετρ. μ. και έχουν στέγη με κεραμίδια. Η βόρεια και η δυτική πτέρυγα δεν έχουν υποστεί τροποποιήσεις στη χρήση τους. Το οικόπεδο στη νότια πλευρά του εργοστασίου έχει μεταβληθεί σε ένα ωραίο περιβόλι με έναν κυκλικό περιστρεφόμενα ύψους 5 μ. Στο άλλο περιβόλι, το μεγάλο, κάτω από την οδό Κεραμεικού έχουν γίνει δύο δεξαμενές. Στη μια διοχετεύονται “τα εξερχόμενα εκ του Μεταξουργείου ακάθαρτα ύδατα δι’ υπογείου αύλακος” με τα οποία ποτίζεται το περιβόλι και στην άλλη συγκεντρώνεται το πόσιμο νερό από τα δύο πηγάδια του περιβολιού.

Ο πλειστηριασμός δεν έγινε τελικά και το κατάστημα του Μεταξουργείου με τα παραρτήματά του και τα δύο περιβόλια περιήλθε στην κυριότητα των δυο αδελφών Κωνσταντίνου και Αθανασίου Δουρούτη.

1865-1875, δεύτερη περίοδος της λειτουργίας του Μεταξουργείου

Ως ιδιοκτησία των αδελφών Δουρούτη το μεταξουργείο εισέρχεται σε μια νέα φάση της λειτουργίας του με διευθυντή πάλι τον Αθ. Δουρούτη. Στους χώρους του εργοστασίου ιδρύθηκε το 1866 μια νέα επιχείρηση, το αροτοποιείο, με δύο κλιβάνους-φούρνους όπου “κατεσκευάζαν άρτον και ζυμαρικά”. Σε αντίγραφο ασφαλιστηρίου του 1869 αναφέρονται όλα τα τμήματα του βιομηχανικού συγκροτήματος συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που χρησιμοποιούν ως “κατοικία του διευθυντού, της οικογενείας του και τινων υπαλλήλων, ών ο εις μετά της οικογενείας του”. Σημειώνεται επίσης η ύπαρξη σταύλου, αμαξοστασίου και κατοικία του αμαξά. Το όλο συγκρότημα είχε ασφαλιστεί για 5.000.000 δρχ. σε άγνωστη σε μας εταιρεία και σε τέσσερις ακόμα άλλες στις οποίες είχαν πληρωθεί και τα ακόλουθα ποσά: Φοίνιξ 100.000 δρχ., Γενικές Ασφαλίσεις 60.000 δρχ., Riunione Adriatica di Sicura di Trieste 70.000 δρχ. και Άγκυρα 30.000 δρχ.¹²⁰ Τον Φεβρουάριο του 1870 απονέμεται στον Αθ. Δουρούτη ως αναγνώριση του έργου του στην ενίσχυση και ανάπτυξη του μεταξουργείου, ο Χρυσός Σταυρός των Ιπποτών του Βασιλικού Τάγματος του Σωτήρος (εικ. 35).

Το εργοστάσιο συνέχισε τη λειτουργία του όχι για πολύ διάστημα ακόμα. Γεγονότα όπως η ασθένεια των μεταξοσκωλήκων από το 1859 με αρνητικές επιπτώσεις στην παραγωγή του μεταξιού, καθώς και η γενικότερη κρίση στον τομέα της μεταξοκλωσίας άρχισαν να επηρεάζουν αρνητικά την οικονομία του Μεταξουργείου.¹²¹ Το 1873 ο Αθ. Δουρούτης “σκεφθείς ότι δι’ εταιρίας κάλλιον ή εξακολουθών μόνος ως μέχρι τούδε” αποφασίζει να ιδρύσει εταιρεία με αρχικό κεφάλαιο ενός εκατομμυρίου διακοσίων χιλιάδων δραχμών. Παράλληλα υποβάλλει αίτηση στο Υπουργικό Συμβούλιο με θέμα τη συμμετοχή του Δημοσίου στην εταιρεία. Στη συνεδρίαση των υπουργών με πρόεδρο τον Α. Κουμουνδούρο ελήφθη η απόφαση της συμμετοχής του Δημοσίου στην υπό ίδρυση εταιρεία με μετοχές αξίας 100.000 δρχ., υπό τον όρο ότι η απόφαση αυτή θα είχε την έγκριση της Βουλής.¹²² Η απόφαση δεν φαίνεται να εγκρίθηκε από το Κοινοβούλιο διότι δεν εφαρμόστηκε ποτέ. Συγχρόνως ναυάγησαν και όλες οι προσπά-

120. Η περιγραφή παραπέμπει με στοιχεία του λατινικού αλφαβήτου σε κάποιο άγνωστο σχέδιο, Αρχείο Χρ. Ζιούλα, αντίγραφο ασφαλιστηρίου 1869.

121. Christine Agriantoni, “Le sort de la soie en Grèce au XIX s.”, σ. 52, *Cultural and commercial exchanges between the Orient and the Greek World*, Αθήνα 1990, σ. 37-54.

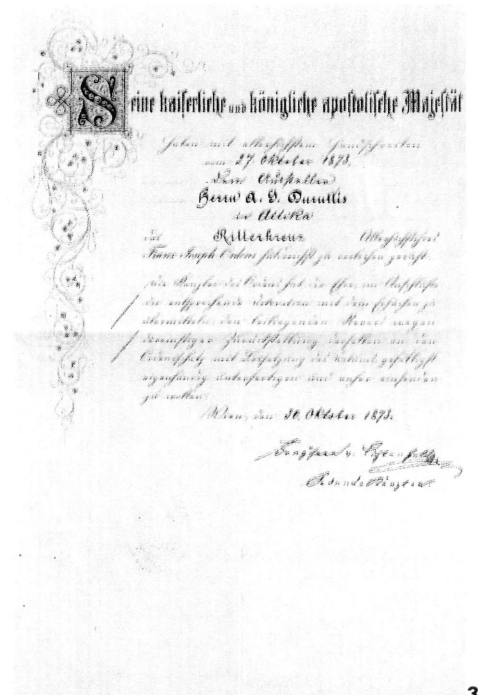
122. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, Πράξεις της Συνεδριάσεως του Υπουργικού Συμβουλίου, αφ. 178 της 21ης Απριλίου 1876.

θειες του Αθ. Δουρούτη για την εξεύρεση χρημάτων. Η οικονομική αυτή κρίση άρχισε να επιδρά σοβαρά στη λειτουργία του συγκροτήματος. Το εργοστάσιο έπαψε να λειτουργεί από τον Φεβρουάριο του 1874. Το ίδιο έτος, το σιδηρουργείο εργάζεται μόνο για να καλύπτει περιορισμένες ανάγκες και το ελαιοτριβείο, μόνο για όσους έφεραν τις δικές τους ελιές. Το αργοπορείο είχε κλείσει και αυτό.¹²³ Κάτω από αυτές τις συνθήκες ήταν αδύνατο να παραταθεί για πολύ ακόμα η δραστηριότητα του πρώτου ατμοκίνητου εργοστασίου της πρωτεύουσας. Το 1875 σταμάτησε οριστικά πλέον η λειτουργία του συμπληρώνοντας παρά τις ποικίλες αντιξοότητες, είκοσι χρόνια σημαντικής συμβολής στον χώρο της μεταξοκλωσίας.

Το χρέος προς την Εθνική Τράπεζα δεν είχε εξοφληθεί, αντίθετα αύξανε διαρκώς, διότι ο Αθ. Δουρούτης είχε πάψει να πληρώνει τους τόκους. Ο διοικητής της τράπεζας του έστειλε στις 9 Οκτωβρίου 1875 ειδοποίηση σύμφωνα με την οποία η παραπάνω τράπεζα θα κάλυπτε στο εξής τους τόκους από τα μισθώματα των ενυπόθηκων κτημάτων και ο ίδιος ο Αθ. Δουρούτης θα έπρεπε να προβεί στην εκποίηση των ενυπόθηκων οικοπέδων για να πληρωθούν τα χρέη.¹²⁴ Στις 26 Φεβρουαρίου 1876 ο Αθ. Δουρούτης έκανε μια τελευταία προσπάθεια “προς αναγέννησιν” του μεταξουργείου, του ατμόμυλου και του ελαιοτριβείου προτείνοντας στην Εθνική Τράπεζα να συμβάλει στην ίδρυση εταιρείας με σκοπό την επαναλειτουργία του εργοστασίου. Το κεφάλαιο της εταιρείας είχε προσδιοριστεί στις 800.000 δρχ. εκ των οποίων οι 500.000 δρχ. ενυπόθηκο δάνειο και οι 300.000 δρχ. κινητό κεφάλαιο. Το ενδιαφέρον τους για την εταιρεία αυτή είχαν δείξει τότε ο Κων. Ζάππας και ο βαρώνος Αιμίλιος Ερλάγγερ.¹²⁵ Η πρόταση αυτή δεν είχε καμία ελπίδα να πραγματοποιηθεί. Στις 28 Ιανουαρίου 1881 η Εθνική Τράπεζα εκθέτει σε πλειστηριασμό το ενυπόθηκο κατάστημα του μεταξουργείου και το μικρότερο από τα δύο περιβόλια. Ο Αθ. Δουρούτης πέτυχε αναβολή του πλειστηριασμού ελπίζοντας σε συμβιβασμό με τους δανειστές του.¹²⁶ Δεν μπόρεσε όμως να ανταπεξέλθει στις οικονομικές του υποχρεώσεις και ο πλειστηριασμός έγινε την 1η Απριλίου 1884. Πλειοδότησε ο γιός του Γεώργιος Δουρούτης, γραμματέας της Εταιρίας των Μεταλλουργείων του Λαυρίου, αντί 176.100 δρχ. Ο Γεώργιος Δουρούτης πλήρωσε τότε στην Εθνική Τράπεζα 54.100 δρχ. και το υπόλοιπο ποσό των 122.000 δρχ. κράτησε ως δάνειο με ετήσιο τόκο 8 τοις εκατό.¹²⁷

1875-1890, το πρώην Κατάστημα του Μεταξουργείου

Ο νέος ιδιοκτήτης Γεώργιος Δουρούτης δείχνει έμπρακτο ενδιαφέρον στο να λειτουργήσει πάλι ο μεγάλος αυτός χώρος με άλλη χρήση. Η ασφάλιση όλων των οικοδομημάτων και η αποθήκευση κινητών αντικειμένων είναι χαρακτηριστικά αυτών των προθέσεων του. Σε ασφαλιστήριο του 1884¹²⁸ περιγράφονται οι χώροι με την πρώην χρήση τους και αναφέρεται αποθηκευμένο υλικό όπως έπιπλα και μηχανές. Η αξία όλων των οικοδομημάτων υπολογίζεται στις 180.000 δρχ. Σημειώνεται επίσης ότι η περιοχή έχει ρυμοτομηθεί και “η οικοδομή η κειμένη πλησίον του στρατώνος των πυροσβεστών” συνορεύει με οικοπέδα διαφόρων ιδιοκτητών έως όπου ανοιχθεί η οδός πλάτους 6 μ. που προβλέπει το σχέδιο πόλεως. Με το άνοιγμα της οδού αυτής “θέλουσιν εκλείψει το πλυσταρείον και κλίβανος προς οικιακήν χρήσιν” στην ανατολική πλευρά του συγκροτήματος και τα οποία “θέ-

37. Δίπλωμα χορηγήσεως χρυσού αριστείου στον Αθανάσιο Γ. Δουρούτη, Βιέννη 30 Οκτωβρίου 1873. 34Χ22 εκ. (Αρχείο Χρήστου Ζιούλα).

123. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, “Βιομηχανικά Καταστήματα”, ό.π.

124. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, έγγραφο της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος προς τον κ. Αθ. Δουρούτη αρ. 731 της 9ης Οκτωβρίου 1875.

125. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, επιστολή του Αθ. Δουρούτη προς την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, 26 Φεβρουαρίου 1876.

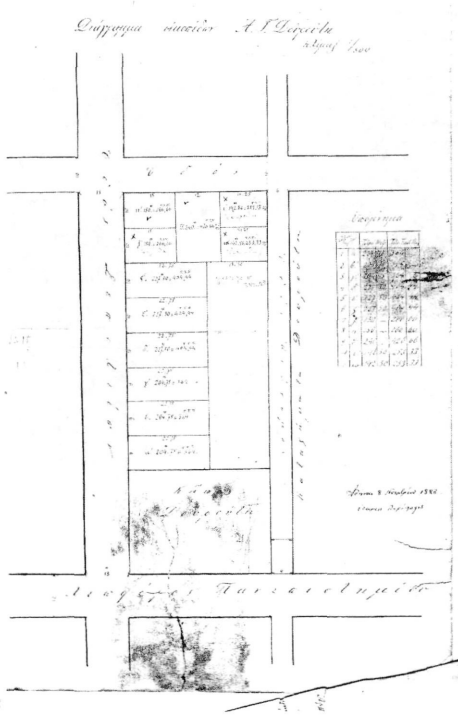
126. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, επιστολή του Αθ. Δουρούτη προς την Διοίκηση της Εθνικής Τράπεζας, 10 Ιουνίου 1881.

127. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, συμβόλαιο αρ. 29303 της 16ης Απριλίου 1884 των συμβολαιογράφων Ηλία Δ. Τσοά και Γεωργίου Γρηγόρη.

128. Αρχείο Χρ. Ζιούλα, ασφαλιστήριο της Assicurazioni generali in Trieste με την περιγραφή του καταστήματος πρώην Α. Γ. Δουρούτη.

λουσιν αντικατασταθεί άλλοθι” (εικ. 38).

Ένα χρόνο αργότερα ο Γ. Δουρούτης προτείνει στην Κυβέρνηση να στεγαστεί στον χώρο του πρώην μεταξουργείου το Ελεγκτικό Συνέδριο, διότι το κτίριο συγκεντρώνει όλες τις προϋποθέσεις για τη στέγαση της δημόσιας αυτής υπηρεσίας. Πρόκειται για ένα κτίριο γεροκτισμένο, ευάερο που βρίσκεται κοντά στον σταθμό του ιπποσιδηρόδρομου. Επίσης υπάρχει άφθονο πόσιμο νερό και μια δεξαμενή μεγάλης χωρητικότητας, χρήσιμη σε περίπτωση πυρκαϊάς.¹²⁹ Στο τέλος της δεκαετίας του 1880 η οδός Γερμανικού διχοτόμησε το μεταξουργείο, στο σημείο όπου η πρόσοψη της δυτικής πτέρυγας διαμορφωνόταν σε τέσσερις παραστάδες με αετωματική απόληξη (εικ. 15). Η ισόροπη διαμόρφωση στην ίδια πτέρυγα πρέπει να αναζητηθεί σήμερα στο σημείο εκείνο όπου τα ανοίγματα των παραθύρων της πρόσοψης βρίσκονται πολύ κοντά μεταξύ τους. Την αλλοίωση της πρόσοψης της δυτικής πτέρυγας με τη διχοτόμησή της ακολούθησε η μετατροπή της σε διώροφες κατοικίες με εξώστη στον όροφο. Τη μορφή αυτή διατηρεί και σήμερα το πρώην εργοστάσιο του μεταξουργείου. Στη βόρεια πτέρυγα επί της οδού Μεγάλου Αλεξάνδρου, πρώην Πανεπιστημίου, το χαμηλότερο τμήμα διατηρεί την παλαιότερη μορφή του αρχικού κτιρίου. Σήμερα το όλο συγκρότημα έχει περιέλθει στον Δήμο Αθηναίων, η τεχνική υπηρεσία του οποίου προχωρεί στην αποτύπωση των χώρων του. Το κτίριο σε γενικές γραμμές διατηρεί την αρχική του μορφή σύμφωνα με το σχέδιο του γωνιακού εμπορικού κέντρου του 1833, του αρχιτέκτονα Χριστιανού Χάνσεν.

38

38. Σχέδιο με τη νέα ρυμοτομία των οικοπέδων του Α. Γ. Δουρούτη. “Αθήναι 1883. Υπάρχει περίληψις”. 27,5Χ39,5 εκ. (Αρχείο Γεωργίου Καλατζάκου).

39. Ανάγλυφο πλακίδιο με παράσταση εμπνευσμένη από την ελληνική αρχαιότητα. Ήταν προσαρτημένο στο θυρόφυλλο του γραφείου του εργοστασίου. Ορείχαλκος, 5Χ12 εκ. (Συλλογή Χ. Ζιούλα).

39

¹²⁹ Αρχείο Χρ. Ζιούλα, προς τον πρόεδρο του Υπουργικού Συμβουλίου και επί των Οικονομικών, Αθήνα 19 Ιουλίου 1886.